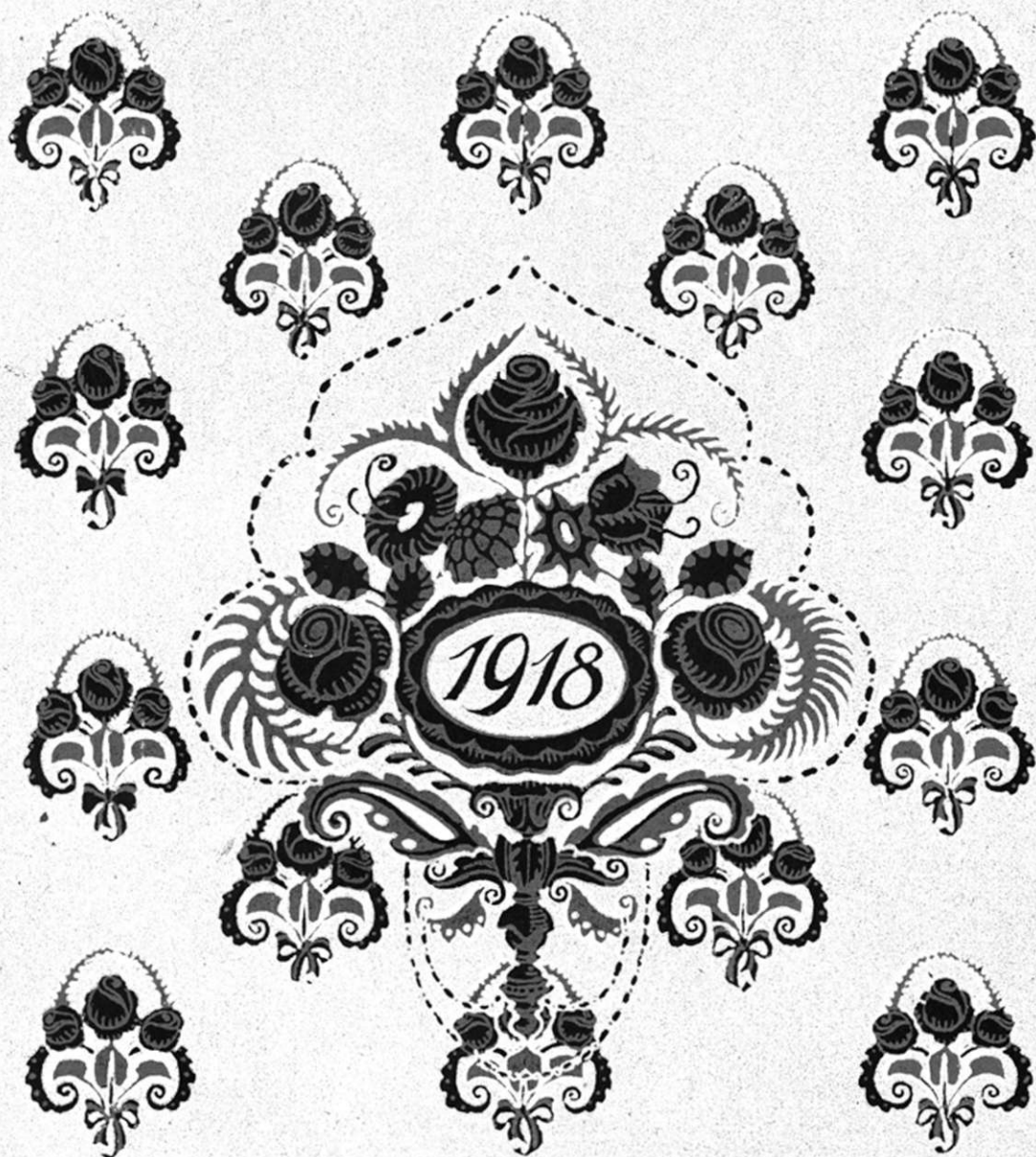

LUBLANSKI ZVON

MAJ

LETNIK: 38
TISK ZADRUGA LUBLJANI

ŠTEV. 5.

Vsebina majevega zvezka.

1. Ant. Debeljak: <i>Skrivnosti</i>	305
2. Janko Samec: <i>Cvetna nedelja</i>	306
3. Alojz Kraigher: <i>Mlada ljubezen</i> . (Dalje.)	307
4. Vladimir Levstik: <i>Gadje gnezdo</i> . (Dalje.)	317
5. Ant. Debeljak: <i>Tujki</i>	330
6. Janko Samec: <i>Odlomek</i>	331
7. Franjo Roš: <i>S plamenico</i>	335
8. Rudyard Kipling — Bogomil Udovič: <i>Pooreeska bisara</i>	336
9. Anton Debeljak: <i>Vsakdanje čudo</i>	340
10. Albin Prepeluh: <i>Dubrovnik</i>	341
11. E. Gangl: <i>Katarinčica</i>	357
12. Ferdo Kozak: <i>Rondo</i>	358
13. Pastúškin: <i>Deva v črnem</i>	361
14. Književnost in umetnost	362
J. A. Glonar: <i>P. Stanislav Škrabec: Jezikoslovni spisi</i> . — Dr. J. A. Glonar: <i>Klasič Vjekoslav: Život i djela Paula Rittera Vitezovića</i> . — A. Debeljak: <i>Annie Vivanti: Kirke</i> .	
15. Listek	365
— h.: <i>Ks. Meška „Njiva“</i> . — A. Debeljak: <i>Henri Barbusse</i> . — Kocbek: <i>Triglav v Ekkehardu</i> . — Dr. P. Mitrović (Sarajevo.): <i>Jedan Prešeren</i> .	
16. Kulturno-politični pregled	368
Dr. Ramovš: <i>Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino</i> . — Dr. J. Š. — A. S.: <i>Carniola</i> . — Anton Loboda: <i>Problemi malega naroda</i> . — Peter Jug: <i>Naše narodno gospodarstvo</i> .	

Redakcija tega zvezka se je zaključila 15. maja 1918.

„Ljubljanski zvon“

izhaja v zvezkih po enkrat na mesec ter stane na leto 20 K, za pol leta 10 K, za četrta leta 5 K, za vse neavstrijske dežele po 30 K na leto.

===== Posamezni zvezki se dobivajo po 2 K. =====

Odgovorni urednik: Oton Župančič.

Sourednika: Anton Loboda in Milan Pngelj.

Upravništvo se nahaja v Sodni ulici št. 6.

Lastnina in založba „Tiskovne zadruga“ z. z. o. z. v Ljubljani.

Tisk „Narodne tiskarne“ v Ljubljani.

Ant. Debeljak:

Skrivnosti.

V žametnih vetrov halji vedri
nad strmim brezdnom strmím,
veja bornega bora edino
je meni opora.

V svileno-mehki jug
leno čez loko in leho, livado, ledino
rane rjave odpira plug:
o zemlja, li tajno izdira iz nedri?

Nad strmim prepodom strmím:
ako zagrmím v brezdanjo globanjo,
če razdrobim na čereh si lobanjo,
bode-li zadnja uganka
mi znanka,
prhne-li skozi krvave špranje
iz glave poslednje vprašanje? —

Živeti, živeti!
Tam doli mušice kot urne pušice,
glej, mrgolé,
okoli pa tice ljubav žvrgole,
kakor nikoli srebrogrive vodice
ta dan grgole.
Živeti, siveti, dokler ob poti
veriži vprašanj še nešteti!

Janko Samec:

Cvetna nedelja.

Vsa dalja blesti se od solnca in cvetnega praha,
ki se je od kelihov polnih razlil na vse kraje.
Tu leta metuljček, čebelica drobna tam jaha
na bilki zeleni, ki v vetrih s pokloni se maje.

Srebrni zvon v tajni se pesmi oglašča z doline,
ki v sladko pokojnost se mladega jutra razliva
kot tiha radost, če v srcu predolgo se skriva
in v nemi besedi iz prsi nenadoma šine.

Še v lahnem polsnu dremajoč droben ptiček se z veje
po solncu blestečem ozira in listov posluša
skrivnostno šumenje ... Pa sam še poskuša
se v pesni polglasni ... in kmalu zapoje glasneje ... glasneje ...

Po cesti odpravljajo starci in starke nadložne
se k véliki maši. Kot da bi želeli pokoja
si v težkem življenju, jim trudna je hoja
in misli nekoč vse vesele so zdaj jim pobožne.

Pred pragom cerkvenim pa čaka na svoje ovčice
star župnik in gleda po polju in moli —
Ko vidi mladino, ki v solncu in cvetju tam doli
še smeje, kar samo razjasni se resno mu lice ...

Mlada ljubezen.

(Dalje.)

XI.

Vêra je pri svoji sestri na Gorenjskem, kamor se je vedno le nerada zatekala, ker ji niso ugajale razmere v trgovski hiši svakovi. A tembolj je ljubila že od nekdanj svežo in romantično pokrajino gorenjsko, ki je prijala njenemu sanjave mu razpoloženju in je poživiljala njeno prirojeno tužnost. Precej potrta je in zamišljena, nezadovoljna sama s seboj in s celim svetom. Očita si muhavost, nestanovitnost in sebičnost; jezi se nase, ker se ne zaveda jasno svojih želj in svojih namenov; obupuje nad seboj in nad svojo bodočnostjo, ker dvomi o svoji iskrenosti in nesamopašnosti. Dolge izlete dela v okolico: — ob Savi gori do Peričnika in do Belopeških jezer z veličastnim Mangartom; ob Savi doli do Radomlje in do Šuma in po Vintgarju na Gorje in na Bled. Skoraj zmirom sama, zasanjana in turobna. Razmišljati ne more mnogo, ker je nered in kaos v njeni duši. Vdaje se svojim čustvom, večkrat bridkim nego sladkim; vdaje se spominom na lepoto in veselje svojega dosedanjega življenja; a spomini ji ne morejo razgnati pritiskajočih megel njenega črnogledega nezaupanja vase in v svojo usodo. Zdi se ji, da ji ni namenjena niti majhna srečica; zdi se ji, da je zapisana razočaranju in obupu. Če stoji visoko gori nad prepadom in se ozira po strmih stenah, izpod katerih pošumeva pesem divjega potoka o mladosti in radosti, o moči in podvzetnosti, o samozavesti in o zmagi in o sreči, — tedaj jo prevzame slast, da bi se vrgla doli in da bi se spojila s penečimi se valovi in da bi se umirila v temnih vodah, tako samozadovoljnih in ponosnih, ki bi jo ponesle v varno in tiho srečo pozabe in brezciljnosti.

Ali je to ljubezen, Vêra? Ali je to vélika ljubezen, — če te ne navdaje s čustvom sreče in zadovoljnosti? — Ali je bila zlagana tvoja blaženost po oni veselilni noči? — Vêra si ne ve odgovora; sama sebe ne razume, lastnega srca več ne pozna. — V zadnjih letih se je navadila, da je kolikor mogoče malo mislila nase, da se ni brigala za svoja razpoloženja in občutja, da se ni ukvarjala s sklepanjem in razmišljanjem o svoji prihodnosti in o svojih pričakovanjih. Udajala se je usodi: — naj jo porine, kamor hoče! Človek naj bo tih in miren,

niti z mezincem naj ne zmiglje; potuhne se naj in naj pohlevno čaka, kaj mu prinese jutro! Če ga zadene udarec in nesreča, začudenje ne bo tako veliko, razočaranje ne bo tako neznosno; če ga doleti obdarovanje, sreča, — koliko večje bo njegovo zadoščenje, koliko hvaležnejše njegovo presenečenje! — Zakaj se je ves čas podajala z Drnovškom, čeprav ji je bil že od začetka skoraj zoprni, čeprav si ga ni mogla nikdar predstavljati kot svojega zakonskega moža, — da je le v resnici nekoliko pomislila, kaj in kako je to? Zato, ker skoraj sploh ni mislila na to in se je silila v površnost in lahkomiselnost, ki sta ji pravzaprav ravno toliko tuji kakor gizdavost in nečimernost. Preprosta ženska je, po svoji naravi in po svojem čudu, brez domišljavosti in brez pretiranosti, brez velikih pričakovanj in brez posebne vere v svojo vrednost in dragocenost. V dnu duše ji poje struna, da ji življenje ni namenilo kaj dobrega in lepega; v dnu duše je prepričana, da ne uide svoji usodi. Čemu bi se ji ustavljala? Hladnokrvnost, dušica! Glavo na nakovalo, pa čakaj potrpežljivo, da lopne kladivo po njej! . . .

Po razgovoru s Tomom v oni veselični noči je bilo vendar tako lepo in svetlo v njeni duši. Verjela je, da je dosegla radost svojega življenja, da se ji bliža sreča in zadoščenje. Prepričanje, da je premagala vso svojo samopašnost, da se je odrekla vsemu svetu in vsi bodočnosti, in da se je zapisala samo ljubezni, samo izvoljencu svojega srca in svoje duše, — to prepričanje jo je povzdignilo in očistilo, da bi bila vriskala in rajala od zadovoljnega ponosa. V nebesa ali v pekel bi bila šla za Tomom, ne pogledala bi ne na desno ne na levo, ne ozrla bi se nazaj in ne računila bi naprej, — slepo bi se bila vrgla v plamen te ljubezni, pa naj bi bila pogorela v nji v pepel in prah . . . In potem zavest, da se je tudi Tomo odrekel vsi sebičnosti, da se je tudi on predal ljubezni z vsem svojim bitjem in z vsem svojim žitjem, za danes in za jutri in za vekomaj; — ali ni bil to vrhunec zemske sreče? — popolna harmonija dveh človeških duš, ki sta se zlili v eno? — Tomo je bil premagal svojo telesnost in nasilnost. On, ki je bil tako počuten in sladostrasten, da bi bil samo prijemal in objemal, poljuboval in grizel, — pil iz polne čaše ljubezenskega razkošja do omamice in do pogina, — on se je odrekel užitku, zunanjemu užitku, in našel sreče v čisti in brezgrešni, božanstveni ljubezni! In Věra je komaj iz knjig poznala to ljubezen, v življenju je nikjer ni videla. Povsod je videla le greh, — prisiljenost, celo propalost; ljubezni, vélike ljubezni ni videla nikjer. Zdelo se ji je, da sploh ni zakona z ljubeznijo; zdelo se ji je skoraj, da — v poštenju ni ljubezni in da je samo greh — ljubezen.

Zakaj naenkrat tolika izprememba? Zakaj naenkrat zopet — nezaupanje? — Zdelo se ji je, da Tomo ni izpremenjen. Bil je čist

in dober, prisrčen in iskren — kakor v oni noči. O načrtu za učiteljevanje Vêra ni premišljala. Ni se z njim ukvarjala, ker sploh ni mislila na to, kdaj se poročita. Bila je pripravljena, da čaka nanj, da čaka — v nedogled. Na zakon ni pomislila. Saj se ji je skoraj zdelo, da bi ji bilo ljubše, če zgori v ljubezni, če se uniči v nje plamenih, nego da živi — v zakonu, kakor jih pozna na stotine, brez večne lučke v srcu, ki brli in dogoreva, nazadnje ugasne. V njenem zakonu bi morale goreti baklje v srcih, morali bi kresovi plameneti! Pa se-li ti ne izčrpajo še prej? Ali jim ni usojena še krajša doba? Ali jim ne sledi še večja tema? — Prav je tako, se ji je zdelo. Gôri in izgôri, — in ugasni, to je zapoved! — A to bi bila žrtev, Vêra! — Ljubezni žrtev! — Pa se-li sme zavedati ljubeči, da — žrtvuje? — Ali ni mogoče — žrtvovanje tvoja strast? Izrodek pesimizma in obupa? — Zakaj ti ni, da bi živela? Ali je tvoja vélika ljubezen le premajhna za življenje in za srečen zakon? — Ali čutiš krivdo v sebi, Vêra? Krivdo v tem življenju, — če ni morda krivda v tvoji prejšnji inkarnaciji? — — — Ko bi ljubila, Vêra, bi vriskalo življenje v tebi, — drhtela bi v zaupanju in pričakovanju, — hrepenela bi v bodočnost, ki bi jo sanjala hoté al nehoté, vedé ali nevedé, — in delala bi načrte, ki bi jih razpletala v neskončnost . . . In nenadoma se je zavedla: — Ali ni delala načrtov s Stanislavom Drnovškom? — Njena duša jim je bila sicer tuja; a poslušala jih je, udeleževala se jih je, ugovarjala jim je le malokdaj. — Mahoma ji je postalo vroče, srce ji je začelo tolči, kri ji je buhnila v obraz . . . Čustvo sramu, ponižanja, nizkotnosti jo je prevzelo vso, da bi se nekam skrila, da bi bežala sama pred seboj in pred celim svetom, — da bi si razpraskala to svojo svetohlinsko krinko in da bi si raztrgala to svoje vá-ravo srce . . . Krivdo je začutila v sebi — in spoznala je, zakaj naenkrat tolika izprememba, zakaj naenkrat zopet — nezaupanje! . . .

Takrat se je Drnovšek zopet oglašil, — prestrašila se je, da se ji hoče iznova bližati . . . V tem strahu, — v zavesti svoje krivde, — v občutju neznosnega sramu . . . se je odločila in zbežala k sestri. Ni ji prišlo do zavesti, da tudi pri Tomu ni vse v redu. Ni zapazila njegove nenadne plašne nesigurnosti, njegovega oklevanja in omahovanja, pomišljanja in preudarjanja; — ker ni mislila na zakon z njim — vsaj zavedala se ni, da misli nanj —, ker ni računila s poroko, temveč samo — z ljubeznijo.

Če se spomni zakona svojih starišev, — če pogleda v zakon svoje sestre z njenim možem, — če vzame vse zakonske pare, kar jih pozna: — — kje je ljubezen? — kje je sreča? — kje je harmonija? — Nezaupanje in ljubosumnost, prepíri in pretepi, brezobzirno varanje in neodkritosrčnost, oprezanje, zavist in zloba! Nikjer sporazumljenja in zadovoljnega miru, nikjer poštenosti in čistosti in nesebičnosti, —

nikjer ljubezni, povsod sovraštvo, zgolj sovraštvo! In če je zunanost lepa, je le navidezna, hinavska; preišči malo globlje, pa se prepričaš, da je varljiva, kakor je varljiva gladina blatne luže, ki skriva mrhovino in se vzdigujejo iz nje mehurčki gnilobe in smradu! ... Če je torej zakon red, pravilnost in poštenost, potem v poštenju — ni ljubezni! V grehu je ljubezen, samo v grehu! Zatorej ljubi, ljubi — in umri! — Zakon s Stanislavom Drnovškom bi bil za zunanji svet — pošten, povprečen zakon; ljubezen s Tomom — greh. Véra pa se je igrala na obe strani. Igrala se je — ali res le podzavedno? — z mislijo, da bi izpila slast ljubezni s Tomom, da bi užila vso omamljajočo srečo vélike ljubezni, — in se potem zatekla v suhoparen zakon s Stanislavom. Ali ni oskrunila ideje vélike ljubezni? Ali ni osramotila sebe in si obremenila dušo? — Če je samo greh ljubezen in če je ta minljiva, — ali ni dostojnejše in poštenejše, da se zapišeš smrti, ko ti sreča izpuhti? — — — *Zalostno, če je resnično prestopano* ^{fr. 6}

— Tomo je prejel od Vére najprej kratko sporočilo o preselitvi; potem nekoliko razglednic in nekaj pisem, zaljubljenih, precej površnih in vsakdanjih; potem nenadoma — izbruh obupnih samoobtožb:

„... Ali bom smela biti še kedaj odkritosrčna? Ali sem obsojena, da lažem vse življenje — sebi in drugim? — — Takrat, ko si mi bil umoril véro v te, si mi bil umoril tudi dušo. Takrat sem stala s smrtjo — lice v lice ... Zdaj si včasih domišljujem, da mi je zopet vzknila véra; — a pravzaprav te ljubim samo zato, ker ne morem drugače. Mislim pa še zmirom — kakor prej —, kako bi svoji ljubezni ušla, kako bi sebe in tebe iz nje rešila ... ne toliko iz nevére kot iz prepričanja, da mi ni namenjena in da je ukradena, — ker je nisem vredna in ker bi bila zate usodna. Pri tem pa nadaljujem svoje budalosti od prej, — da ne zaničujem najbrže ničesar bolj nego sama sebe. — Nekdaj so me ozdravljali ti krasni kraji; danes tavam po njih kot izgubljena ovca in ne vidim njih krasote ... Pri najlepšem črtivu mi pridejo tuintam najgrše misli ... Sama sebi bi pljunila v obraz ... Praviš, da naj pošljem tvoji duši naproti svojo lepo, blago dušo! Ha — to umazano, razcapano vlačugo, da se onečediš z njo? — — Oprosti! Ti si mi pisal nežno in prisrčno, bodisi iz usmiljenja ali — jaz ne vem, zakaj ... In jaz ti pišem ... Menda so vsi zlodji v meni! — Tomo, — če se norčuješ z mano ... Veruj mi, da točim solze — in da sem jih potočila več, nego sem napisala črk! Pomagaj mi, če moreš! ...“

Tomo se je prestrašil; najraje bi se peljal k nji, da ji pogleda v oči, da se prepriča o resnici in da jo pomiri in potolaži.

„... Če sem ti bil v onem podivjanem času vzel véro vase, ali ti je nisem zopet vrnil? ... Ti računiš: — Ali je pametno, vdajati se človeku, ki te tira od pristana vedno dlje po viharnem morju? Bogve,

kje te buti morje ob pečino? — Jaz te neslano vprašam: — Ali sme računiti slepa, vélika ljubezen? — Ti odgovarjaš: — Ali sme zahtevati nesebična, vélika ljubezen — človeških žrtev? — Ti ne veruješ v mojo ljubezen. Zdi se ti, da zahtevam od tebe vso bodočnost tvojo in vso srečo tvojo, — da ti pa ne dajem svoje bodočnosti in svoje sreče. A, duša, to ni res! Jaz ne zahtevam tvoje bodočnosti in ne tirjam tvoje sreče; — a če sem tvoja bodočnost jaz in če sem tvoja sreča jaz, — — jaz sem tvoj! Ti si moja bodočnost in moja sreča in moje vse! — — — Zakaj si mi iznova vzbudila dvome? — Zakaj se zaničuješ? Zakaj je tvoja duša umazana in razcapana vlačuga? Kakšne — budalosti nadaljuješ? . . . Ali imaš čisto vest v tem hipu, duša moja? Ali mi moreš razpršiti stotere dvome? — Daj mi besedo, ljubica, da me ne varaš, da me nisi varala in da me nočeš varati! Razgali svojo dušo pred mano kakor najčistejše steklo! — In če me ljubiš, duša, ne zatiraj te ljubezni! Vdaj se ji — in vdaj se meni, ki sem ti vdan do smrti! . . .“

Ker ji je Tomo skoraj slednji dan dopisoval in je prejela medtem že njegovo prejšnje pismo, ki je bilo veselo in šegavo, je bil tudi njen prihodnji odgovor zopet miren in zaupljiv. Tomo ji je bil že večkrat naznanil, da jo čimprej obiše; mater je na to pripravil, da se pojde — učiti k prijatelju na Gorenjsko, zato mu Véra ni hotela natančneje razlagati svojega obupnega razpoloženja in svojih samoobtožb, temveč ga je pozvala, naj že vendar izpolni svojo obljubo in naj pride.

„. . . Ljubiva se, dokler gre; saj ni nikomur v škodo! Danes me jezijo one lamentacije. Vrag vzemi ure, v katerih si človek za vsako malenkost trka na prsi! Bog zna, če ni to najbolje, kar se nam zdi najslabše, — in narobe!? . . . Krasne noči so tu. Danes je zunaj tema kakor v rogu. Najraje hodim sama na izprehode, pa mnogokrat komaj najdem nazaj domov. — Moja mala nečakinja je obolela. Opoldne je še pela: — „Vsi so prhajal, ni njega bvo . . .“; zdaj pa joče in se kremži . . . Jutri pričakujem tvojega sporočila: — p-r-i-d-e-m! Juh! In če ne prideš, — pojdi se farbat! Nobenega izgovora nimaš . . . Jaz te ljubim, ljubim — in poljubljam. Tvoja Véra.“ —

— Dva tedna sta že minila, odkar je Véra proč. Tomovo hrepenenje je tako veliko, da ga komaj brzda. Parkrat je že sklenil, da se s prihodnjim vlakom odpelje k ljubici; a v žepu ni imel dovolj denarja in stopiti k materi — mu je bilo mučno; bal se je vprašanja: — Kam se ti tako mudi? Po navadi se ne žuriš ravno — k učenju!? — Srdil se je sam nase: — Ali te je sram, ker si zaljubljen? Ali te je sram, ker misliš že na zakon, čeprav si še — premlad? — In kakor je zaničeval vso to vsakdanjo družbo, ki je zanjo dobro vedel, da mu bo očitala predvsem mladost in lahkomišelnost; se mu vendar ni posrečilo, da bi popolnoma zamoril v sebi neko sramežljivo čustvo krivde,

katero je sam pri sebi zmerjal — s strahopetnostjo. — Na drugi strani je krotil svoje nestrpno hrepenenje s prigovarjanjem: — Če ti je res za žrtev, če ti je za čistost, — vadi se v odreki! Vzdržnost ni igrača! Če pojdeš k Vêri, ne pozabi, da se pojdeš — z ognjem igrat! . . . Vêra se je odločila, da se brez pomiselkov — žrtvuje. Vrže se mu krog vratu in se mu vda, — da se napijeta slasti ljubezni, da se upijanita v razkošju sladostrastja, da se naužijeta vse rajске sreče medsebojne vdanosti, združitve, duševne spojitve . . . Nič zato, če traja blaženost le kratek hip! Nič zato, če ji sledi nesreča! Nič zato, če ji sledi magari — smrt! — — A Tomo je odločen, da ne sprejme žrtve. Ne samo trenotek sreče, — življenje sreče je njegov načrt! — Z vriskajočo dušo, z rezgetajočim hrepenenjem pričakuje dan odhoda . . .

Pri materi je stvar že urejena; zjutraj se hoče odpeljati na Gorenjsko . . .

Popoldne je z Andrejem Praznikom na izprehodu. Poročnik je v zadnjem času še dosti miren. Videti ga je mnogo v družbi Mare. Po šetaliških in po mestu se izprehaja z njo, razgovarjajoč se in zabavajoč se, največ resno in prijateljsko, vendar tako intimno in zaverovano, da je okolica že pozorna. A skoraj neprestano je tudi v Mirini bližini; Tomu se celo dozdeva, da hodi z Maro samo zato, ker hoče ostati kolikor mogoče blizu Mire. Vedno opreza nanjo, nikdar ne pozabi nanjo. Kakor vesten detektiv jo zasleduje, da ve za vsako njeno pot in da pozna vse njeno dejanje in nehanje. A o njej ne govori z nikomer razun s Tomom. In zmirom iznova mu ponavlja svojo bojazen:

„Javornik jo je poljubljal! . . . In on je vendar okužen! Ali ni sumljiva ta hripavost? — S poljubom jo lahko okuži, Tomo!“

„Menda je pač že vprašal kakšnega zdravnika!“

„Vraga je vprašal, ne zdravnika! Saj ne pride iz krokarij! Z onim nadutim čifutom se pajdaši tuintam, z našim asistenčnim zdravnikom.“

„Ta mu je moral vendar . . .“

„Stavim, da ne pozna bolezn! Mlečnozobec, ki je komaj promoviral!“

„Ampak Javor sam . . .“

„Za hudiča, da še nimamo postave, ki bi uredila te stvari! Spolna kuga spada v karanteno kakor kolera. Ali si prepričan, da se okuženec dovolj zaveda svoje nevarnosti? — Pa naj se izpozabi samo v pijanosti, po polnoči, in naj poljubi natakario v veži, — kolika nevarnost!“

„Javnega pouka bi bilo treba.“

„Če pa je nespodobno, govoriti o teh rečeh!“

Z bridkim smehom umolkne Dreja. Čez nekaj časa pa se sunkoma ustavi in se obrne k Tomu:

„Danes sem že vdrugič videl Miro na poti — k doktorju Brezniku.“

„V ordinacijo?“

„V ordinacijo!“

„Iz tega ne moreš ničesar sklepati.“

„Bogve!“ zmiglje Dreja s pleči.

Praznik se ne izogiblje Javorniku. Zdi se celo, da išče njegove družbe. Drži se bolj pri strani in se naravnost ne obrača nanj; a drži se vztrajno in s trmasto odločnostjo; morda bi prenesel tudi žalitev, da si le ohrani priliko za opazovanje in nadziranje. Okoli šeste ure zavleče Toma v gostilnico h „koštrunu“. In res je tam navadna družba, Javornik med njo.

Nadporočnik je nekoliko bledejši nego je bil poprej; lica so mu malce upadla. Njegove žametne oči so temno obrobljene; glas mu je ubit in hripav; izraz v obrazu nekam trd, zagrizen. Med stisnjenimi ustnicami vleče fino smodko.

Tudi Bogdan je navzoč, ki se je pred nekaterimi dnevi vrnil iz bolnišnice. Še bolj suhljat je in še bolj oglat; nasmeh mu je porogljiv kot prej; nova je neka skrivana prestrašenost.

Zgonček je pri mizi, ponosnejši in elegantnejši; usta ima zaprta, ramena mu ne zmigavajo. V zadnjem času je stalen Nušinj spremljevalec. Na vse zgodaj jo že čaka in jo spremlja po njenih potih; če ne more z njo, jo počaka ali jo pride pozneje iskat. Idilično razmerje; tako lepo in prisrčno, da ni nikogar v družbi, ki bi ga hotel smešiti. — Za Magdo se ne briga več; bržčas je z zaničevanjem pozabil nanjo. Sicer pa je itak ni v Ljubljani; ko je zbolela, je odšla k svojim sorodnikom v Celovec.

Sodnik Košan je tu, zaročnik Tratnikove Julke. Ostarel je, čelo se mu je na obeh straneh podaljšalo. Sključen sedi na stolu, z viržinko v ustih; tuintam je tako zamišljen, da pozablja na okolico. Pravijo, da ima skrbi: — Njegova prejšnja ljubica je v preiskavi radi odpravljanja.

Nenadoma se pojavi tudi doktor Breznik. Njegova žena je na Bledu, on se vozi ob sobotah gori ter ostaja čez nedeljo. Tomo se čudi, kaj ga je prignalo zopet v družbo; miren se mu zdi, a zagonetno hladen. Poleg Javornika séde, pa mu kot nalašč ne da roke. Milan se pomenljivo zmrдне:

„Zdravo, doktore! Kaj dela tvoja lepa ženka?“

Breznik se ne briga za vprašanje ter se pogodi z natakario za kozarec piva. Oni pomežikne. Košanu in pokaže z glavo proti zdravniku, češ: — danes smo pa nasajeni! Pa se zopet izzivajoče obrne:

„Povej ji, doktore, da se mi neizrečeno hlepka . . .“

Breznik se z narejenim strahom umakne od njega in si ogleda tla med svojim in njegovim stolom:

„No, — če se ti kolče, — to bi bilo lahko nevarno!“

Omizje prasne v smeh. Košan zakliče:

„Francka, prinesi nadporočniku sode bicarbonate!“

Javornik se vgrizne v ustnico in se popravi na stolu, da je z vsem telesom obrnjen proti Brezniku. Ta se ne briga zanj ter ostane resen in dostojanstven.

Pogovor je prisiljen, napetost vlada v družbi. Dovtipi ne zadevajo; tuintam nastopi za hip tišina, ki je skoraj mučna.

Košan leži na stolu in motri s škodoželjnim nasmehom zdravnika in nadporočnika.

„Ugotavljam, Milan, da si ostarel! Menda nisi hripav samo v grlu, temveč tudi kje drugje. Marasmus, padar, kaj?“

„Ali te srbi, da bi zopet kako stavo izgubil?“ — odvrne ošabno Javornik.

Pred poldrugim mesecem sta bila stavila za dvanajst šampanjk: — Javornik bi bil moral tekom enega tedna zapeljati neko znano lepoticco, šiviljo, ki se je hodila kazat na ulice in na šetališča. Košan je bil izgubil. Nadporočnik se je bil moral šele z njo seznaniti . . . in vendar mu je bilo dovolj par ur — od šestih do enajstih zvečer. Peljal jo je bil v okolico. V gostilnici jo je bil nasitil in napojil. Ob devetih je prišel naročeni izvošček, ki ju je zapeljal na njegovo stanovanje . . .

„Danes bi ne izgubil,“ — dregne sodnik iznova.

Javornik otrese pepel s cigare:

„Ali imaš pripravljen kak predlog!“

Košanu se zaiskre oči; ozre se v Bogdana, kakor bi se hotel posvetovati z njim. Ta pomežikne za natakario, ki gre ravno mimo, češ: — Francka, ka-li?

Javornik zamahne zaničljivo; Košan se zarezgeče:

„Tu samo ti nisi ničesar opravil, Bogdan!“

„Dajte mi nalogo pri ženski, ki mi je res kaj zanjo in ki je tega vredna!“

Zagleda se v zdravnika in ga sovražno meri . . . Pa se zdajci okrene k drugim:

„Pošljite me na Bled!“

Breznik se ne zgane. Nihče si ne upa črhniti, ker vsi vedo, da Milan namiguje na gospo Elviro. — Košanove misli se trdovratno motajo krog Mire. Rad bi zinil, čeprav je tu njen brat . . . Njegov pogled zaplava od Milana k Bogdanu in nazaj . . . Javor ga razume:

„Ti predlagaš Miro?“ — Poznati mu je ponos nad svojo predrznostjo.

Tu skoči Andrej Praznik in udari s pestjo po mizi. Bled je in prepaden, da ne najde takoj besede . . . V tem trenutku se vzdigne tudi Breznik, obrne se počasi k Javorniku in ga s tako preprosto

kretnjo — lopne po obrazu, da se vsi samo začudijo. Košan se skoraj zasmije.

Milan plane, da bi udaril; Tomo ga zgrabi za roke. Bogdan se z onemoglo jezo vrže proti Brezniku, ki se mirno oddalji od mize:

„Plačam, Francka!“

Javornik se pomiri in se obrne h Košanu:

„Vidva z Bogdanom sta moja sekundanta. Domenita se takoj! Zjutraj ob štirih se hočem biti — s pištolami — za Rožnikom!“

Breznik je že na pragu:

„Jaz sem gospodu nadporočniku na razpolago — pred sodiščem!“

Tedaj se oglasi Praznik:

„Ampak jaz sem lahko zjutraj ob štirih — s pištolami — za Rožnikom! Tomo in Egon Zrimšek sta moja sekundanta.“ — Dreja odhiti za Breznikom . . .

— Krasno jutro je. Solnce je ravno vzšlo in sije kot mladeničvitez v srebrnozlatem oklepu, od katerega žare in se usipavajo v bleščečih šopih sijajni roji svetlih strelc in ognjenih bliskov. Objestno bruha žarke v svet in razsipava svojo mlado moč . . . Lahni oblaki plavajo po nebu, tenka meglica leži v dolini. Rosne kapljice blišče po travi in po grmičevju. Vse leskeče in utriplje in se iskri, kakor da leže briljanti in demanti razsejani po travnikih, po polju, po listju in po igličevju. V slednji stvarici, v najmanjšem drobcu prerojenega stvarstva živi, gori in vriska prekipevajoča solnčna sila . . . Vrabci čivkajo in se preletavajo; kos se oglašča iz gozda; kukavica kuka, sanjavo in obljublja oče; škrljančki žvrgole v nebo . . .

Tomo šeta po Večni poti in se ozira, ali že ne drdra za njim kočija. Tudi v njem odmeva zlato jutro. V srcu mu prasketa kot po razstrelbah s solnčnimi plameni napolnjenih raket, ki ga podžigajo in vzdigujejo, da bi živel, gorel in vriskal kakor vse okoli njega . . . Z duhom je že pri Vêri na Gorenjskem; hrepenenje mu razganja prsi; prsti mu drhte v nestrpnosti — od bojazni, da bi vsled dvoboja zamudil vlak . . . Sladko je spal vso noč, mir in srečo v duši; — očita si sebično neusmiljenost, da se s tako ravnodušno hladnokrvnostjo podaja na bojišče, kjer čakajo prijatelja Andreja morda bolečine, kjer ga morda čaka — smrt. Niti siloma si ne more izvabiti sočustvovanja; samo jeza na Javornika ga tuintam obvlada, da se mu izmuzne psovka ali kletvica. In neka radovednost ga navdaja: — Zakaj je doktor Breznik nadporočnika tako odločno — lopnil? Samo zaradi te žaljive stave, ki jo je Košanu ponudil? — V enomer mu prihaja na misel Drejevo opazovanje, da je bila Mira že dvakrat pri zdravniku — v ordinaciji. — A duh mu je premalo zbran, prevečkrat na poletu k ljubici, da bi mu bil sposoben za slutnjo in za sklep: — Morda je Breznik pri Miri že dognal — okuženje in je hotel kaznovati okuževalca? . . .

Dve kočiji se pripeljeta po Večni poti, vsaka od svoje strani. — Na pokošeni jasi se gospodje zberejo, odmerijo prostore, ogledajo orožje in se razpostavijo.

Javornik je silno bled; temne obroče ima pod vdrtimi očmi. Glas mu skoraj čisto odpoveduje, komaj tiho škripanje mu prihaja iz grla. Videti je razdražen, kakor da ga vse okrog jezi in žali, — kakor da je vse to preneumno in preotročje zanj.

Tudi Praznik je bled, a še dosti miren. Zagoneten je izraz v njegovem obrazu: — Ali je svečanost? — Ali je odločnost? — Ali je brezbriznost? — Sam vase je zaprt, — v svetišče, ki je v njem. A trenutkoma, če okrene glavo in se mu nanosnik zablešči, mu prešine obličje skoraj detinski nasmehljaj, milobe in dobrote poln.

Ko je dano znamenje, se z neznansko naglico odigra prizor:

Javornik pomeri svojega nasprotnika od nog do glave . . . za sekundo pridrži roko z orožjem; zdi se skoraj, ko da hoče vzklikniti: — Streljaj vendar! . . . v naslednji sekundi plane z roko kvišku in izstrelji pištolo v zrak . . .

Praznik, ki je resno meril, — se zdrzne in počaka . . . v blede lica mu buhne rdečica, oči mu jeza zamegli . . . v krepkem loku zamahne z roko — in zaluči orožje nasprotniku v obraz . . . Pok — je slišati . . . pištola pade v travo . . . pramenček dima se ji vije iz cevi . . .

Nadporočniku se pojavijo krvave srage na obrazu . . . z zaničljivim nasmehom se obrne k svojemu zdravniku . . . A ko se hoče z robcem obrisati, mu roka omahne; lica mu mrtvaško preblede . . . kašelj ga posili in kri mu bruhne iz ust . . .

Zdravnik ga ujame:

„V ramo je ranjen . . . Kroglja je obtičala v pljučih . . . Preneumno! Kje je voz, gospod Košan?“

V drugi kočiji se pelje Dreja s svojimi. Rdeče lise mu žare na licih; mišice v obrazu mu trepečejo . . . Razburjen je — in vendar ga navdaja zadoščenje: — Najbolše je tako! Najbolše je tako! — šepeče sam pri sebi . . . V dnu duše je vesel, ker pričakuje po tem spopadu lepše dobe novega življenja, miru in zadovoljnosti . . .

„Dobro se imej! Poklon gospodični Vêri!“

Na kolodvoru se poslavljata prijatelja. Tomo stisne Dreji roko:

„Piši mi, kako je z onim! — in kako je z Miro!“

. . . Vlak brzi po polju . . . Tomo gleda skozi okno . . . V srcu mu praskečejo rakete vzhičenja in sreče . . . Vêra! Moja Vêra! . . .

(Dalje prihodnjič.)

*his narava + stvarstva "kieno jutro (Dalje prihodnjič.)
(315) lives to me pa ja, kot vselej, ve: del
hitro vrgeno na papir - ja je bog
malo oblikan 5. to beseda nepotrebna
uvlečajo*

Vladimir Levstik :

Gadje gnezdo.

(Dalje.)

Toda zvečer, ko pekeče voz v temi na dvorišče, je tista ko zmerom :
če so ljudje od svinca, bodo vsaj krogle človeške. Le nekaj leži mehko preko ust in oči, od boli, prestane za mlade in njihovo gnezdo.

V veži je luč; razdejana izba je spet urejena. Za mizo čakata Joža in Tone, Janez v sredi med njima; pičle pol ure je časa, da se poslove.

„Saj sem vam pridigal, mati!“ Joži ni prav, da je šla, v duhu že sliši zbadljivke. „Ves regiment bo kazal s prstom za mano; ali je treba? Kdor mora, mora.“

„Tvoja mati se je bala za sina,“ ga zavrne vdova z glasom, kakor bi kamenje padalo nanj. „Mari te je sram?“

In gad povesi glavo.

„Ne, mati, odpustite! Ni me, ne bo me; ravnali ste prav, kakor zmerom.“

Kaj ne bi popuščal v teh zadnjih trenutkih!

Vsi štirje molče; potem pravi Tone:

„Če se ne vrnem, mati, so moje knjige Janezove; kar hranite zame v gotovem denarju, razdelite po svojem preudarku med brata in v dobre namene.“

„In moje takisto,“ povzame Joža. „Saj veste sami najbolje . . .“

Kastelka se jezi:

„Molčita o testamentih! Ob miru se vrnete zdrava, vse drugo naj vaju ne briga.“

Že sta prepričana. Oči jima tle živeje, drzen smehljaj igra okrog ust; niti osmešenje ni omajalo vere v sinovih. Janez naliva kozarce:

„Da trčimo na srečno svidenje! Žalostno je slovo brez vinske zdravice; in čas hiti.“

Čaše pojo, toda njih glas je moten, in vino je grenko nocoj. Kastelka nazdravlja:

„Da smo spet skupaj čez leto dni!“

„Da smo skupaj . . .“

Mati zvrne kozarec v dušku; in ko ga postavi nazaj, se razkrhne z žalostnim klenkom na dvoje.

„Močno roko imate,“ se smeje Tone. „Krepko boste vladali domu, ko naju ne bo.“

„Pri Galjotovih sta bila?“ se spomni Kastelka.

„Bila sva.“ Joža se grize v ustnice.

Ljubosumna zloba šine iz vdove:

„Nu, vidiš, dekle te ne sramoti, ko hodi mati prosjačit zate. Starke smo avše, zato imate mlade rajši.“

Toda skesano povzame:

„Naj Jela ne joče, vojna bo kmalu pri kraju.“

In Tone pokima:

„Kmalu; Bog, da sva zraven. Za veliko gre.“

„Dolgčas bo gledati zdaleč,“ se meni Benjamin. „Kdor to zamudi, je zamudil za zmerom; še tokrat bo zemlja krvava, potem nikoli več.“

„Kako misliš, prerok?“ se smeje mati prisiljeno.

„Tako, da je zadnjikrat. Nemara bom tudi jaz še na vrsti; ves dan hodi slutnja ko senca z menoj.“

„Slutnje so bedarije!“ roji Kastelka. „Kdor sluti, izkupi; modra glava se z ognjem ne igra.“

Tedaj se zganejo vsi štirje: ura pri fari bije deset. Gadje vstajajo.

„Čas je, mati,“ de Joža. „Zdravi bodite in mislite name. Bog vas živi!“

Glas se mu trese, mehkoba ga je obšla. Ali matere ne poljubi: na ustnicah hrani dišavo Jelinih las.

„Zbogom, mati!“ pristopi Tone. „Da se vidimo, da trčimo še na Kastelčevem!“

„Zdrava bodita, gada!“ Trdo jima stiska roke. „Ko vaju vidim spet, se ne bom več branila umreti. Vrnita se, kakor gresta; težko je počivati v tuji zemlji . . .“

Sablji zvenita čez prag. Gada vesta, da je čas: hudo bi jima bilo s Kastelki^{no} solzo v srcu. Toda vse ni pri kraju: Janez ju spremlja na postajo.

„Tam zajočemo vsi trije,“ premišlja Joža. „Pa njemu je dobro; z Zino bosta sedela zvečer in čebljala, ko naju morda že več ne bo. Uboga Jela, z glavo je bila ob mizo . . .“

Že na vozu se spomni, plane doli in v hišo:

„Mati, besedo!“

Kastelka se vzravna izza okna. Čemu se vrača otrok? Jokala je; malo, prav malo sme tudi ona . . .

„Kaj bi rad? Si pozabil kaj?“

„Da, mati . . .“ Joža sede tesno k nji. „Da bo mir pri duši: kadar se vrnem, napravite svatbo brez čakanja, kaj?“

Vdova mu gleda globoko v oči.

„Ne, ne,“ se nasmehne sin ter zardi pod lase. „Le tako ... Težko je; dekle se mi smili.“

„Da, sinko,“ hlipne stara; ne more se več zmagovati. „Kar hočeš, stori; ti boš gospodar. Le vrni se, Joža, pridi živ, pridi zdrav ...“

Bogve zakaj se spomni na lepem, kako je majhnega po nedolžnem tepla s palico, ko je bil Tone kriv; kakor zdajle ga vidi ječati v kotu, in sama ječi, srce se ji zvija kesanja. Ves čas jo bo grizel črv za tisti dan!

„Odpusti, zlati moj!“ hrope za njegovim vratom. „Če sem bila krivična, trda s teboj, pozabi ... Nikoli vas nisem božala, ne tebe ne bratov in vendar je bilo vse moje življenje ljubezen do vas! Vrni, se, Joža; vsak dan in sleherno noč te čaka mati — čaka te zemlja, ki sem jo zate pripravila, tebi hranila ...“

Gadje solze ji kapljajo v roko. To je trenutje brez imena; kar živi, ni bilo enakega, nikoli več se ne vrne. In gospa ne ve, kaj dela.

Izpozabi se, oberoč stisne Jožo za glavo, vzdigne jo k sebi, poljubi ga v sredo čela, prav med oči.

Tako čudo se ji zazdi to dejanje, da strahoma sune fanta od sebe ...

Vrata so se zaprla, odbrenketala je sablja po produ; sivca prhata, voz drdra, in gadje vriskajo, da bi žalost zaspala.

Stoj, Joža, stoj! Bela postava teče z Galjotovega, še enkrat te hoče videti; ozri se, minuto počakaj, le eno še ... Ne slišiš, Jela te kliče! O, da jo vidiš, kako lovi vriske iz dalje ter išče med njimi tvoj glas ... Zakaj ne počakaš: svoje vroče srce bi vrgla tvojim konjem pod kopita! Ne dojde jih. Burja vije za teboj; ne burja, tvoje dekle sloni pod jablano in joče ...

Joža ne sliši; ali vrisk zamre na gadjih ustnicah, roka se skrči ob srcu, kjer čuva pramen njenih črnih las ...

* * *

Komaj dnevi so minili; toda železen prst je črtal na severu in jugu, na vzhodu in zahodu: rdeča meja loči dvoje svetov. Jutranji veter piha; vlečeš ga v nosnice, in zdajci ti pride na um, da je vejal nekje čez mrliče ter dišal po dimu in krvi.

Kastelka stoji z Janezom na griču za hišo; sive oči ji merijo obzorje, misel ves daljnji svet. Solze je zdavnaj obrisala, moči povezala v trden snop; čelo ji sili naprej, roke se gibljejo široko, drzna guba deli obrvi: vdova čuti nevidnega sovražnika in si ne da skočiti za vrat. Četrto stoletje ni šlo za življenje in smrt; zdaj stoji drugače nego takrat. Ona že ve, da je Bog in zlodej ne zmoreta, ne, nikoli! Volja sega na drugi konec sveta, in mati veruje vanjo, veruje ... Saj ni le njena volja: to je duša zemlje, katero je ona vzdramila.

„Takšen pokoj naokoli,“ govori Janez kakor iz sanj. „Čudna je misel, da streljajo tam s kanoni.“

„Dobro se čuje,“ pravi Kastelka; ona ne laže!

„Streljanje, mati? Zdi se vam; komaj vročino slišim peti . . .“

„Sam Bog ne pomni takega: na gosto, kakor pesek z voza. Ti, mladič, ne slišiš, ali mati čuje in zemlja.“

„Zemlja?“ Gad se odmakne, da bi ji bolje videl v obraz.

„Zemlja,“ ponavlja vdova, mirno, kot bi knjigo brala. „Po zemlji prihaja. Misli si, da te zbode trn v peto: mari ne čutiš povesod, v glavi in v srcu? In to je hujše od trnja; misliš, da nje ne boli?“

„Koga?“

„Zemlje . . . Sinoči mi je bilo, kakor bi govorila pod menoj in mi tožila. Kastelka, pravi, sam hudič jih je dal; premisli, kaj delajo! Vso kožo mi slečejo, ves drob izdero . . . In mrliče spuščajo vame: vse belo mrtvih je v meni. Strah me je, pravi, kadar spite ljudje . . .“

„To vam je odleglo, ko ste se zbudili!“

„Zakaj? Saj jih slišim, podnevi, ponoči . . . Toda vse krogle lete mimo Jože in Toneta. Ne upajo si; ne smejo.“

„Kdo jim ne da?“

„Zemlja; ona ju varuje.“

Široko strmi Janez materi v obraz; ali se ji meša?

Vdova gleda bistreje ko kdaj.

„Enkrat se mi je v sanjah vrag prikazal. Pomni, mi pravi, dobro zapomni, Kastelka: Bog se ne bo ravsar zate z menoj! Pozabila si ga, zapisala si dušo zemlji, da ti služi; paradiž si prodala prsti za svoje bogastvo in svoje otroke. Na zadnjo uro se vidiva, stara! In meni se je zdelo, da odgovarjam: Pridi, zlodej, kar pridi! Samo da ohranim gade in grunt, drugo mi je deveta briga; kar držim, ne izpustim, če me tudi vzameš po smrti.“

„Nu, mati, braniti svoje ni greh, zasluga je!“ meni Janez, ali sveta groza mu lije v kosti.

„Braniti svoje ni greh, toda greh je misliti samo na eno; in jaz nisem utegnila misliti na več. Zemlja je pokazala, da me hoče ineti zase — kadar sem se obrnila k drugemu, je bilo zlo. Še vas gadov sem se bala dotekniti, prav do zadnjega me je bilo strah.“

„Tudi tako ste bili dobri za nas; kar smo, ste vi dali!“

„Zdaj pravim: motiš se, za to ne more biti kazni. Tudi ona ima rada žito, ki raste iz nje, in vendar ji solnce ne neha sijati.“

„Ne, mati, za to je ni kazni; zemlja hoče, da je srečno, kar diha na nji.“

„Kosček zasluge prinese vsak na oni svet,“ premišlja vdova. „Za moje grehe ste vi lahko boljši ljudje; in Bog mi všteje, da bi bili drugače cigani. Malokdo si prisluži nebesa brez kruha in strehe: naša

se je majala komaj par let, pa moram zato preklinjati do groba. In zdaj povej, Benjamin, kam hočeš jeseni?"

„Nikamor, mati, dokler se ne zvedri. V burji je dobro sedeti na svojem.“

„Doma ostaneš?"

„Pri vas.“ Toplo ji pogleda v lice. „Tehtal se bom, delal, pazil v svet in poslušal zemljo, kaj pripoveduje.“

„Poslušaj; ali potem ji gospodarji, da jo boš prav razumel.“

Komaj skrije zmagoslaven smehlaj; gruda je mogočna ljuba, kdor jo enkrat objame, ga več ne izpusti.

„Posli!“ ga stavi opoldne pred družino. „Dokler se Joža ne vrne, je on zraven mene vaš gospodar. Kar zapove, je moja volja, kar objubi, moj dolg; njegova beseda je moja!“

Srečno gleda Janez in rdi kakor mladi kralj, ki prvokrat čuti krono na čelu.

Mati sliši topove na meji, le volka ne, ki tuli blizu.

Ne vojna, poslednji dan je tu; ves svet zdaj skleplje račune. Ni je ljubezni, ki ne bi upala, ni ga sovraštva, ki ne bi dvigalo noža ta čas. Kdo je suženj, pa ne čaka svobode? Kateri trinog ne kuje novih spon? Sleherni pohlep izteza roko; čuj in straži, zemlja dedov, strni se tesno, poldrugi naš milijon! Prihajač in Judež hočeta dopolniti desetstoletno delo, pečat je urezan tvojemu poginu. Zdaj govori sila, in tvoja je majhna; greh vlada svetu, in ti si bil pravičen; v uho sodnika siče laž — kar močni rad verjame, je resnica!

Jud-premogar se brati z jaro sodrgo; trški pisarji, štacunarji in pitani oštirji s tirolskimi klobuki stikajo glave in šušljajo, poglede zamaknjene v sliko te lepe zemlje: daleč drže bele ceste, ob cestah se ziblje drevje, na drevju mrtvaško sadje — najboljši rodú, ki se ni dal ubiti . . . Osirotela čreda moli gamzov šop; nežna deca joka v tuji šoli, poje po taktu lehrerjeve palice pesem zmage nad svetinjo svojih mater.

Tako se menijo, ko teče zanje naša dobra kri. Maščevanje piše črna pisma; ne pomniš nič sovražnikov, Kastelka? Komu si tresla pest? Koga vzame satan prvega? Petindvajset let je zdaj temu; ali Petschnig ni pozabil. Herr/Petschnig udari gada, ko tebi nič ne more; on kaznuje otroke in otrok otroke, kakor Gospod, bog vojskinih trum. Čez štirinajst dni bo sam verjel; pogladi si trebuh in se napihne, zaslugo razmazano po vsem obličju.

Od poldne do poldne je bil Janez gospodar; k obedu prirožljata dva žandarja s komisarjem. Vdovi pade žlica iz rok; gad jih gleda, čudo kako mirno:

„Koga iščete?"

„Janeza Kastelca!“ ropoče stražmešter; danes mu štrle brki naravnost pod oči.

„Mene hočejo,“ se Benjamin obrne k stari. „Ne strašite se, za Boga, ne govorite; molčite, mati, mislite na grunt, na vse . . . Vi veste, da nimam skrivnega na vesti. Ali je zmeta, ali obrekovanje . . . Kastelka, drži se; dovolj, da enega zadene!“

Težka roka mu pade na ramo:

„V imenu zakona!“

„Čemu?“ pobara Janez z rezkim glasom.

„Prehitro zveste,“ se sovražno zmrдне komisar. „Skromni bodite, mladi mož! Vklenite ga; in pri najmanjšem poizkusu . . .“

Dve mrzli železni sponi mu stisneta zapestja; drugi orožnik pomenljivo nagne puško z ostrim bajonetom.

Kastelka sloni pri mizi, oprta na stisnjene pesti. Začenja se Kalvarija, na vsakogar pada veliki križ; da je ne sliši zemlja vpiti v tej minuti! Ali veriga zarožlja med sinovimi rokami; glas se začuje kakor vihra v hojah; vdovine oči so strašne, zalivajo se s krvjo, in mizna plošča poka med njenimi prsti.

„Mati,“ krikne Janez bled, „ne delajte mu veselja, kdor je kriv! Naj ne vidijo solze v vaših očeh, naj ne slišijo vašega joka; s častjo in slavo se vrnem, mati . . .“

„Hm,“ gode stražmešter, „to ni gotovo!“

Janez ga ne pogleda. Toda Kastelka se je vzravnala:

„Dveh je zadnja beseda, pravice in Kastelcev!“ oznanja kakor s prižnice.

Skoro bi bila vesela gada. Kakor bor stoji, pogled mu plapola, verigo nosi kakor žezlo, obraz mu sije ponosa. To ni obraz človeka, zemlja je, ki odseva zarjo mučenikov! Ali vdova gleda v duhu ječe in vešala ter moli sama pri sebi:

„Še to pot pomagaj, ti tam, ki mi stojiš ob strani! Bog ali satan, vzemi mojo dušo v odkup . . .“

Gospodje opravljajo hišno preiskavo; ves dom pretikajo od vrha do tal, vse kašče, shrambe in podstrešja. V fantovski sobi je plen bogat.

„Zastava? Za puntarje, že vemo. Z risanico je hodil Joža na srnjaka? Mhm, to se razume; petnajst nabojev — tetete, čimdalje lepše! Pa zemljevid slovenske zemlje, ki bi jo radi odcepili . . .“

To so reči, ki jih plačujejo s konopcem; ali Janez ne trene z očmi. Smehlja se: le kdo je iztuhtal vse tako neumno? Še usta ni da bi odprl, sodniki se bodo zvižali smeha!

Par knjig zatlačita žandarja v svoji torbi; ozri se, Benjamin, poslednjikrat! Jo slišiš, zemljo, kaj ti poje v solnčnem blesku? Orehe, kaj šume, zeleno trato, kaj pripoveduje?

Kremen, ostani trd!

„Bog z vami, mati; vrnem se — vesel odhajam!“

„Vidim, gad; korajžo! Zdržim, dočakam te . . . Voz je zaprežen.“

„Voz — zame? Ne . . . Izprezi, Lipe, konja v hlev! Vsi naj me vidijo; Kastelci ne povešamo oči.“

Vdova stoji na pragu, trka s palico, gleda za njimi. Črno ljudstva se je zbralo pokraj ceste, da bi videli gada v železju. Gredo: Janez naprej, žandarja zadaj, komisar v vas, kjer ga čaka voznik. Veriga tiho žvenkeče. Povesod šepet, ženske ihte, nihče se ne smeje; ko stopa mimo, se Galjot odkrije, za njim vsi. Na Kastelcih ni madeža, čast komur čast!

Ob vodnjaku zaječi: Zina je planila k njemu, obraz belejši od snega.

„Stran, v imenu zakona!“ jo goni stražmešter.

„Suni! Poljubim ga vendarle . . .“ Pritisne usta na njegova, in niže, na uklenjene roke. „Svete so; ali me blagosloviš ž njimi, kadar prideš?“

Ženske jo prestrežejo ko mrtvo.

„Do svidenja, vi ljubi moji!“ klikne Janez.

„Bog s teboj!“

Ali zdaj — tega ne pozabi vsa dolina: traptraptrap koleselj izza vogala, v koleslju Petschnig, trški župan; volk je tu, da izpije čašo zmagoslavja. Koga si s stolom, stara, koga si gnala: marš? Nizko se skloni sovražnik z voza:

„Verräter, Hund! Na cesti bi ga potolkli, izdajavca . . . Ná — tfej!“

In mastno pljune Janezu v lice.

Gad se zdrzne, krikne, trga; oba žandarja ga komaj držita, kri mu lije izza nohtov. Zdajci odneha; kakor plamen mu leti pogled po ljudeh:

„Judežev plunek na mojem obrazu! Kje si, da ga ubiješ namesto mene?“

Toda levinja je gledala s praga. Že leti, že je snela vile pred hlevom, pet mož jih komaj izdere njenim pestem; vdova hrufe naprej, razbija množico vsaksebi, kreči nohtove, kaže zobe ko gol nož izza pasa. Že je tam, leze v koleselj; Petschnig tuli, rjavec se vzpenja, Kastelko strgajo nazaj. Dvajset rok jo drži, vsa vas visi na nji kakor roj na veji. Zadavi ga, čeprav mu ne dajo pregrizniti grla. Hu, grozotni glas, ko da se para zemlja na celem:

„Stekli pes, krvoses, zemljegolt! Glejte, ljudje, Iškarijota: v zibelki ga je mislil okrasti za očin dom, in sem ga pregnala; zdaj se maščuje, toži po krivem, pogublja nedolžno kri! Poznam te, vampasti Judež, ti si ga zaznamoval! Si odkril svoj obraz in zapisal, kdo si, krivo-prisežnik, zavratni morilec? Čuj, volk, in vsi poslušajte: izdajavec

pogine od svojega dela! Meniš, da moram roko položiti nate? Haha! Na drugem koncu sveta te ubije materina kletev: ne zaspim, ne jem, ne pijem, dokler živiš . . . Prekleti! Prekleti! Prekleti!“

Množico stresa mraz. Žandarja z gadom hitita svojo pot, Judež Iškarijot zeleni groze, bije konja, drevi, ni ga več; in vdova kleči sredi ljudstva, joče k nebu, tuli k zemlji, moli k Bogu in satanu za maščevanje.

Drugič zahaja solnce. V tujem mestu ženō Janeža po razjarjenih ulicah; psovke frče kakor divji sršeni, pljunki oblivajo glavo in prsi, kri čelo in lice jetnikovo. Toda Janez stopa ponosno: ž njim gredo duše pradedov, ki so jih vlekli pod Brežicami na kol, pred njim obraz zlatolaske, in njiju zamaknjene oči si strme pripovedujejo, kako človek smehljaje trpi.

Le mati ga ne spremlja. Doma sedi na prazni sinovi postelji ter gleda srepo čez gore; še Galjotove Zinke ne vidi na pručici ob svojem znožju, ne sliši je, ko tiho joče v njeno krilo. Kastelka ne je, ne pije, ne spi, ona moli svojo strašno molitev.

Sosed Jelen potrka, z grozo v vseh črtah obličja:

„Petschnig je mrtev, gospa Kastelčeva! Pred dvema urama ga je zadela kap . . .“

„Mrtev?“ Vdovino lice oživlja v temni zarji. „Kaj je povedal pred smrtjo?“

„Govoriti ni mogel več; še svetega olja ni učakal.“

In sosedi hiti, kot bi se bal.

Kastelkina misel ubija; poslej jo bo stražil trepet, črni psi bodo vili okrog hiše v viharjih jesenskih nočeh. Le Zina se je ne boji; in vdova se sklanja k nji, zamišljeno mrmraje:

„Zinka je dobra, dobra . . . Laske bi ji pobožala v njegovem imenu, roko bi ji položila na glavo; pa nemara je bolje, da ne . . . Pojdi, mala, pojdi; trudna sem nocoj . . .“

In veli odgrniti posteljo ter prinesiti belega kruha in vina.

Visoke zvezde gledajo z enim očesom na bojne poljane, z drugim v Kastelkino sobo, kjer leži mati med snežnimi rjuhami; še v spanju je kletev na njenih ustnicah, in roke se ji krčijo na praznem životu, kjer je nosila svoje gade.

Gospa sanja: črni vrani so ji razkopali srce; brez njega ne more živeti ne umreti. Zdaj prhutajo nad njeno glavo, krvave kose v krempljih, in krakajo s hudobnimi glasovi:

„Kaj daš, da jih vrnemo: zemljo ali gade — povej!“

In Kastelka ne da tega niti onega, ne more živeti ne umreti, še vpiti ne more, da bi povedala svoje gorje.

* * *

Dnevi so se razlezli v tedne, da nihče ne ve kako. Že se je tигра opila krvi; v zadnjo koč sega njen glas, v najbolj zaklenjeni hram, in strašne tožbe ji trepečejo izpod rdečih krempljev po vsem širokem svetu.

V mesto so pripeljali prve ranjence. Njih povesti gredo od ust do ust in rasto kakor plazovi.

Niti staro srebroglavo solnce ne pomni grozot, enakih tem, ki mora zdaj sijati nanje.

Vojna? Dve polovici zemlje, ena večja, druga manjša, sta se spopadli kakor dve besni želvi-velikanki. Čeljust melje čeljust, šapa lomi šapo, oklep rožlja na oklepu, želva trga želvi drob iz života; vsaka hoče požreti drugo, da zraste od njenega mesa. Toda nista si kos, nobena ne zmore sovražnice. Pazi, mala želva, vsak hip bo po tebi, velika je sedemkrat jačja! Toda mala zver je huda in urna; krvavi, ali grize in trga, da svet ni videl tega. Živ krst ne ve, kakšen bo konec borbe . . .

„Da, da,“ zdihujejo sivci pri Galjotu, „svet se levi, in vsaka nova-koža je slabša od stare. Tak v to smo zabredli z vsemi ongá, izumi!“

„Če pomisliš, kako je bilo pred sto leti . . .“

„Takrat so lepo marširali semintja; smolo je moral človek imeti, da se je zleknil v travo.“

„In komaj si dobro zaduhal smodnik, je bila parada pri kraju.“

„Kajpak! V štirinajstih dneh je bilo vse opravljeno: amen, spet smo si dobri, Bog daj srečo, ljubi sosed, pa nič ne zameri.“

„Takrat je bilo skoraj veselje, kakor pretep na žegnanju; dan-danes pa gredo milijoni drug zoper drugega, in kar z mašinami se pobijajo.“

„To, to! In s kakšnimi hudičevimi! Kanoni pokajo hitreje od pušek v naših časih, puške jezikajo kakor babe, in zraven tiste mrtvaške raglje: komur zapoje, zbogom oča in mati. Eh, marsikoga ne bo več nazaj!“

„Jaz pravim, da so se nalašč zmenili, ker je preveč ljudstva na svetu . . .“

Očanci kašljajo, sučejo kupice in zamišljeno kimajo v mizo. Navadna mokra pivska miza je, toda zanje polna slik; v mlakah vina vidijo polja, nastlana z mrtvimi ko senožeti z mrvo: drug pri drugem in na drugem, vsi rdeči in beli. Sleherni se boji zagledati med njimi sina.

Vsak dan je več novic. Rus je navalil s strašno silo, kozakov je kakor kobilic v Egiptu; Rus je vražji, nobena vojska mu ni kos.

„Pa čudni dedci so ti Rusi! Namesto, da bi ti odrezali glavo, če te ujamejo na samem, te lepo pozdravijo, nasitijo in napoje, in še

„pokramljajo s teboj: nu, hodi zbogom, doma pozdravi pa oglasi se kaj . . .“

„V boju jim, pravijo, ni para. Gredo, kar naprej gredo, bolj ko streljaš nanje, manj se zmenijo, huje pritiskajo. Naši že kar ne vedo kaj storiti, da bi jih pregnali.“

„V Galiciji je vroče te dni. Zdaj ali nikoli, so rekli generali.“

„Hudo je, hudo.“

Nikjer ne vidiš človeka, da bi se smejal.

Jela hodi bleda in mrtva, z Joževimi kartami na golih prsih. Še vedno ližejo zublji noči, ko sta se objela v senci kapelice. Nebo in zemljo bi prodala zanj, da se vrne k nji, v pekel bi šla, da bi ga videla le uro prej. Z okrutnim veseljem posluša druge, ko tarnajo za svojci. Že hlipa v vasi prva vdova, že vpije prva mati za edincem, ki je pal; toda Jela šepče:

„Naj vsi poginejo, samo da ostane moj ljubi živ . . .“

Galjot jo vidi, kako trpi. Marsikdaj bi jo tolažil; ali ko je beseda na jeziku, se mu stori, kot če bi hotel prijeti z roko za skrito belino zrelega dekliškega telesa. Očetova skrb meri njeno koprnenje do dna, on čuti, da stoka v tem srcu ženska, poznajoča svoje globine; oba bi povsila oči, ako bi izpregovoril. Večkrat se ozre nanjo s strani; obrite ustnice se mu zganějo, zakaj očē je očē. Toda mahoma strese glavo in umolkne, preden je zinil.

„Da bi vsaj rajnica živela,“ vzdihne sam pri sebi. „Križ je imeti odrasle hčere v hiši in ženo pod zemljo.“

Kadar se Jela sredi noči prevrže na postelji ter sune odejo s sebe in se dobro sliši, kako grebe s prsti v razgaljeno grud, vstane Zinka tiho v svojem koncu sobe; v sami srajčki pride bliže in sede k sestri.

„Ne premišlaj, Jela, ljuba moja . . . Spančkaj, da hitreje mine čas.“

In brodi z nežnimi prstki po njenih razpuščenih laseh.

„Mari tudi ti ne spiš?“ vzdigne sestra glavo iz blazine; čez minuto povzame s trpko zavistjo: „Kaj veš ti, kako je človeku spat . . . s tem . . .“

Zaihtela je; mala se nasmehne v mraku.

„Jokaj, Jelica, tako ti odleže.“

„In ti, ne jočeš nikoli?“

„Da, včasih; ne zmerom, kakor ti.“

„Otrok! Ti ne veš ničesar. Ti tega ne poznaš. Ali te nič ne skrbi? Si res prepričana, da ostane živ in zdrav? Pustili jih bodo stradati, dokler ne pomro; ali pa si umislijo lepega dne in jih postrele, tebi nič, meni nič. Kdo ve, kaj se lahko zgodi v teh časih,“ dreza Jela sestri v srce, da bi se razbolelo: tako dobro de, če sta dva skupaj nesrečna.

„Ne dam se ti oplašiti, ne! Ali bi mu pomagalo? Kadar pomislím, kje je in kaj mu preti, si ponavljam samo: tega ne sme biti, ne sme . . . Kolikor je lepega in blagega na svetu, bi se razsulo v nič, ako bi poginilo, kar je bilo med nama.“

„Eh, žal jim je lepega in blagega!“

„Ne sme se zgoditi, ne sme! Janez se vrne, in vse bo po starem, še lepše, nego je bilo. To si mislim, kadar me napadejo črne skrbi, to hočem toliko časa, tako vroče in napeto, da se mi zvrtili v glavi ter čutim, kakor bi šla moja volja v gostem toku paravnost do njega.“

„Brezlični brzovjav!“ se nasmehne Jela po sili. *to to povzroča! 5. blazena c*

„Le norčuj se, sirota. Videla boš, s svojo voljo in vero izmolim gada iz vsega.“

„Nu da . . . Saj ni storil ničesar. Oprostite ga in pošljo domov.“

„In vojna bo kmalu končana, Joža se vrne k moji črni mucí, kaj? Svatovanje bo na Galjotovem in na Kastelčevem, Jelica vzame Jožo, Zina zapleše z Janezom — kaj?“

Mala je hvaležno zlezla k sestri ter popravila odejo. Dekleti se držita s toplimi rokami okoli vratov. Zinka poljublja Jeli solze z obraza in začne v tem polagoma misliti nanj, kako leži v ječi, nemara na golih tleh, mogoče v železju, in zdajci sama zajoče. Tako ihtita druga v drugo; nazadnje se strnejo slike temnic in bojišč v nekaj zmedeno mehkega in fantastično pisanega, kar miglja čez oči liki turška žida ter šumi in boža, tiho in rahlo, dokler ne zatisne trepalnic . . .

Joža piše domov: zdrav je, nič mu ne manjka, ognja se je privadil, mati naj ne skrbi. Kastelka se je medtem pomirila; fantovska soba je zaklenjena, ključ leži globoko v njeni pisalni mizi. Puščoba v hiši in po vasi ji postaja domača, vsem strahovom gleda v oči. Že je zmožna misliti s hladnim srcem, da hodi Joža nekje po tuji zemlji in je kroginkrog vse živo letečega svinca in vse sam ogenj pokajočih granat. Mrzlo in besno je njeno zaupanje v srečo; Kastelka noče zdihovati, noče ljubiti in tožiti, zakaj „skrb in strah rodita slutnjo, ki je prva dekla hudičeva: komaj se ozreš po nesreči, že te ima za vrat . . .“ Tone še čaka, da ga pošljo na bojišče; tem manj je vzroka emeriti se. Petschnigova smrt jo navdaja še vedno z mračnim zadovoljstvom in utešenjem, ki je polno mogotne zavesti; prepričana je, da je ona kaznovala Iškarjota s svojim prekletstvom in maščevalno voljo. *Zdajka* Zdaj vidi spet, da ni navadna ženska; nekdo se je naselil v nji, ki je močnejši od vseh. Kar hoče ona, je volja zemlje, in zemlja je bog nad bogovi; kakor veruje njiva v svoj rjavi sok in v blagoslov žita, ki ga rodi, tako veruje mati v desnico, ki jo drži čez doline in hribe nad svojimi gadi: nobena krogla je ne prebije, noben sodnik je ne presodi.

Dan potem, ko so odgnali Janeza, se je peljala v mesto k odvetniku, prijaznemu staremu gospodu, ki jo dobro pozna in visoko ceni. Sprejel jo je z veliko častjo in obljubil ogorčen, da stori vse, kar je dandanes mogoče.

„Ali čas je težak, in zakon velja samo še za tiste, ki ga teptajo z nogami,“ je dodal nazadnje. „Zaupajmo v resnico in pravico, da bosta močnejši od vsega.“

Z lažjim srcem se je vrnila domov.

Ljudje jo gledajo strahoma, odkar je Petschniga „zagovorila“; po vseh udarcih nesreče se jim zdi močnejša, bolj divje trmasta ko kdaj poprej. Sive oči se ji bliskajo, kakor bi tleli v njih novi naklepi; sosedje že čakajo, kdaj iznenadi dolino s podobnim čudežem kakor pred petindvajsetimi leti. Mogoče; onidan, ko je po stari navadi obstala sredi brvi, ni stresla pesti, ali zlobno je pokimala trgu ter zamrmrala:

„Zdaj vem, kdo bo prvi hudičev, svojat ti za hrastjem! Enkrat ste si že lomili zobe ob Kastelki; četrsto let je bilo treba, da vam je zrastel nov greben! Zdaj, ste si dejali, je prišel naš čas — kaj ne? Prvi ste se lotili vi mene; dobro, Kastelka sprejme boj v imenu svojem in svojih gadov. Tisti dan, ko bo vojna končana, si skočimo v lase, krščenduš! S trebuhom za kruhom mi pojdete iz doline, beraško palico v roki, preden doglodajo črvi moje kosti . . .“

Prvič se je branila, topot napade sama; dolina je ž njo, to se ve. Kolikor v gnezdu sršenov, toliko je v glavi načrtov, in jajček, ki kdaj maščuje gadje pleme, je že znešen.

Take so njene srdite sanje; zraven ukreplje še marsikaj. Kakor vedno v važnih trenutkih, se je tudi v teh dnevih izkušnje obilno spomnila bratov-svetnikov, ki stražita, „da se ne tujči zalega“; pa tudi župniku je poslala za maše: „dvakrat zadrgnjeno dvakrat drži“. Košati mož je toplo pohvalil vdovo, srečavši jo drugi dan.

„Da bi le tudi sami prišli k maši, gospa,“ je povedal nazadnje davno željo, vesel primernega trenutka. „Zatecite se k Bogu, da vzame žalost od vas! Tolažba svetih zakramentov vam bo krepčilo v teh urah bridkosti.“

Ali Kastelka se je ponosno uprla s palico v tla.

„Gospod župnik, jaz hodim po bližnjicah in se z Bogom sama pomenim, kar treba. Če sta res taka prijatelja ž njim, vprašajte ga vendar, kdo mu je bližji: mati, ki so ji vzeli otroke, ali samec, ki nima za kom jokati — ako, bi hotel, se pravi!“

To rekši ga je prepustila mislim, ki so mu zavrele v glavi. Pogledal je za njo, ozrl se k zvoniku ter povsili glavo v otožnem spoznanju, da so ženske besede včasih modrejše od vseh cerkvenih knjig.

Ni ji zameril; vedel je, da ne dreza v tuje zadeve in mu ne pridi zvestih ovac.

Res so trenotja, ko niti Kastelka ne more premagati čudne, prazne, brezmiselne tesnobe. To se razleze po srcu kakor strupena megla po brezdnu, ki zeva vse globlje in širje in je nazadnje tako črno in votlo, da se boji pogledati vanj. Pred takimi hipi beži gospa, ker se boji za svojo moč; ali ona ne krene v cerkev, po svojih njivah se napoti, k svoji zemlji se zateče, k zdravnici in tolažnici. Čuvstvo, ki jo prikleplje k nji, je bolj živo ko kdaj, in zadnji dogodki so ji razodeli še očitneje, da tli v prsti njen lastni ogenj in je prav to vsa njena sila. Kadar stopa med razgoni, se ji zdi, da trepečejo pokraj nje kakor mišice živega telesa.

„Obe imava eno dušo v sebi,“ ugiblje takrat, „pa bodi dobra ali slaba, božja ali hudičeva — najina je! To je tisto, kar lomi zapreke, ubija sovražnike in varuje moje otroke . . . Tako močno je, tako svetlo in krasno, mogoče Bog sam ali misel njegova? . . . In če ni Bog, je nekaj enako svetega, da, še močnejšega od njega. Nič se ne boj, ki ne hodiš k maši in zanemarjaš izpoved: ako je v zemlji Bog, si živela zmerom tesno ob njegovem srcu, ako je drugo, se bo teplo zate ž njim na sodnji dan . . .“

In kdo ne bi ljubil večne zapeljivke? Loke in polja so kakor zelene pesmi, razgovor šum je gost ko nikoli, nebo nad zemeljskim paradižem še ni bilo tako čisto kakor sedaj. To čuti vse, kar se giblje na zemlji; odkar se je začelo veliko umiranje, nima njena lepota in slast življenja nobenih meja. Kakor slepci ob čudodelnem studencu strme ljudje v blagoslovljeni svet in šepčejo v svojih srcih:

„Ah, kako dobro je biti rojenemu!“

Vesoljna mati se lišpa in lije žar hlepenja v kri svojih otrok, da bi se zarastla brezbrežna košnja smrti z novo brstjo. Zato so dekleta polna medlečih sanj in stokajo žene v prejokana zglavja.

(Dalje prihodnjič.)

Ant. Debeljak :

Tujki.

Na poti: veter objema te črni v peroti ledene
in — kakor metulji na cvete medene —
snežinke srebrne pohotne letijo umirat
na čiste oči ti, na ustne bohotne,
Snegulčica sladka.

Zavedam se: v čar se zapredam vilinski tvoj nežni,
možgane obsenčaš mi, bajka, v pokrajini snežni.
Lepota nešteta hodila je često kraj mene,
a misli kot ti mi nikdár oplodila,
Snegulčica sladka . . .

O sreča: spet srečam ko v sanjah te bajno, iztočno,
odeto v tenčico iz solnca sijajno in sočno —
Kopneli so tedni, po tebi sni moji hlepeli.
Kako drgetam, da postala mi ne bi
ti moja Usoda.

Pa stanem, da tajno med nama uganem resnico,
a čudna mi moč ohromila je drzno desnico
in pest zajezila neznanka besedo mi v grlu —
a vendar mi ni več uganka, da bodeš
ti moja Usoda!

Odlomek.

Včeraj sem bil zopet pri zdravniku. Mal prehlad, ki sem si ga bil nakopal bogve kako, je pred meseci nenadoma vznemiril mojo ženo. Vtepla si je v glavo, da sem bolan, da mi strže v grlu ter da se sušim in ne vem še kaj vsega. Spočetka sem se ji smejal, ko sem videl strah v njenih očeh. Jemal sem potrpežljivo vsa mogoča zdravila, ki jih je pripravljala po čudovitih nasvetih dobrih, za' moj telesni blagor skrbečih sosed. Ne bom jih našteval, ker dolga in brez konca je njih vrsta. A v mojem grlu pa je le naprej strgalo in strgalo v veliko žalost teh domačih padarjev in v še večji strah moje žene. Tiščala je v me s svojimi prošnjami in me končno prepričala, da sem se udal in šel na vizito k bližnjemu zdravniku. Ta me je pretipal od vseh strani, poslušal na prsih in hrbtu in končno konstatiral precej razvit katar v sapniku.

„Neposredne nevarnosti sicer ni,“ je dejal, „a najmanjše zanemarjenje bi utegnilo postati usodno.“ Zamrmral je še nekaj o predispoziciji, šibki konstituciji, napisal recept in me odslovil. Po petnajstih dneh naj se zopet vrnem, mi je priporočil še na vratih.

Ani nisem seveda ničesar pravil o vsem. Potolažil sem jo s par besedami in od takrat jemal pridno po tri žličice zdravila na dan. Tega je bila ona vesela in menda tudi naše dobre sosede. Kajti nisem opazil več med njimi tistega stikanja glav, ki me je včasih tako dražilo, in tudi njih begajočega stopicanja ni bilo čuti iz naše kuhinje, ko sem par dni ležal skrbno pokrit v zakonski postelji.

Par dni, pravim, ker me že tretji dan ni več držalo v nji. Nalagal sem bil Ano z nujnim delom v uradu in odšel z doma. Na ulici je pihala že teden dni mrzla burja, a ker sem bil v suktnjo dobro zaviti, se nisem dosti zmenil za njo. Tisto jutro sem delal v uradu s precejšno naglico, ker sem hotel popraviti zamudo, ki sem jo imel na vesti.

Okoli treh so že bili odšli vsi moji tovariši, a jaz sem ostal. Peč je gorela in prijetno toplo se mi je zdelo v sobi. Zatopil sem se tako v delo, da sem zabil na uro in dom. Zbudil sem se šele, ko mi

je pretresel kosti rezek mraz. Pogledal sem na uro. Polpetih je bilo. Peč je bila že vsa mrzla, tako da nisem mogel z delom naprej. Odpravil sem se domov. Vkljub silni burji se mi je na cesti parkrat zazdelo, da me zapeta sukinja preveč greje. Odpel sem jo in prijeten hlad je ovil moje močno utripajoče prsi. Zatem me je zopet oblila vročina. To izmenjavanje telesne temperature se je parkrat ponovilo, ne da bi mu vedel vzroka.

Ko sem stopil pred Ano, sem zagledal njene prestrašene oči. Isti izraz notranje vznemirjenosti je bil v njih. Objela me je okrog vratu in dahnila skoro boječe: „Kako si čudno bled, Anton?“ Stopil sem z njo pred ogledalo in videl, da je govorila resnico. Z nežno skrbjo me je spravila zopet v postelj in mi prinesla toplega čaja.

Stala je ob moji postelji molčeča, s sklonjeno glavo. Le prsi so se ji dvigale nemirno v tihem joku. Preležal sem par dni, šel k zdravniku z upanjem, da se mi tam odvali kamen od srca, ki je bil padel nenadoma nanj. A motil sem se. Z mrzlim, službenim izrazom v licih mi je povedal, da ni zame več pomoči. Težak, zelo kompliciran slučaj jetike! Najbolje bo, je dejal, da se pripravim na vse; in, ako imam družino, naj uredim svoje stvari. Ne vem, kako sem takrat prišel do doma! Blodil sem po ulicah kakor brez volje in cilja. V glavi se mi je mešala misel na misel, ena bolj črna od druge in končno se je vse prelilo v neko kaotično šumenje in brnenje, da sem bil skoraj ob pamet. A iz vsega so zveneale z nekim trdim naglasom usodne besede: „Če imate družino, uredite“ ...

Kaj naj urejam? Kako? —

Skušal sem najti odgovor v splašenih očeh svoje žene. A tudi v njih je bilo vse prazno ... votel nič ... In šele, ko sta pritekla iz sobe moja otroka, Veljko in Rožica, sem zaslutil da sem na pravi poti. Kri moje krvi ... duh mojega duha ... A vse to še v nerazvitem popju ... kakor v povojih ...

Tak sem bil enkrat tudi jaz. Majhen čisto majhen ... droben, kakor mlada bilka v pomladnem polju. Tudi onadva zraseta, se utrdita in bosta živela svoje življenje. Prav kakor jaz! —

Spomnim se dneva, ko sem dovršil dvajseto leto. Izpitate sem bil ravnokar prestal in s tem se je končala zame doba trdega učenja; pot v življenje se mi je odpirala. Kako ponosno je zrl name moj oče, ko me je v znak svoje zadovoljnosti potrepal po rami! Tudi Veljko in Rožica bosta dovršila isto pot ... in z dobrim uspehom ... To čisto jasno čutim v svojem srcu! — In jaz bom tudi ... Misel se ni razpredla do konca. Trdo je zazvenelo v mojem srcu: „Če imate družino, uredite“ ...

Ah, da ... urediti moram svoje stvari! To se pravi v navadnem govoru: pisati testament ... O čem pa naj pišem, ko ničesar nimam?

In: ali more reven uradnik sploh kaj imeti? Morda kopico dolgov in sorazmerno število otrok, če mu jih je Bog dal . . .

Par dni sem premišljal, kaj bi. Skrb me je morila in nisem je mogel odgnati od sebe. Zaman je bilo prigovarjanje moje žene, zaman vsa zlata brezskrbnost otroškega smeha, ki me je veselo obletaval, ko sem bil prikovan na bolniško posteljo. Lica so mi nekoliko upadla, ustne so postale suhe kot brez krvi in koža je orumenela kakor listje v jeseni. Ne vem, ali vsled bolezni, ali vsled večnega premišljevanja in pretehtavanja. Same številke, suhe številke so začele vstajati odnekodi in plesati pred mojimi pogledi kakor včasih v uradu ob urah najintenzivnejšega dela. Kamorkoli sem uprl oči, bodisi v omaro ali mizo, stol ali vrata, vse je pred menoj nenadoma oživel in se zavrtelo v plesu. Polagoma se je začela izpreminjati njih prvotna forma, ogli so se odpirali, stranice se zasukale v lokih ali pa izbočile in končno se je vse preobrazilo v migljajočo številko, ki se je vrtela in vrtela, dokler ni utonila nekje v ozadju. In še celo po stenah, o katerih sem vedel čisto zagotovo, da so čiste in belo pobarvane, so plezale te številčne pošasti, se premetavale po njih, zadevale druga ob drugo in se kopičile v dolge nepregledne vrste.

Ne vem kako, da sem se spomnil takrat urada. Evo tam le v kotu, čisto na skritem, sedi tovariš Brezovec zamišljen v svoje delo. Niti toliko časa si ne dá, da bi odgnal muho, ki si je vzela na piko njegov dolgi nos in ga parkrat premerila podolgem in počez. Ves zaptopljen je v prepisovanje dolgega akta in posebno skrb polaga na to, da so vse začetne črke stavkov lepo zaokrožene in umetno zavite. Sedaj je napisal veliki „T“. Kako se smehlja zadovoljno, ker se mu je spodnja krivulja tako izborna posrečila. Stavim glavo, da se je spomnil sedaj na lepe kodre natakariče Fančke, ki jo je bil sinoči naskrivoma uščipnil v bedro, ko je postavila predenj borno večerjico! Srečen človek ta Brezovec! Živi kot ptiček v raju. Nima skrbi, ne bridkosti.

Pa sem se zopet zagovoril. Vendar bi pa utegnil zanimati naš šef že z ozirom na mojo osebo!

Danes zjutraj okoli osmih me je povabil k sebi v urad. Šel sem, pravzaprav žena me je peljala, ker sem že precej slab v nogah. Nekam trde in šibke so postale. Potrkam tedaj na vrata. Rezek glas se oglasi za njimi in jaz vstopim. Sedel je v naslonjaču za mizo — lep postaven mož. Meni se je zdelo, da se je zredil, odkar ga nisem videl. I seveda, kako se nebi človek izpremenil v par mesecih! Jaz sem moral precej shujšati, kajti začudeno me je zrl in popravil je parkrat očali, kakor da ne vidi dobro z njimi. Ponudil mi je stol. Roke ni dal.

Z nosljajočim glasom je začel: „Vi, gospod Anton Nadloga, ste bolni, kakor čujem.“

Jaz: „Da.“

On: „Če ste bolni, ne morete opravljati službe.“

Jaz molčim.

On: „Zdravnik, ki vas je pregledal, nam je uradno sporočil, da ne boste mogli sploh več v urad.“

Jaz: „Ozdravim še, gospod predstojnik ...“

On trdo: „Zdravnik se ne moti. Vi ste zelo bolni ...“

Jaz: „Da, zelo sem bolan ...“

On: „Dopusta ne morem podaljšati. Službeni oziri ... red ... predpisi ...“

Nisem odgovoril.

On zopet: „Poslali vas bomo v pokoj. Sicer imate še premalo službenih let, a nekaj bomo že za vas storili, da ne boste umrli gladu ...“

Zdelo se mi je, da ne veljajo te besede meni. Pokojnina ... Še dobrih osem let službe nimam ... Nekaj bodo še navrgli, hahaha ... Kakšna pokojnina bo to? Morda tisoč ali tisočdvesto kronic ... a štirje smo v družini! —

Narahlo sem mu to omenil. A on je zmajal z rameni in dejal: „Res je pičel ta denar, a več ne moremo storiti.“

Skušal sem ugovarjati: „Morda pa vendar ozdravim ...“

Zamahnil je z roko in menil: „O tem ni govora, gospod Anton Nadloga. Živite pač lahko še par let, a mi ne utegnemo čakati.“

„Udarile so me te besede, da me je zbolelo na temenu. Ne vem, kako sem prišel iz urada. Zdi se mi le, da je govoril o neki prošnji, ki naj jo uložim v najkrajšem času.“

Ko sem dospel domov, so se mi zbudile v ušesih zopet tiste službene besede zdravnika: „Če imate družino, uredite ...“ Morda pa le ni hotel namigniti na testament, ampak je menil isto, kar mi je povedal predstojnik.

Prošnjo naj delam! Kaj, hudiča, so si vbili ti ljudje v glavo? Vstran bi me hoteli potisniti, vstran kakor navaden stroj, ko se obrabi. In vendar se mi zdi včasih, da ni še vse izgubljeno! Ne ... ni, ker ne sme biti! Imam ženo, imam otroke ... Kaj bo z njimi, ko ne bodo imeli več koga, da bi dan zadnem za nje delal? Vem, da bi bila to njih smrt. Ne morda hitra smrt, a počasno propadanje, kar je isto. Ne, ne: prošnje ne vložim; to pomeni za me pomanjkanje, glad, bolezen, vse najhujše ... Če že mora nekdo izginiti, naj grem sam; a nočem, da bi še koga drugega povlekel za sabo s takim nepremišljenim dejanjem.

Glejte, izmislil sem si načrt, ženijalen načrt, da z njim uženem te ljudi, ki hočejo ugonobiti moje drage. Za penzijo ne prosim, to je gotovo. Umreti moram, dokler sem še v službenem razmerju. Če

umrem, dokler še aktivno služim, znaša penzija moje žene natančno polovico plače, ki jo imam sedaj. To je tisočpetsto kronic. Vsakemu otroku določa zakon vzdrževalnino v visokosti ene petine materine penzije. Pri dveh je to šeststo kron. Skupen dohodek bi bil tedaj dvatisoč sto kron. Lepa vsota, kaj ne? S tem bi se že dalo živeti. A zakon to izrecno določa. Zakaj bi ga jaz ne obrnil enkrat sebi v korist? Razlika z mojo penzijo bi bila v tem slučaju natančno devetsto kron. Toliko je vredno danes moje življenje. Morda malo; a zame je veliko ... veliko ... In povrh še ukanim oba, predstojnika in zdravnika. Dve muhi na en udarec! A moram hiteti, da me ne prehitita ona dva.

Jutri se ustrelim ... a ne praviti tega nikomur, niti moji ženi ...

Franjo Roš:

S plamenico.

Rojena v srebru in svili snov
je vzcvela roža bohotna, ponosna
iz mojih božjih bogastev vrtov.

Razpregla je v meni vso tajno oblast,
v globinah iz lastne sile pijočo
najvišjo slast in nesmrtno rast.

Ž njo pojdem skozi temó pojoč,
daljinam brat in gost tujinam,
ž njo, z dvignjeno plamenico v noč.

Pooreeska bisara.

Little Blind Fish, thou art marvelous wise,
Little Blind Fish, who put out thy eyes?
Open thy ears while I whisper my wish —
Bring me a lover, thou little Blind Fish.

The Charm of Bisara.

(Ribica slepa, ti si čudovito modra,
Ribica slepa, kdo ti je iztaknil oči?
Odpri ušesa, da ti povem svojo željo —
Dobi mi ljubega, ti ribica slepa.

Bisarin zagovor.)

Nekateri domačini pravijo, da je bisara doma onstran Kuluja, kjer se nahaja tisti enajst palcev debeli tempeljski safir. Drugi pa pravijo, da je bila narejena v hudičevi skrinji v Ao-Chungu v Tibetu, in jo je ukradel neki Kafir, njemu neki Gurkha, temu zopet neki Lahouli, njemu neki „Khitmatgar“¹, ta pa jo je prodal nekemu Angležu, tako da je izgubila vso moč. Kajti da pooreeska bisara zares učinkuje, mora biti ukradena — če mogoče s prelivanjem krvi — toda na vsak način ukradena.

Vse te govorice, kako je prišla bisara v Indijo, so napačne. Narejena je bila v Pooreju pred veki — kako, bi se dala napisati cela knjižica — ukradla jo je neka svetiška plesalka za svojo rabo, in nato je šla iz rok v roke vedno proti severu, dokler ni dospela v Haulé — zmeraj pod imenom: pooreeska bisara. Ima obliko drobne štirioglate škatljice, v katero je na zunanji strani vdelenih osem malih balasovih rubinov². V škatljici, ki ima pokrov na vzmet, je brezoka ribica, izrezljana iz neke vrste črne blesteče se orehovine in zavita v odrezek obledele zlate tkanine. To je pooreeska bisara, in rajši primi kraljevo kobro v roke, nego bi se dotaknil pooreeske bisare.

Vse čarovnije so zastarele in odpravljene, samo v Indiji ne, kjer se kljub svetli, peneči se stvari, ki se imenuje „civilizacija“, nič ne

¹ Mohamedanski sluga, ki streže pri mizi.

² Neka vrsta rubinov rožnate barve.

izpremeni. Vsak človek, ki pozna pooreesko bisaro, vam lahko pove, kakšne moči ima — seveda vedno le, če je bila pošteno ukradena. To je edini zanesljivi ljubezenski čar v deželi, ki točno učinkuje, poleg še enega. (Tega ima neki nizamski konjenik v kraju, imenovanem Tuprani, natanko severno od Hajderabada.) Na to se je zanesti kakor na istino. Pojasni pa naj stvar kdo drugi.

Če pa bisara ni bila ukradena, temveč darovana, kupljena ali najdena, se obrne moč bisare v treh letih proti imetniku in ga tira v pogubo ali pa v smrt. To je druga istina, ki jo lahko razložite, kadar utegnete, tačas pa se lahko temu smejete. Za enkrat je bisara varna na vratu ponija, ki vozi ekko¹, v višnjem traku bisernega niza, da ga varuje urokov. Če ga voznik kdaj najde in ga bo nosil s sabo ali daroval svoji ženi, me prav skrbi zanj.

Leta 1884. jo je imela neka prav grda, golšasta gorskokulijska ženska v Theogu. Jaz sem prišel s severa v Simlo, predno jo je kupil Churtonov khitmatgar in jo prodal Churtonu, ki je zbiral kurioznosti, za trikratno srebrno vrednost. Sluga ni vedel, kaj je prodal, gospodar pa tudi ne. Toda nekdo, ki je pregledal Churtonovo zbirko. Churton — bil je — mimogrede omenjeno, vladni podkomisar — je vedel in molčal. Bil je Anglež, toda vedel je, kaj je treba verjeti. S tem je pokazal, da se je razlikoval od večine Angležev. Vedel je, da je nevarno, imeti sploh kaj opraviti z malo škatljico, naj že njena moč bedi ali spi, zakaj nezaželjena ljubezen je strašno darilo.

Pack — „molj“ smo ga imenovali mi — je bil v vsakem oziru grd majhen možič, ki je gotovo po pomoti prilezel v armado. Bil je tri palce večji nego njegov meč, toda niti polovico toliko močan. In meč je veljal petdeset šilingov ter je bil tovarniško delo. Maral ga ni nihče, in mislim, da je bila njegova pritlikavost in ničevost kriva, da se je tako brezupno zaljubil v Miss Hollis, ki je bila blaga in ljubezniva in je merila pet čevljev sedem palcev v svojih čevljih za tenis. On ni bil zadovoljen samo s tem, da se je tiho zaljubil, temveč se je lotil stvari z vso silo svoje klaverne pritlikavosti. Če bi ne bil tako zopern, bi ga lahko pomilovali. Pack se je bahal, jezil, razburjal, begal gori in doli in se skušal prikupiti njenim velikim, mirnim sivim očem, — toda zaman. To je bil eden tistih slučajev, na kakršne nalletite celo v tej deželi, kjer se ljudje ženijo po zakoniku —, slučaj zares slepe enostranske ljubezni, ki ni imela niti najmanjšega upanja, da bi bila vračana. Miss Hollis je gledala nanj kakor na kak mrčes, ki leze po poti. Da bi postal več nego stotnik, ni imel upanja pa tudi ne dovolj bistrournosti, da bi si drugače pomogel do kakega vinarja. Taka ljubezen, kakor je bila njegova, bi v postavnem možu vzbujala

¹ Ekko = lahek voziček na dveh kolesih.

sočutje; v dobrem človeku bi bila vzvišena; v takem pa, kakršen je bil Pack, je bila samo nadležna.

Do tod verjamate skoraj vse. Ne boste verjeli sledečega. Churton in mož, ki je vedel, kaj je bisara, sta skupaj zajtrkovala v simelskem klubu. Churton se je pritoževal splošno nad življenjem. Njegova najboljša kobila v hlevu se je zvrnila po hribu in si zlomila hrbet; njegove sodbe je višje sodišče zavrnilo večkrat nego bi smel pričakovati kak podkomisar, ki osem let služi; imel je mrzlico, bolela so ga jetra in pretekle tedne je bil duševno ves pobit. Z eno besedo: studilo se mu je življenje in upadel mu je ves pogum.

Obednica simelskega kluba ima, kakor vsakdo ve, dva dela, ki sta ločena po umetnem loku. Če se, vstopivši, obrnete na levo in sedete za mizo pod okno, ne morete videti, ako kdo pride, krene na desno in sede za mizo na desni strani loka. Čudno pa je dovolj, da sliši vsako vašo besedo, ki jo izgovorite, ne samo ta, drugi obedovalec, temveč tudi služke za zaslonom, izza katerega prinašajo obede. To velja vedeti; odmeven prostor je past, pred katero je treba svariti.

Napol v šali, napol v nadeji, da mu bo verjel, je pripovedoval mož, ki je vedel, kaj je bisara, Churtonu pripovedko o pooreeski bisari, samo bolj na dolgo, nego jaz tukaj. Končal je z nasvetom, naj Churton brž vrže tisto škatljico po hribu in da bo videl, če ne ginejo ž njo vse neprilike. Za navadna ušesa, angleška ušesa, je ta pripovedka samo zanimiv prispevek k folklori. Churton se je smejal, rekel, da se po jedi in pijači počuti bolje, in je odšel. Pack je jedel in pil sam na desni strani loka in je slišal vse. Bil je skoraj brez uma radi svoje zatelebanosti v Miss Hollis, tako da se je vsa Simla smejala.

Čudno je, da je človek, ki brezumno sovraži ali ljubi, pripravljen tudi brezumno ravnati, da bi ustregel svojim čustvom. Za denar ali oblast bi tega ne storil. Gotovo bi Salomon Aštaroti in drugim takim damam z nenavadnimi imeni ne bil zidal oltarjev, da ni imel neprilik v svoji „zenani“ in nikjer drugje. Toda to ne spada semkaj. Resnica pa je bila, da je Pack drugi dan obiskal Churtona, ko ga ni bilo doma, pustil svojo karto in ukradel pooreesko bisaro izpod poveznika na kaminu. Ukradel kakor tat, kar je Pack po naravi res bil. Tri dni nato je bila vsa Simla elektrizirana ob novici, da je Miss Hollis uslišala Packa — to ničasto podgano, Packa! Ali hočete še kak jasnejši dokaz nego je ta? Pooreeska bisara je bila ukradena in je učinkovala kakor vedno, kadar je bila pridobljena po nepostavni poti.

Trikrat ali štirikrat v življenju je človek opravičen vtikati se v zadeve drugih ljudi in igrati usodo.

Mož, ki je poznal bisaro, je čutil, da je opravičen. Toda verjeti in delati po veri, to je dvoje popolnoma različnih stvari. Nesramna

zadovoljnost, s katero se je Pack postavljaj ob strani Miss Hollis in očitvidno Churtonovo ozdravljenje od jetrne bolezni, brž ko je pooreeska bisara prešla, sta moža podžgala, da se je odločil. Razložil je stvar Churtonu, Churton pa se je smejal, ker ni bil vzgojen tako, da bi mogel verjeti, da ljudje, ki so pri indijski vladi, kradejo — najmanj pa take malenkostne stvari. Toda čudež, da je Miss Hollis uslišala to šivanko, Packa, ga je pripravil do tega, da se je odločil, ukreniti kaj na svoj sum. Trdil je, da bi samo rad izvedel, kam je izginila srebrna, z rubini okrašena škatljica. Zakaj moža, ki je v listi indijske vlade, ni mogoče obdolžiti tatvine. Če pa opleniš njegovo sobo, si sam tat. Mož, ki je poznal bisaro, je pregovoril Churtona, da se je odločil za vlom. Če ne najde ničesar v Packovem stanovanju . . . toda kaj bi se zgodilo v tem slučaju, ni dobro misliti.

Pack je šel na ples v Beumore — Beumore je bil takrat še Beumore in ne uradno poslopje — ter je petnajst valčkov od dvaindvajsetih plesal z Miss Hollis. Churton in mož, ki je poznal bisaro, sta vzela vse ključe, kar sta jih mogla dobiti v roke, ter šla na Packovo stanovanje v hotel, prepričana, da njegovih slug ne bo doma. Pack je bil skopa duša. Niti poštene blagajnice si ni preskrbel, kamor bi del svoje papirje, temveč neko imitacijo, kakršne delajo domačini, in ki jo kupiš za deset rupij. Odpreti se je dala z vsakim ključem in tu na dnu, pod Packovo zavarovalno polico, je ležala pooreeska bisara.

Churton je prekel Packu vse mogoče, vtaknil bisaro v žep in šel z možem, ki je poznal bisaro, na ples. Prišel je ravno k večerji in je videl v očeh Miss Hollisove začetek konca. Po večerji je dobila histeričen napad, in njena mama jo je spravila domov.

Na plesni večer si je Churton, z nesrečno bisaro v žepu, zvinil nogo na stopnicah, ki drže na staro drsališče, in ga je bilo treba godrnjajočega spraviti z vozom domu. Na pooreesko bisaro ni verjel, dasi je tako očitno pokazala svojo moč, temveč je poiskal Packa in ga ozmerjal z grdimi priimki, med katerimi je bil „tat“ najmilejši. Pack jih je vtaknil z nervoznim nasmehom pritlikavca, ki mu manjka srca in telesa, da bi žalitve zameril, in je šel svojo pot. Javnega škandala ni bilo.

Teden pozneje je Miss Hollis Packa odslovila. Rekla je, da se je zmotila v svojem srcu. Tako je odšel Pack v Madras, kjer ne more napraviti mnogo škode, tudi če živi toliko časa, da postane polkovnik.

Churton je zahteval na vsak način, da sprejme mož, ki je poznal bisaro, pooresko bisaro v dar. Mož jo je vzel, šel precej na cesto, našel ponija z bisernim nizom na višnjevem traku, privezal bisaro na notranji strani ovratnice s koncem traku od čevljev in zahvalil boga, da se je rešil nevarnosti. Zapomnite si, da pooreske bisare ne smete

razdreti, če jo kdaj najdete. Zakaj, — vam ravno zdaj ne utegnem razložiti, toda moč leži v leseni ribici. Mister Gubernatis ali Max Müller vam lahko več povesta o tem nego jaz.

Porečete, da je ta povest izmišljena. Dobro. Če naletite kdaj na majhno, srebrno škatljico z vdelanimi rubini, sedem osmin palca dolgo in tri četrtine palca široko, s temnorjavo v zlato tkanino zavito leseno ribico v njej, obdržite jo. Obdržite jo tri leta in potem uvidite sami, če je moja povest resnična ali ne.

Še boljše je, če jo ukradete kakor Pack, in kesali se boste, da se niste umorili precej iz početka.

Anton Debeljak:

Vsakdanje čudo.

Iste dromedarske krivulje obzorja,
iste vratolomne slapove pogorja,
iste griče skromne, grmičevje gledam:
vedno drugačne.

Dan za dnem taisti vršac temnokodri
koplje teme drzno v sijājini modri,
vselej ena vodi vijuga se struga:
slednji hip druga.

Sivi Prótej, ôtok nebesne gladine,
žar-čarovnik, stvarnik prelestne mladine:
čudim se vseliki naravi, veliki,
vekomaj novi.

Albin Prepeluh :

Dubrovnik.¹

Majhno in izmed vseh dalmatinskih mest menda najmirnejše mesto je danes Dubrovnik, nekdanj središče bogate patricijske republike svetega Vlaha. Mesto samo leži na mali ploskvi, porinjeno ven na morje. S suhega in z morja je vklenjeno v močno, staro trdnjavsko obzidje. Že od daleč se beli v južnem solncu nad mestom stari fort Imperial in polagoma se odkrijejo radovednim očem njegovi ostali tovariši. Nad njimi čuje na obrežnih skalah samujoči fort Lorenzo, nekak Gibraltar v miniaturo. Nekoč so bile te utrdbe velikega vojaškega in politiškega pomena. Danes to zidovje nima več nekdanje veljave in je zgolj priča velike in slavne preteklosti, je le zanimiv ostanek stare patriarhalne dobe, ki je živela po drugačnih nazorih in v drugačnih razmerah, kakor današnji svet. Tedaj je bil svet manjši, njegove velike ceste niso segale preko vse zemeljske oble in njegov razvitek je slonel na drugačnih, nam tujih principih. Tehnična znanost je bila še v povojih in zato okorna za naše pojme. In vendar grešimo, ako gledamo na preteklo dobo z omalovaževanjem, nekritično in brez premisleka, da utegnejo nekoč tudi znanjci izrekati z malovažnimi gestami sodbo o sedanjosti.

Krasna narava tega kraja nas popolnoma omami. Navajene na zimo in burjo se nam oči ne morejo nagledati visokih cipres, palem, eksotičnih in tropičnih rastlin. Kamor seže oko, povsod je, po naših pojmi, en sam vrt in prevzame nas občutek, da je čarobni orient v bližini. Odkod ta občutek? Od milega podnebja? Zamisli se v položaj imovitega modernega človeka! En velik skok in že si na Grškem, malo dalje pa izstopiš tam nekje v Smirni ali v Carigradu. Morje ki leži mirno in nedolžno pod nami, kakor bi se nikoli ne razhudilo, je pot v tiste

¹ Leta 1913. je Hrvatska Matica izdala prvo knjigo lepega dela Branka Vodnika : „Povijest hrvatske književnosti“ (Izdanje Matice Dalmatinske). V tem preglednem delu je izčrpno obdelana tudi stara hrvatska dubrovniška literatura in je kritično opisan njen razvoj. Kdaj dobimo pri nas nekaj podobnega?

vzhodne, čarobne kraje. Kakor v velikanskem zrcalu se v njegovi globočini, v mesečnih večerih stekleno čisti, in v njegovi daljni sinji površini odbija življenje v vseh svojih pestrih nijansah. Nedoumna je tod višina neba; velikanski, neskončen je zračni prostor nad teboj. Spomni se severnih, meglenih dni, ko leži nebesni svod tako nizko, da bi ga skorajda dosegel z roko! Primerjaj tod višino in širino nad seboj in pod seboj in razumel boš to lepoto in krasoto ter njen veliki obseg. Pljuča dišejo lažje in misel hiti v daljo in višino, preko dosedanjih ozkih mejâ. Sedaj se ti zde vse te utrdbe, ki jih imaš tik pred seboj, ti forti in nasipi tako neznatno majhni in smešni kakor igrača v rokah otroka. Toda celokupna slika je romantična in harmonična. Nehote se spomniš praktičnega Machiavellija, ki hvali onega, ki zida take utrdbe, in tega, ki jih ruši, graja pa vsakogar, ki jih zida, pa se ne meni za ljudsko razpoloženje. In vendar je bil nekdanji stavbenik takih utrd, fortov in nasipov umetnik. Tudi veliki duh Leonardov se je izkazal v tej stroki stare umetnosti.

Mislim, da je izmed vseh jugoslovanskih dežel Dalmacija najlepša po narodi, v zgodovinsko-kulturnem pogledu pa najzanimivejša. Kakor so kraški Velebit, številni otoki, posuti s trto in oljko, temne ciprese, svetlozeleni kakti, palme, smokve in oranže naravni nakit njene prirodne lepote, tako so številni spomini na antično in srednjeveško kulturo, ki je nekdanj živela tod, okras njene zgodovine.

V srednjem veku je bil Dubrovnik najznamenitejše dalmatinsko mesto. Danes kaže radovednemu popotniku svoje lepe spomine na nekdanje bogastvo, nekdanjo samostojnost, duševno kulturo in poezijo. Njegova zgodovina opravičuje, da ga nazivamo hrvatske Benetke, jugoslovansko Firenco. Vpliv velikega ekonomskega in kulturnega razvoja bližnje Italije v srednjem veku se pozna še danes vsej deželi, že od davnih dni slovanski, kjer je bil maloštevilni romanski element samo širitelj zapadne kulture. V nekdanjem svetovnem razmahu srednjeveške Italije se je rodila moč in veljava male dubrovniške republike svetega Vlaha. Pod okriljem te kulture je rastle njena lastna kulturna moč in z njo je tudi propadla. Bila je to velika doba, ki je ustvarila početke hrvatske književnosti in jo dvignila do svetovnega slovesa. To v času, ko so kulturno in duševno spale še vse druge jugoslovanske dežele in ves Balkan.

Sredozemsko morje je bilo glavno morje tedanjega kulturnega človeštva. Bilo je veliko križišče trgovskih cest; bilo je medsebojna vez daljnjih obmorskih narodov, ki so se borili za posest orienta. Male primorske republike italskega poluotoka so se svobodno razvijale in utrdile svojo neodvisnost. Njih razvita trgovina je ojačila svobodno, samozavestno meščanstvo. V najbližji bližini važnega sredozemskega morja, na vzhodnem bregu Adrije, pa leži Dubrovnik, ki je bil v tistem

času okno v svet svojemu širokemu zaledju: hrvatskim, srbskim in sploh vzhodnim ter balkanskim deželam. Tako se je v Dubrovniku vezal zapad z vzhodom.

Razen v Italiji je tiste čase po vsej Evropi absolutno vladal fevdalni aristokrat. V Italiji je moral svoje gospodstvo kompromisno deliti z meščani. To je oslabilo njegove družabne privilegije ali pa jim je dalo vsaj večjo prožnost. Ponekod v Italiji je bil aristokrat prisiljen iskati zavetja za trdnim zidovjem mestne republike, kjer se je polagoma pomeščanil. Zakaj pod svojo republikansko vlado je svobodno živel meščan, ki ga je redila velika trgovina. Vsled svojega ekonomskega pomena je užival posebne svoboščine in pravice. Ekonomsko močan in politično svoboden meščan se ni mogel vladati tako, kakor po deželi raztreseno živeči kmet, povsem odvisen od svojega fevdalnega gospodarja. Zemljiško plemstvo je sicer tudi v mestnih republikah uživalo svoje posebne privilegije, toda bistveno se je razlikovalo od mogočne in ošabne aristokracije v drugih, ekonomsko in kulturno manj razvitih deželah.

Velikaši med meščanstvom — veletrgovci, brodarji, industrialci — so čuvali nad svojimi manj imovitimi someščani. Nad njihovimi posebnimi pravicami pa je čuvala po njih svobodno izvoljena vrhovna državna oblast. Ta čuječnost in strah pred preuredbami se je izražala v konservativnih političkih, družabnih in državnih nazorih. Ti nazori so bili izraz hrepenenja in želja vladajočih slojev izmed aristokracije in meščanstva, ki so se izpremenili, kakor hitro so se izpremenile gospodarske razmere in je nova doba pometla z zapisanimi predpraviciami in izjemami.

V takih mestnih republikah fevdalni aristokrat ni mogel vladati absolutno. Njegov nepristopni grad — mnogokrat gnezdo cestnih roparjev in morskih gusarjev — je izgubil svoj pomen in plemič se je preselil v mesto. Tam si je sezidal palačo in se podvrgel vplivu višje mestne kulture. Poleg aristokrata, trgovca, brodarja, manufakturista pa se je pojavil in uveljavil znanstvenik, književnik in pesnik. To prebivalstvo, na gosto naseljeno za mestnim obzidjem, je pazno čuvalo nad svojo državno svobodo. Videlo je vsako kretnjo svojih gospodarjev in jih je zato lahko nadzorovalo. Vsled tega se je v teh mestnih republikah le težko vzdrževal tiran, ako je sploh bilo komu mogoče polastiti se absolutnega gospodstva nad čuječimi meščani. V Italiji so izredne razmere dopustile, da se je zdajpazdaj kdo izmed plemstva ali pa meščanstva povspel do absolutnega gospodarja te ali one države, bodisi s prekanjenostjo, nadarjenostjo ali pa z zločinom. Toda malokdo se je vzdržal nemoten v svoji oblasti daljšo dobo, kakor nam pričajo imena: Vitello, Sforza, Cesare Borgia, Bentivoglio, de' Medici in drugi. Kmalu jih je s pomočjo nezadovoljnega ljudstva izpodrinil drugi lupež, ali pa

so se morali umakniti pred bojnim klicem razjarjene množice: 'Popolo, popolo, muriano i tiranni! Vse življenje, stisnjeno na majhen, pregleden prostor, je bilo preveč javno in vsi javni dogodki so se odigravali vpricho vseh. Močni velikaši, ki si medsebojno niso zaupali in so bili brezmejno častihlepni, niso trpeli tiranske vlade kogarkoli. Zato je bila republikanska vlada tista državna oblika, ki je najbolj ugajala strem-ljenju in častihlepju posameznika. Tako je mestna aristokracija, kakor tudi je bila družabno izključna in je nje vlada slonela na ne-usmiljenem izkoriščanju nižjega ljudstva, imela vsaj na zunaj demo-kratično lice. Zato je obveljala svoboda, četudi zelo omejena vsled raznih privilegijev in predpravil vladajočega sloja. 'Svoboda pa je po-spešila trgovski razvitek, prinesla je moč, veljavo, patriotizem, znanost, umetnost, kar vse je dvignilo splošno kulturo, prineslo fineso, je olepšalo in ozaljšalo vsakdanji življenjski boj.

Veliki politični in ekonomični dogodki so prinesli malim trgov-skim državam v bližini sredozemskega morja velike koristi. Po-sebno so jih povzdignile križarske vojne. Drugim severnim in zapadnim deželam so prinašale tolažbo odpustkov, versko navdušenje, svete relikvije, gmotno škodo in krvne žrtve. Deželam ob važnem sredo-zemskem morju, ki so bile nekak ključ do orientu, pa so otvorile nova trgovska centra, nove vire bogastva in so razširile in poglobile njihovo znanost.

Dalmacija, kakor rečeno, je bila od nekdanj dežela, v kateri se je križala orientalska kultura z zapadno. V srednjem veku pa je bila zapadna kultura dolgo časa italijanska kultura, katere vpliv je segal na ves vzhodni breg Adrije. Dubrovniška republika je bila vedno pod vrhovno oblastjo sedaj zapadnih, sedaj vzhodnih, sedaj orientalskih svojih sosedov. Kakor se je menjaval vpliv enega ali drugega mogočnega sosedu, tako je menjaval dubrovniški sveti Vlah svojega vrhovnega zaščitnika: Benečane, turškega sultana, ogrsko-hrvatske kralje . . . Državni čolniček se je vedno spretno izogibal mnogih pečin, ki bi ga utegnile upropa-stiti. Vodniki — praktični trgovci — so si šteli v večjo čast svojo duševno premoč, nego osebno hrabrost, ki ni nudila nobene varnosti. Dubrov-ničani niso bili le v kulturi, književnosti in poeziji posnemovalci za-padnih, italijanskih vzorov, temveč prav posebno tudi v svoji državni politiki; kot oportunisti so slavili prave triumfe. Sicer pa praktični trgovski duh ni imel niti časa niti volje, baviti se s tedanjo zelo te-žavno in časovno potratno vojno umetnostjo. Bilo pa je mesto tudi vojaško preslabo, da bi se bilo moglo upirati velikim in močnejšim sosedom. Zato je iskalo zavetja pred pohlepniimi sosednjimi državami pri kateri izmed njih, in sicer pri tisti, ki je nudila največjo varnost pred zuna-njimi sovražniki. To je bilo zelo pametno in tudi dobičkonosno. Osebna hrabrost, vojaške kreposti, slavni bojni čini — vse to je bilo posebno

v severnih deželah ozko spojeno s pojmom časti. V Italiji in v njenem sosodstvu pa je vladal drugi nazor, podoben onemu v starih grških državah ob egejskem morju. Razumna in plodonosna politika je bila odločilna za družabni ugled. Prav tako, kakor danes v deželah, ki imajo pretežno mestno kulturo in žive od trgovine in industrije ter imajo torej najrafiniranejšo kulturo. Poleg tega je tedanji bojevalni način bil težak in okoren, zakaj strelska tehnika je bila še malo razvita in je še mnogo manj kakor dandanašnji čas bila prilagojena življenju trgovca, podjetnika, obrtnika, učenjaka, ki se niso znali spretno kretati s pretežkim orožjem, kaj šele v težkem železnem oklepu jezdeca, v boju odločujočega!

V starih časih je živel Dubrovnik pod vrhovno oblastjo bizantinskega carstva. Od leta 1205. do 1358. so nad njim gospodovali mogočni Benečani. Ostal pa je v svoji notranji upravi svoboden. Tedaj Benečani še niso bili popolni gospodarji zgornje in srednje Dalmacije, ki so jo šele pozneje, deloma s kupninami, deloma pa z osvojitvami spravili podse. Ko so ogrsko-hrvatski kralji prišli do večje moči, se je Dubrovnik podal pod njihovo zaščito, da bi se rešil beneškega pritiska in pohlepa. Ti kralji so bili njegovi močni zaščitniki od leta 1358. do 1526. Vedno večja moč Benetek v srednji in severni Dalmaciji in v Adriji je postala končno Dubrovniku sumljiva. Odtod je pretela njega samostojnosti in nadaljnemu razvitku resna nevarnost. In Dubrovnik je v vseobči politiški zmešnjavi zopet izpremenil svojega vrhovnega gospodarja. To pot je bil to turški sultan, katerega moč na Balkanu se je čezdalje bolj krepila. Turško gospodstvo v Dubrovniku ni bilo preneznosno. Sultan se je zadovoljeval s cekini, ki mu jih je plačeval Dubrovnik kot tribut. Dajal mu je na leto po tisoč cekinov. Sčasoma je postal sultan zelo lakomen in je končno svoj zahtevek poviševal. Svota je nazadnje narasla na celih 12.500 cekinov. Ko so se začeli kazati početki razpada osmanske države, se je Dubrovnik otresel sultanovega jerobstva in se je leta 1684. podal pod varstvo cesarja Leopolda I. Tudi se je teritorialno ločil od Benečanov s tem, da je majhen košček svoje države odstopil Turkom. Po zadnji groš so prišli v Dubrovnik leta 1796. Francozi, katerim je moral posoditi en milijon lir. V bojih med Rusi in Francozi za posest Kotora je bila mala republika zgolj še igrača drugih. Napoleon I. je že onemoglo patricijsko republiko izbrisal iz zemljevida in jo je priklopil svoji Iliriji . . .

V srednjem veku se je Dubrovnik vsled svoje ugodne lege hitro razvijal. Dubrovniški trgovec je s svojimi ladjami brodaril po vseh tedaj znanih in odprtih morjih. Prehodil je ves Balkan in je ustanovil v Carigradu svoje trgovske kolonije. Prepotoval je Italijo, kjer je posebno na Beneškem, v Jakinu in Neapolju ustanovil svoje kolonije. Sredozemsko morje ga je privedlo v Egipt, kjer se je ustanovil v Ale-

ksandriji, v Tunisu, Siriji, na Španskem in celo na Angleškem. Dubrovniška trgovina je zaslula po svoji solidnosti. Dubrovniške ladje so prevažale žito, italijansko svilo, olje, orientalske tkanine, ki so se izdelovale tudi doma, in celo sibirsko kožuhovino — po vsem trgovskem svetu. Dubrovniški patricij je zbiral denar po velikih prekmorskih trgovskih centrih; dubrovniški trgovec je imel po daljnem svetu svoja blagovna skladišča in njegove ladje so se ponosno in z vspedom kosale z beneškimi. Tako je mala republika svetega Vlaha postala bogata in močna. Nje trgovina je imela kredit, nje kovani denar je bil v visokih čislih. Njen teritorij sicer ni bil velik in se zaradi mogočnih sosedov ni mogel razširiti. Poleg Dubrovnika samega je obsegal še Konavelj, Cavtat, otok Lastovo, Šipan, mesto Ston, luko Gruž, polotok Pelješac in otok Mljet. Po svoji notranji uredbi je bila republika patricijska, ki je cvela posebno v petnajstem stoletju. Tedaj je štel Dubrovnik do 40.000 prebivalcev, skoraj dvakrat toliko kakor dandanes. Tu so se zbirale velike zaloge žita, kopičilo se je blago, zlato, srebro, drago kamenje. Za svojo mladino odpre republikanska vlada šole in nastavi v njih znamenite in slavne italijanske humaniste za učitelje. Leta 1455. obvelja zakon, da nihče ne more biti sprejet v državno službo, ki ni večš pisanju in čitanju. Za ozkimi trgovskimi stiki z Italijo pridejo kulturni. Dubrovniški patricij se začne baviti s humanističnimi študijami. Najdeš jih pri tem študiju v Rimu, Neapolju, Bologni, Padovi . . .

Italija se je tedaj ponašala s svojimi humanisti, med katerimi niso redka hrvatska imena iz Dalmacije: Subotić, Marulić, Šižgorić. Po italijanskem vzgledu tudi v Dubrovniku raste zanimanje za književnost in poezijo. V solncu Petrarkove slave, ki ga je njegova domovina ovenčala, se tudi v Dubrovniku uveljavljajo pesniki in učenjaki. Poleg latinskih in grških klasikov se prične intenziven import del velikih Italijanov mogočne renesančne dobe: Petrarke, Ariosta, Bibbiene, Machiavellija in drugih. Nova pota duševne kulture se odpro krogu patricijev. S polnima rokama zajema mala hrvatska republika iz živega, svežega studenca prenovljene italijanske kulture. Kmalu se pokaže ta vpliv tudi v notranjem državnem življenju. Italijanščina začne izpodrivati latinščino. Humanistična doba ni bila naklonjena narodovemu jeziku. V političnem in državnem pogledu postane konservativna beneška republika svetega Marka Dubrovniku vzor in ideal. Kakor Benečani tako tudi Dubrovničani utemelje svojo aristokratsko vlado. Vlada tega meščanskega plemstva povsod in v vsem posnema uredbe ugledne republike svetega Marka. Vse starodalmatinsko plemstvo občuduje nje pametne uredbe. Plemiči iz dalmatinskih otokov, pod katerih socialnim pritiskom silno ječi ljudstvo, slave v pesmih politične in državne uredbe republike svetega Vlaha, ki je zgolj posnemovalec svetega Marka. In bolj kot kje drugje se naslanja državna politika na oportunitizem.

Tiste čase se začne trpljenje severne in srednje Dalmacije pod turškimi navali in beneškim izkoriščanjem. Pesniki in književniki so obupani. Verujejo le še v božjo pomoč. Zakaj krščanski knezi so needini, beneška „domovina“ pa hlepi le za gmotnim dobičkom in bogastvom Benetek samih. Dubrovnik je tedaj slavil politiko in moč turškega sultana. Zakaj to se zлага z interesi male republike, ki ji je beneški lev kot pomorska sila največji sovražnik in konkurent. Dubrovniški pesnik, benediktinec Vetranić, slavi padec Beograda v turške roke in opominja svoje rojake, naj zvesto služijo sultanu, ki je slaven in mogočen. Upanje na pomoč krščanskega sveta je varljivo. Zakaj Benečani niso kos nezmagljivemu sultanu, s katerim na skrivaj sami lisičijo. Turška sila prodira na sever in na zapad. In ko se Turek polasti Budima, zapoje ta benediktinec, besednik oportunistične politike svoje male domovine:

A sad nie Kosova, a sad ni Krbave,
ni polja ravnoga, ni hrvatske slave.

Kakor rečeno, je bila dubrovniška državna ustava povsem aristokratska. Ako jo pobljže pogledamo, bomo razumeli, da so bili interesi vladajoče aristokracije povsod odločilni, ne narodni in ne ljudski. Velo vijeće je vladalo republiko. V tem velikem svetu so imeli sedež in glas vsi plemiči, vpisani v plemiško knjigo — Specchio — ko so prekoračili dvajseto, odnosno osemnajsto leto starosti. Senat je štel 45 članov, vsak senator je bil moral prekoračiti štirideseto leto svoje starosti. Senat je pravzaprav odločeval v vseh važnih notranjih in zunanjih zadevah republike. Eksekutivo pa je tvoril mali svet sedmih članov, kateremu je bilo pridelenih še pet sodnikov. Tako sta bila uprava in njeno vodstvo razdeljena na republikanski način med člane aristokracije. Na čelu države pa je stal knez, pozneje rektor imenovan. Ljubosumnost in nezaupanje med velikaši se kaže ravno v tej instituciji. Rektor se je namreč volil vsaki mesec, moral je, dokler je upravljal to službo, stanovati v rektorski palači, ki jo je smel zapustiti samo, ako je to zahtevalo njegovo službeno opravilo. Bil je torej tudi osebno hudo pristržen. Ta nezaupnost bi bila dandanašnji naravnost žaljiva. Toda dubrovniški velikaši niso zaupali nikomur in poznali so dobro staro zgodovino, človeško nprav in imeli so pred nosom strašne sodobne italijanske vzglede: Francesca Sforzo, Oliveretta da Fermo in ostale. Ako bi se čutil knez republike na svojem sedežu varnega, bi lahko posnemal vzgled bodrega zločinca Agatokla, nekdanjega kneza sirakuskega. Lahko bi z zaroto, z zločinom ali pa celo s prilizovanjem brezpravnemu ljudstvu uničil politično moč in družabne pravice svojih tovarišev in sam postal absolutni knez svoje domačije, njen tiran. Tedanja doba te jasne in odkrite nezaupnosti ni smatrala za žaljivo.

Zakaj bila je to modra uredba, ventil razvitemu častihlepju. Rektor je bil vedno eden od najrazumnejših ljudi izmed patricijev in njegova rdeča državna obleka je bila vsakomur v ponos in čast. Toda to ni bila edina uredba, primerna časovnim razmeram. Da bi se republikanska svoboda zavarovala pred hudobno človeško nravjo, ki hlepi vedno le po nadvladi in moči, in bi se nadzorovalo delo rektorjevo, mu je bilo pridelenih še enajst svetnikov, s katerimi je reševal tekoče državne posle. Da bi bedel nad nedotakljivostjo ustave, je senat izvolil izmed sebe še nekak odsek petih članov, ki so pazili na početje izvoljenih mogočnikov. V varstvo patricijskega demokratičnega načela in da se izogne vladi maloštevilne večine, je bilo določeno, da se noben državni zakon ne more izpremeniti, ako ni za to večina sedmih osmin glasov in da ne more obveljati nobena nova postava, ako ne glasujejo zanjo tri četrtine glasov. Upravno je bila vsa državnica razdeljena na enajst upravnih okrajev, kateremu vsakemu je načeloval Conte, plačan državni uradnik. Nasprotno pa so vsi višji funkcionarji republike bili obvezani izvrševati zaupane posle brezplačno.

Ustava je bila torej plod republikanskega mišljenja, ki pa ni priznavalo njenega idejnega temelja: demokracije. Bila je posnêtek ustav, po katerih so živele v Italiji male mestne republike. V Italiji se je vrhovna oblast vsled republikanske častihlepnosti volila na kratko dobo par mesecev. Ta vrhovna oblast, imenovana „Priori dell' arti“ ali „Priori della Libertà“ ali „Otto della pratica“ itd., je sestojala iz osmih, desetih ali dvanajstih oseb, ki so poleg državnega poglavarja bile dejansko vrhovna oblast države. Osebe, ki so bile določene, da nekoč prevzamejo ta posel, so bile izvoljene po meščanih že za več let v naprej. Častihlepnost posameznika je ta uredba zadovoljevala in je obenem preprečevala, da bi se kdo izmed meščanov z daljšo dobo utrdil v gospodarstvu in postal njihov absolutni knez. V družabnem življenju so vladali za našo dobo čudni nazori. Vsako sredstvo, ki je vodilo do moči, je bilo dovoljeno, se je smatralo za samoobsebi umevno. Zato so bili ljudje nezvesti, izdajalski, nasilni in vsakdo se je posluževal takih sredstev, ako je bila njegova častihlepnost tako velika, da se je izkušal dvigniti nad ostale. Zato je za vse te patricijske republike večalimanj veljalo to, kar je rekel največji državnik tedanje dobe, Machiavelli, o Florentincih: Florentinci si ne znajo obdržati svobode in ne morejo prenašati hlapčevstva. Tudi Dubrovnik je živel pod republikanskim režimom patricijske manjšine.

Socialno se je delilo prebivalstvo republike svetega Vlaha na plemstvo, meščanstvo in dve bratovščini: Antonine in Lazzarine. Člani teh dveh bratovščin so bili upravičeni imeti svoje lastne rodbinske grbe in so imeli pravico do podrejenih državnih služeb, zvezanih z dohodki.

Ostalo ljudstvo je bilo skoraj popolnoma brezpravno. Poljedelci so se delili na „kmete“ in na „Polovnice“. Bili so povsem odvisni od svojega fevdnega gospodarja, kateremu so morali dajati velik del svojih pridelkov, v prvi vrsti vina, olja, žita in perutnine. Njih domačija je bila pravno lastnina fevdalca. Za njeno uporabo sta morala kmet in polovničar devetdeset dni v letu svojemu gospodu obdelovati polje, ali pa mu, ako je on tako hotel, služiti na njegovem gosposkem dvorcu. To breme je bilo težko in je še prekašalo našo nekdanjo „desetino“. Ljudstvo je bilo torej socialno stiskano in zatirano in zato pripoveduje zgodovina, da se je večkrat uprlo zoper svojo žalostno in kruto usodo. Zaman seveda. Kadar je podložnik svojemu gospodarju robotal na polju ali pa težakoval v njegovem gosposkem dvorcu, ga je moral gospodar hraniti. Te svoje dolžnosti se je iznebil na zelo preprost način. Podložnik se je moral največkrat zadovoljiti le s fižolom in črnim kruhom. In ako ni hotel omagati, je moral poskrbeti za ostalo sam . . .

Plemstvo je živelo sijajno in razkošno. Bilo pa je razdeljeno na dve stranki, ki ste si bili hudo v laseh. Stranka Salamankežev — po vseučilišču v Salamanki — je prezirljivo gledala na stranko Sorbonežev — po pariški Sorboni — v kateri je bilo predvsem zastopano plemstvo, ki je bilo šele po potresnem letu 1667. vpisano v plemiško knjigo. V vsakdanjem, trgovskem življenju je med njimi prevladovala italijanščina. Uradni jezik republike svetega Vlaha je bil spočetka latinski, pozneje pretežno laški in le z balkanskimi narodi se je občevalo zgolj v hrvaščini.

V humanistični dobi se narodni jezik ni gojil v literaturi. Humanisti so priznavali kot književni jezik le latinščino in dubrovniški humanist Crijević je na priliko imenoval hrvatske pesmi „kričanje“. Humanizem, kakor ga vidimo in gledamo danes, pa je bil le uvod v renesanso, ki se je v Italiji začela posluževati narodne besede. Ko je ta razsvetljena doba v Italiji slavila svoj mogočni razmah in se je njen upliv kazal tudi zunaj mejâ njene domovine, se je začela tudi v dubrovniški literaturi uveljavljati hrvaščina.

V 15. stoletju sta veliko bogastvo in z njim zvezana razkošnost v Dubrovniku pospešila razvoj domače literature. Kmalu je bogati in olikani Dubrovnik začutil, da mora že zaradi svojega družabnega ugleda in veljave ljubiti umetnost, spoštovati znanost in pospeševati lepo knjigo. Umni patricij se je predvsem posvečal svoji trgovini; bavil se je tudi z literaturo, pospeševal je umetnost, toda vojak ni bil. Zanj je bil v tem pogledu merodajen vzgled italjskih držav, predvsem beneške republike, ki se je za svoja bojna podvzeta, posebno v poznejši dobi, posluževala najetega vojaštva. In po tem vzgledu Benetek je tudi mala republika svetega Vlaha vzdrževala svojo politiško svobodo s pametno

oportunističsko politiko, ne z orožjem. Vse je odgovarjalo dejanjem treznega, računajočega trgovca. Pazil je poglavitno na svoj dobiček, ki mu ga je nudil ugodni prostor kot vez med zapadom in orientom ter z vzhodnimi deželami. Tod mimo je hodila kultura svojo pot iz bližnje Italije in daljne Francoske. V Dubrovniku je stopala na vzhodni breg Jadrana. Že zgodaj je opaziti sledove te poti. Petrarkov učitelj Joannes de Ravenna je živel v Dubrovniku. V drugi polovici 15. in začetkom 16. stoletja se razvija v Dubrovniku kot plod italijanskega humanizma latinsko pesništvo in latinska literatura. Kakor v Italiji je bil logično tudi v Dubrovniku humanizem predhodnik lepše, renesančne dobe, ki je negovala narodni jezik in je s tem podemokratila književno kulturo. Hrvatski jezik sicer književno in gramatikalno še ni bil dovolj opiljen, bil pa je v svojem hercegovskem narečju mehak, zvočen in plastičen dovolj, da je služil dobi, ki se ga je posluževala pri svojem književnem ustvarjanju. Trubadurska lirika, doma v Provansi, je našla pot v Italijo. Ko se je italijanska trubadurska pesem oglasila v Dubrovniku, je našla v domačem jeziku, omehčanem deloma tudi po čakavščini, v kateri se je odbijal mogočni vpliv italijanščine, svoje močno izraževalno sredstvo. Bujno se je tedaj začel razvijati narodni jezik v mehki, jokajoči, vriskajoči, razposajeni liriki predrznega trubadurja. Ko je preživljala Florenca svojo zlato dobo pod vladu prevsitlega, umnega Lorenza de' Medici, se je kot daljni odmev oglasil v Dubrovniku preprosti zlatar Andrija Čubranović s svojo pesmijo „Jed-jupko“, ki jo je znal na pamet skoroda vsak olikani Dubrovničan. Bila je nekak posnetek tedaj v Florenci običajne šaljive in porogljive poezije. Iz Dubrovnika se je širila kultura s svojimi novimi običaji dalje proti severu, po srednji in zgornji Dalmaciji. Započetega kulturnega razvoja ni mogel povsem streti niti veliki potres, ki je spravil malo republiko domalega na rob propasti. Zakaj trgovina ni mirovala; bila je tisti zdravi element, ki je kmalo zopet vse popravil in zacelil nastale rane. V 16. stoletju je bil najznamenitejši dubrovniški književnik Vetranić, plodovit kot lirik, epik in dramatik. Renesansa je v Italiji rodila poleg drugega tudi komedijo. Pojavilo se je vse polno posnetkov komedij starega Plauta. Kot družabno razvedrilo so se kmalu tudi ti posnetki preselili iz Italije v Dubrovnik in z njim so prišli novi italijanski avtorji: Ariosto, Bibbiena, Aretino, Machiavelli, ki so s svojimi komedijami razveseljevali dubrovniško gospodo. Naposled jim je sledil plodoviti dubrovniški književnik Marin Držić, ki se je šolal v Sieni, kjer se je komedija zelo gojila.

Ta umstveni in književni razvoj je šel od generacije do generacije. Ena je ustvarila erotično pesništvo, druga komedijo in po laški maniri pastirske igre, tretji je bila vzor staroklasična poezija. Tako je Dubrovnik ustvaril temelje in početke hrvatske književnosti, izlikal in ugladil je

narodov jezik, njegovi vzgledi so našli posnemovalce po ostali Dalmaciji in po njenih otokih.

Reformacija v Dalmaciji ni zapustila tako velikih in markantnih sledov, kakor na Slovenskem in po drugih hrvatskih deželah. V splošnem je to tudi umljivo. Dalmacija je bila v tesni kulturni stiki z Italijo, z njeno romansko kulturo. Reformacija pa je bila v prvi vrsti in poglavitno delo germanskega plemena, kakor sta bila humanizem in renesansa plod romanskih narodov. Italija, čeprav dejansko protipapeška, ni bila naklonjena reformaciji, ki je pretila, da odvzame deželi sijaj sedeža vrhovne duhovne moči. Benečani niso pustili, da bi se reformacija razpredla po Dalmaciji, njim podvrženi, in tudi v Dubrovniku ni našla ugodnih tal. V protireformacijski dobi, na prelazu iz šestnajstega v sedemnajsto stoletje, je dosegel Dubrovnik višek svoje moči in razvitka. Trgovina je zavzela dosedaj neznan obseg in je postala resen konkurent trgovskim Benetkam. Bogastvo jo naraščalo; z njim se je udomačila razkošnost in rabsipnost. Naobrazba in kultura patricijev sta dosegli višek. Ljudstvo pa je imelo zelo malo od vsega tega sijajnega razmaha. Nova kultura se ga je komajda dotaknila in ga torej ni prožela. Aristokracija je živela izključno sebi in njeno hrvaško rodoljubje, posledica visoko razvite kulture, ni segalo preko ozkih mej patricijskih interesov. Ta konservativnost je bila tako močna, da ni poznala nobenih ozirav in nikake milosti. Kadar so se po drugih bližnjih krajih ali pa po sosednih otokih uprli podložniki svojim fevdnim gospodom, so le-ti iskali zavetja za dubrovniškimi obzidjem. Ko so se pobunili podložniki na Hvaru in požigali gospodske dvorce, je večina plemičev ušla v Dubrovnik. Tam se je čutil plemič varnega pred razjarjenim ljudstvom. Zato je vsa tedanja olikana Dalmacija slavila Dubrovnik. V verzih in v prozi je poveličevala njegove trdne državne uredbe, njegovo strogo spoštovanje zakonov, patricijskega premoženja in njihovih privilegijev. Dubrovnik je stopal na najvišji vrh svoje moči in svojega ugleda.

Tu pa se je leta 1602. zgodilo nekaj, kar je postalo za njegovo duševno kulturo usodno. Lastovljani so se uprli dubrovniški gosposki, ki jih je nazadnje zopet upokorila in usmrtila dva duhovnika, stoječa na čelu pobune. To pa je papeža tako usrdilo, da je nemudoma preklel dubrovniško republiko. V Italiji in v nje sosedstvu so bili takih dogodkov vajeni in se jim niso zdeli večje važnosti. Politični in ekonomski učinki kletve so sicer izostali, toda vspricho beneških konkurentov, vedno prijaznih papeški avtoriteti, je bil ta dogodek vendarle neprijeten. Duhovniki v državi svetega Vlaha že itak niso bili preveč svobodni in so bili zelo odvisni od državne oblasti. Aristokratska vlada je pazila na nje, zakaj bili so osumljeni vsled svojih mnogih zvez s preprostim ljudstvom. Patricij je kmalu našel pot iz zagate. Dovolil je

jezuitom, da se nasele na njegovih tleh in se polaste šol. V zahvalo za ta čin prekličje papež svojo kletev. Zgodaj se je začel kazati vpliv očetov jezuitov v dubrovniškem duševnem življenju in njegovih vodilnih idejah. Rodila se je politično predrzna misel, da se mora Balkan osvoboditi turške oblasti, Dubrovnik pa da postane središče novega popularnega gibanja. Voditelj nove struje postane vojvoda toskanski, Ferdinand II., ki je zbiral okoli sebe Hrvate in se pridno učil hrvaščine. A turški sultan je bil še vedno mogočen gospod. Z enim samim udarcem bi lahko strl malo republiko, ki ni imela ne orožja, ne velike armade. Na tem ni moglo ničesar izpremeniti navdušenje, ki se izraža v Gunduličevi pesmi, posvečeni Ferdinandu II., v kateri govori „o največem delu sveta, slovinskih svih država“. — Oportunističnim krmarjem državnice ta zarota ni bila všečna. Da bi ubranili republiko pred sultanovo srditostjo, so se naglo odločili, gibanje povsem zatreti. Dva voditelja so vrgli v ječo in bi ju bili skoraj obsodili na smrt; zmagala pa je končno milejša sodba: obsodili so ju na dosmrtno ječo.

V tej dobi največjega duševnega razvitka male hrvatske republike je tudi njena književnost nastopila svojo zadnjo pot do viška. V patricijskih hišah so se sedaj rodili njeni največji predstavniki: Ivan Gundulić, Junij Palmotić, Vladislav Menčetić.

Pesnik je besednik svoje dobe, njenih idejnih gibal, njenega hrepenenja. Obe glavni deli Ivana Gundulića sta odsvit njegove dobe: tridejanka „Dubravka“ je slavospev svobodi Dubrovnika, epopeja „Osman“ pa je besednik politične in kulturne ideje o osvoboditvi balkanskih Slovanov izpod turškega jarma. Vsled svoje idejne vsebine je „Dubravka“ dosegla svetoven glas. Ne glede na nekatere podobne vzglede v italijanski književnosti je povsem samostojno delo. Pastirji slave praznik svetega Vlaha s petjem, zabavo in plesom. Prastari običaj pa je, da se ta dan zaroči najlepša pastirica z najlepšim pastirjem. Najlepši pastirici Dubravki se je torej zaročiti z najlepšim pastirjem Miljenkom. Njegov rival Grdan pa z zlatom podkupi izbirače, ki prisodijo Dubravko njemu. Miljenko je nesrečen in pastirji, njegovi tovariši, se žaloste nad njegovo zlo usodo. Toda, ko hoče v cerkvi duhovnik poročiti lepo Dubravko z Grdanom, se oglasi pravična božja volja. Zemlja se strese, cerkev se zmaje od groma. Tedaj vstopi v cerkev nesrečni Miljenko in vse se umiri, duhovnik pa poroči najlepšo z najlepšim. Konec izzveni v slavospev svobodi. — Dubravka je Dubrovnik, pastirji in pastirice so Dubrovničani, ki naj jim po starem klasičnem načelu vlada najlepši. Dubrovnik naj ne bo domovina nasilja in nezakonitosti, temveč varuh zlate svobode in nezavisnosti. Svoboda in lepota naj zavladata, ne zgolj zlato in pohlep po bogastvu.

Prapor svobode in lepote, ki ga je dvignil Gundulić, je bil višek idealnega navdušenja, izraz nove dobe, ki je poleg uživanja, bogastva

in zlata zahrepenela tudi po svobodi in lepoti kot po najvišjih elementih človeškega življenja. Največja zapreka svobode in kulture je bilo v tedanji dobi — poleg drugega — turško cesarstvo, katerega vojaška slava je tedaj že začela temneti.

Mladi turški sultan Osman II. se je namreč leta 1621. dvignil s silno vojsko nad poljsko kraljestvo, ki je bilo v tedanji srednji Evropi najmočnejše. V njegovo moč so stavili zatirani narodi vse svoje upe. Pred Hočimom zadene turška vojska ob poljski tabor, v katerem se je nahajal mladi kraljevič Vladislav, sin Zigmunda III. Turška vojska obkoli poljski tabor, toda njeni naskoki so bili odbiti, četudi se je sultan sam hrabro boril in bil vzgled svoji armadi. Brezuspешnim turškim navalom se pridruži sedaj še upor najboljših čet turške vojske, janičarjev. In ošabni, mogočni sultan je primoran zaprositi mir. Tako postane hočimska bitka velika krščanska zmaga. Upanje potlačenih narodov se dvigne ter dobi konkretno obliko v nadeji, da se ob tisočletnici Mohamedove smrti razsuje turška moč. Ta nadeja je bila tako splošno ukoreninjena, da ji zaupa tudi patricij Gundulić. Zato je spel svoj veliki ep „Osman“, v katerem pred vsem slavi poljskega kraljiča Vladislava kot zmagovalca mogočnega turškega sultana. Poljski narod slavi kot edini slovanski narod, ki bo rešil južne Slovane iz njihove politične sužnjosti. Tako je postal pesnik nekak oznanjevalec slovanske vzajemnosti pod vodstvom zmagonosnega belega poljskega orla. Gundulić izreče prvi javno nadejo, da se bliža konec turške države, ker blede njegova bojna slava. „Osman“ ima torej jasno politiško tendenco, ki izzveni v upanju, da se osvobodi Balkan in propade moč polumeseca.

Takole poje:

nu su Turci iščeznuli,
sjeverne im zvezde priete,
er pogubu njih su čuli,
kad na carstvo stane diete.

Priko crna mora doni
Osman sablju vrh krstjana,
priko crna mora goni
sad krstjanski mač Osmana.

Nada se ni uresničila. Politični razvoj je šel drugo pot in Gundulićevo polonofilje ni imelo praktičnih posledic. Bila pa je to ideja, v katero so upali tedanji veliki sodobniki. Zakaj imela je zdravo realistično jedro, kar dokazuje ves poznejši politični in kulturni razvoj. Bil je le mnogo bolj počasen, kakor je pričakovala Gundulićeva doba in je prinesel s seboj obrate, ki niso bili pričakovani. Poljaki so se v poznejših stoletjih umaknili Rusom.

Praktični, vsakdanji politiki Dubrovnika ta ideja sama na sebi ni bila po godu, kar dokazuje že okolnost, da Gundulić, čeprav sam ugleden patricij in visok državni uradnik svoje domovine, ni nikoli dosegel rektorske časti. Državna politika se je oprijemala realnega življenja in je ostala svoji oportunistični tradiciji zvesta. Ne glede na to pa je z Gundulićem hrvatska književnost, ali kakor so jo sami imenovali: „slovinska“ književnost Dubrovnika prišla do svetovnega slovesa. S tem je Gundulić uvedel svoj narodni jezik, katerega edinega se je posluževal v svojih literarnih delih, v vrsto drugih, tedaj še tako maloštevilnih kulturnih in književnih jezikov. Hrvatski narod je postal s tem kulturni tekmeec velikih, vladajočih narodov.

K temu pa so pripomogli še drugi njegovi sodobniki. Predvsem lirik Ivan Bunić Vučićević in Junij Palmotić. Prvi je kot lirik dvignil lepoto hrvatske besede. Kot pesnik pa je bil nekak predhodnik modernih pesnikov tudi v obliki. V svojih erotičnih pesnitvah je namreč prvi začel izražati svoja čustva čitatelju naravnost. V svoji liriki je zbral vse, kar je dotlej lepega in resnično klasičnega v književnosti premogla njegova mala domovina. Najmlajši Gundulićev sodobnik, Junij Palmotić, je v literaturi pridobil glas, posebno kot dramatik je ustvaril hrvatsko narodno dramo. Na sploh pa je bil besednik protireformacije v svoji domovini. Gundulić se je v literaturi posluževal največ le hrvaščine, kakršna se kaže v hercegovsko-bosanskem narečju. Njegovi mlajši sodobniki pa se začno posluževati zopet tudi latinščine. V tem se kaže duševni vpliv jezuitske šole; z latinščino so začeli izpodrivati narodni, paganski jezik.

Kakor rečeno, se politične ideje Gundulićeve dobe niso uresničile. Turško cesarstvo je bilo še mogočno in Poljaki so se izkazali nespособne, da bi uresničili nadeje podjarmljenih Jugoslovanov. Zato pa so našli potomci Gundulićeve dobe novo idejo, sedaj v sebi samih. Na mesto poljskih kraljev je stopila mogočna in bogata hrvatska rodbina Zrinskih, v katero se je stavila vsa nada in katerih viteška in junaška dela so opravičevala up, da se naposled posreči vreči Turka iz Evrope. Posebno Petar Zrinski je bil ideal in vodnik nove misli. Bila je zadnja velika politična ideja Dubrovnika, ko je stal na višku svoje moči in svojega procvita. Že je začela ugašati nekdanja zvezda poljskega kralja v idealnih srcih in zato pogumno pravi Vladislav Menčetić:

Zrinsko sünce njega tjera,
u istoku da pogine,
da se utopi š njim nevjera
crna mora sred pučine.

Vidimo, da se je kljub dobi protireformacije, neugodni svobodni književnosti, obdržala dubrovniška hrvatska književnost precej nedo-

taknjeno od nekulturnih struj tedanjega časa. Doma je bil njen razmah svetoven, svoboden, čil in neodvisen, in to v času, ko se je na mogočnem rimskem dvoru upoštevala hrvaščina le kot jezik misijonarjev.

Protireformacija, tuje beneško in turško gospodarstvo je povsod pustilo svoje sledove. V ostali Dalmaciji komaj započeto novo kulturno gibanje ponehuje in hira. Že v drugi polovici 17. stoletja začne propadati tudi dubrovniška hrvatska književnost. Vzrokov za to pa moramo iskati drugje. Odkritje Amerike povzdigne trgovski pomen velikega oceana. Sredozemsko morje začne izgubljeni svoj dosedanji izključni pomen. Italija mora prepustiti svoje prvenstvo Franciji. Trgovina peša, bogastvo se krči, beneški lev neozdravljivo hira. Hirati je začel tudi Dubrovnik. Turški pritisk pa je ostal še vedno silen ali pa se je celo okreпил. Tudi francoska literatura je dokaz, da gre z Italijo in njeno kulturo počasi navzdol. Narodni vladajoči sloji in inteligenca v Dalmaciji so v narodnem in kulturnem pogledu vedno bolj osameli. Zaledje je mrtvo; gospodarsko in kulturno komajda živi. Izobraženci se poitalijančujejo. Edini Dubrovnik, zvest svojim tradicijam, še živi svoje lastno hrvatsko narodno življenje, kateremu pa od dne do dne bolj in bolj primanjkuje nekdanje močne realne podlage. Njegova književnost propada, izobraženci se odtujujejo narodu bolj kot kdaj; njihova beseda v literaturi se bolj in bolj izgublja v latinščini. V 18. stoletju postane ljubljenec dubrovniške publike — Molière. Njegove komedije se predelujejo, aplicirajo na domače male razmere. Le v pesništvu vedno bolj in bolj zmaguje narodna pesem kot izraz hrepenenja posameznika po prirodi in realizmu.

V duševnem življenju nazadnje popolnoma zmaga upliv verske šole jezuitov. Njega predstavniki in besedniki so nekdanji učenci očetov jezuitov. V literaturi jih veže dekadenca sosednje Italije. Socialno gospodarijo neomajno patriciji s svojimi privilegiji. Preprosti narod ostane sam, vkljub veliki kulturni preteklosti svoje ožje domovine. Njeni kulturni delavci se potujčujejo. Preko latinščine so vzljubili italijanščino, italijansko kulturo in njeno književnost, sedaj ne več zgolj kot vzgled kakor nekdanj. Na ven in na znotraj se usužnjujejo italijanizmu.

Prišel je konec 18. in začetek 19. stoletja. Veletrgovina je domalega propadla, nekdanjega bogastva, njegove razkošnosti in razsipnosti — ni več. Svet je našel druga, večja pota svoji trgovini. Amerika in ocean, Francija in Anglija — okrepljeni po dolgih notranjih krizah — so postale vodilne moči novega, vstajajočega, budečega se človeštva. Francoska velika revolucija končno pomete s starimi predpraviciami in starimi zaprekami svetovnega razvoja. Nova Evropa se rodi, ki ne vidi več le v Turku svojega sovražnika, ampak še bolj v svoji notranji

zastarelosti in okostenelosti. Tudi aristokracija v malem Dubrovniku je obsojena na smrt, onemoglost, ubožstvo. S patriciji propade tudi tista tanka plast kulture, ki so jo ustvarili. V narod zaradi svoje izključnosti ni prodrla, ni pognala močnih, zdravih, živih korenin. V njenem aristokratizmu, ob njeni izključljivosti to ni bilo mogoče. Nova velika doba demokracije je šele na potu. Dubrovnik pripravlja svoj muzej in svoje arhive, da tam shrani ostanke davne veličine in lepote.

V tej dobi živi v Dubrovniku hrvatski pesnik, demokrat in rodoljub — Marko Gruerović. Sin asimiliranega diplomatičnega uradnika francoske republike. On pozna veliko preteklost svoje nove ožje domovine, nje nekdanji silni razmah. Pred njegovimi očmi hira stari Dubrovnik. Plemiči se sramujejo svojega slovanskega pokoljenja, svoje materine besede. Morda je bil on resnično edini v Dubrovniku, ki je izpoznal elemente nove dobe, započete v njegovi stari domovini, Franciji, ki so ga še dohitele nove ideje Roseaua iz romanticizma. Primerjajočemu preteklost s sedanostjo se mu pokaže žalostna slika: propad izbrane kulture, ki ni zapustila živih korenin v narodu. Narod je ostal ekonomsko in kulturno slab. Patricij je zapustil dom in ljudstvo:

Što te nije, biesni neharniče,
Ni u dvoru, ni u rodu tvomu?

Ko so prišli francoski vojaki, so pometli s staro patricijsko republiko, ki ni mogla več živeti ne umreti. Edino kar je ostalo od nje in njene velike preteklosti, je njena književnost in umetnost. Bil je to lep uvod poznejšemu duševnemu in kulturnemu razcvetu hrvatske in sploh jugoslovanske duše.

Kakor nekdanj se beli Dubrovnik tudi danes v solncu. Večna je krasota njegove okolice in njegovih temnih cipres, sredi katerih leži mirno mestece, povezano v trdni oklep nekdanjega trdnjavskega zidovja. Prelep grob. Na sinjem morju, obledelem od solnca, se gugaljejo male jadrnice. Vsako uro se menja barva jader; sedaj so bela, potem svetlo rumena, pa rdeča in sinja . . . kakor tam nekje ob obalah Sardinije ali Sicilije . . . Ozke ulice so preveč mirne in zaman išče oko tega, ki ga tu pričakuje. Lepega, ponosnega patricija, zapovedujočega svoji služinčadi in podložnikom. In vendar bi se morali po tem tlaku šetati plemiči davnih dnij, v hlačah dokolenicah, z belim nagubanim ovrtnikom in vitkim mečem ob pasu. Take smo gledali na slikah starih italijanskih mojstrov. Lahko bi jih zopet izpoznali tudi na Rubensovih slikah. Ostal je tudi starodavni Stradone s svojo monotono arhitekturo iz potresne dobe. Ostale so tu baročne cerkve, ostale v romanskem, gotiškem, renesančnem slogu zidane palače in stavbe s svojimi okusnimi fasadami, terasami, arkadami, balustradami. Ostale so tu ogromne žitnice in stari vodnjaki. Samo nekdanjega plemiča ni več. Še so tu

dela Tizianova, še živi obrt in umetnost. Toda nekdanjega življenja ni več. Izgubilo se je po svetu, ali pa je zapravljal patricij svoje premoženje v daljnem Parizu. Le v starih, z umetniškim okusom zidanih samostanih, s prelepimi dvori, mirnimi kotički in vrtovi, odetimi v eksotično in tropično floro, še živi svoje mirno življenje ponižni frančiškan in pobožni dominikanec.

Verujem, da pride zopet doba, ko se ta rod povrne, srečnejši nego je bil v davнинi in bo zopet zavladal nad svojim morjem, osvobojenim tuje nadvlade. Ob bregovih te dežele se bo v mirni mesečini zopet oglasil trubadur s svojo narodno pesmijo o suženjstvu in svobodi . . . Tedaj, ko bo osvobojeno ljudstvo zapelo svojo pesem lepoti.

E. Gangl:

Katarinčica.

Katarinčica zlata,
z belim vencem obrobljena —
kakor bi solnčeca iskra
bila v tebi vpodobljena!
O, cvėti in lij mi v dušo dan,
kadar oblake vihar provaja,
da luč ugaša in me bol navdaja!
Če niti žarek na nebu zamé ni užgan,
odsvit naj tvoj mi mraz raztaja,
ti zlati cvet, v srebrni obroček vkovan —
usmiljena Katarinčica!

Katarinčica-marjetica.

Rondo.

Šmarnic je polna moja soba in španskega bezga; v temnih vazah sem razpostavila cvetje po mizah in po omarah, da kipi zrak v razkošju. Danes sem šla na vse zgodaj v gozdove, da so pile moje roke usipajočo se roso, ko sem privijala prožne veje k sebi. Veš, kakor bi se vrnila nekam, odkoder me je zvalil ples. Ob cesti je stal deček pri košari rož; in ujele so me njegove čudno sijoče oči pod razmršenimi laski. Od kdaj mi je znan? Držala sem ga za roke in hotela bi, da gre z menoj letat na travnik. Včasih sem slišala, kako se bolniki na spomlad vračajo k solncu. Zaljubljeni so v svoje roke in v svoj obraz in s priprtimi očmi blagoslavljajo vsak žarek, ki se jim gorak poceja skozi belo, od ležanja očiščeno kožo. O, in meni je bilo tako; v duši se je sprožil tajen glas in zvenel. Tam zunaj v šopih zelenja, v pogonu sokov mora biti ta utrip, ki se mu je odzvalo srce.

In nabrala sem rož, da me je po vratu hladila prebujena rosa. Nabrala sem cvetja. Ljudje so me gledali in le malokdo je imel cvet v rokah. Čudili so se mi, ko so mi roke drevenele pod opojno težo. Kaj nisem bila med njimi, pri njih, kakor vedno? Kaj sem bila vedno pri njih? Glej, spominjam se, da sem hodila po cestah, z očmi v daljavi ulice. Takrat še nisem poznala moških oči. Drhtela sem ob luči, ki jo je užgal oblak, menda zato, ker je bila tako daleč. Pozneje sem doma posedala pri oknu in razmišljevala smeh svojih prijateljic, ko so mi pravile o pesmih mladih fantov. In na cesti sem se vesela vase smejala, kadar sem čutila, da se je kdo ozrl za menoj. Že na roki sem čutila pogled, kakor bi vroča kaplja kanila nanjo. O, kako sem se včasih ponoči zgrozila pred razgretim snom svojega telesa. Čutila sem, da bi strašno, do nekega črnega brezdna, do smrti ljubila. In nihče ni razumel, koliko jaz hočem. Zato sem mislila, da morda ne živim prav. In hotela sem biti otrok, kakor so mi drugi svetovali. Spominjam se . . . Včasih sem ovila roke krog bora na parobku, da so se moje vroče prsi nagnile k trdemu, nezlomljivemu življenju. A pred svojim možem sem povešala oči, ker mu nisem mogla povedati,

da me prelije sladkost, kadar počiva na mojem obrazu pogled lepih, skrivnostnih oči. On mi je držal glavo v svojih rokah in se igral z mojimi očmi. In jaz sem mu vračala smeh, ko sem se bala, da na glas ne povem, da najbrže lažem. Vedela sem, da veruje v nekaj, kar mu daje ženo. In tiho sem jokala v svoji sobi. Bala sem se ljudi in nisem razumela, zakaj sem vedno na nekaj čakala. Znan obraz mi ni obudil v grlu besede, možev objem ni razpalil krvi, da bi izpela svoj silni poljub. Vrh hriba sem postajala, kadar je šlo z neba črno skalovje oblakov in je ječal vihar v starih hrastih. Vsa razvejana, proti vetru obrnjena, da me je božal, da mi je česal lase in se igral z njimi po zraku. V bluzo se je ujel in ohladil trepet telesa. Čutila sem svojo mladost, svoje oprsje, svoje noge in gole roke, svoje zdravje. V viharju se je pela kri in hrepenela. Kaj torej nisem bila vedno pri ljudeh?

Danes sem šla za starcem, ki je s prekrižanimi rokami meril drevored. Videla sem veliko žaljavo pest in zdelo se mi je, da berem v vsakem žulju tajno besedo. Da, ti si mi večkrat pravil o teh rokah. Kadar si položil glavo na moje rame, si okopal mojo dušo v visoki govoric, kakor bi iz poljskih rož pletel venec. Tvoje oči so zgrešile mene, ker so ponosne srebele daljno lepoto. A jaz sem samo še zvenela v tvojih besedah. Ražumela jih nisem. Veš, takrat sem prvič zaslutila, da pojdeš nekoč od mene. Ko mislim zdajle na starčeve roke, čujem v sebi, kar si mi pravil. Da, tam je šlo delo svojo pot, brez vprašanja, brez solz. Zakaj niso tudi moje roke žaljave? Zamišljena sem zrla cesto in ni mi bila več tuja.

Bogve, če bi verjel, koliko cvetja je v moji sobi! In vse solze so usahnile v mojih očeh, vse trpljenje se je razdahnilo v smehljaj, kakor bi se tih cvet razpel v dihu jutranje luči. Zunaj sloni noč nad strehami in daleč, daleč v polju se razpreza mesečina. Od gore, ki že vsa temni v naraščajoči svetlobi, se krade njena slutnja. A pod težkimi, črnimi vejami kostanjev bleste tolmuni. Skrivnostni in nemi vračajo nebu njegov daljni, visoki blesk. Duša, saj ti me vendar čutiš! Kaj ne, da je zamišljen soj opojil tvoje oči, kakor bi vedel, da je nekdo prestregel žar tvoje lepote in ga proži vsega obseženega in v svoje srce ujetega svetu, tej noči, tebi.

Na oknu slonim, kakor v snu. Roke sem potopila v opojni mrak in zrem nanje. O, kje so že počivale! Kako so še mlade kipele iz rokavov rdeče bluze, ko so prvič srečale moško roko. In kako so trepetajoče zapirale knjigo, s prsti med listi, ko je hotelo nekaj divjega, žgočega izsiliti srcu prepovedan klic. Žejne, žejne so božale tipke klavirja, žejne so blodile po noči po odeji in mirile telo. Te roke niso nikogar spoštovale. Še tistih solz ne, ki so jih same tešile. Hotele so ognja iz nebes, nečesa, česar niso mogla usta nikdar povedati. Še takrat,

ko je šel on in so že čutile strašno mrzloto v njegovem licu, še takrat so bile neusmiljene. In vendar, kaj nisem dovolj globoko vgrebla svoje želje? Je bil še premalo obrušen strah pred samo seboj, pred svetom?

Ono noč si prišel, ves čuden in dišeč. Čutila sem tvoje telo v sebi kakor čar. In vsa sem se tresla. Kako, kako se je trgala v meni strast, kako je pila kri tvoj vonj! Tvoj nemi, drgetajoči pogled je palil. Takrat so se roke oklenile tvojega vratu, a ti nisi vedel, da so prosile. Pred najstrašnejšim sem od groze pregnala misli. In ti, ti si nosil peklo s seboj. Šla sem. Ceste so razrivali svetli curki voda, mračne so snule teme krog naju. Le tvoj blede obraz se je sklanjal nadme; peljal si me, kakor da ni treba vprašanja, če sem tvoja. Bila sem, do pozabljenja, vsa igrajoča v kipenju tvojega upornega ponosa. Ni bila še pomlad; noč je vihrala v šumenju gozdov in zemlja je dihala. A ti si bil moj! Razžgal si me bolj od solnca in zemlje, v mojih žilah je gorela sila samotnih noči. Usta sem si omočila v travi, da ne umrem v tvojem naročju. Potem sem ti naslonila glavo na prsi in srkala vino dišav tvoje lepe mladosti.

Čemu spomini? In vendar mislim vedno, kakor da moram razmisliti do konca. Od takrat nisem več hodila s teboj, ker sem klela tisto noč. Ko bi on še kdaj prestopil prag moje sobe, kako bi mu dala pozdrav? In kadar sem spala, je prihajal k meni mrk in strog, s krvavim čelom. Dneva me je bilo strah in sram tujih oči, ker mi je na čelu lepela podla brezsrčnost greha. Klicala sem te, blazna, in pehala od sebe spomin nate, kajti strašen ogenj si mi vlil v srce. Moje oči je rezal sled zapuščenih solz, ko sem izzivala smrt, pa nisem mogla umreti. Trepetala sem pred tistim časom takrat, ves sok so mi izzele solze mladih vdov, trdo smer bijoči vlaki, ono grozno v dalji, odkoder je tekla k nam le reka goste krvi. In ko sem čula, da si šel, tudi ti, sem spoznala. Ostala sem za teboj in večja bi bila krivda, če bi hotela k tebi. A da se vrneš, sem slutila. — Res, prišel si, a k meni te ni bilo nikdar več.

Moj mož je padel . . .

Vem, ti si moral proč od mene. Danes ko pojmmim uro, ko si mi dal slast svojega telesa, danes čutim, da nisem grešila. A tja, kamor te je zval tvoj vzgon, tja si moral sam. Kaj čutiš, da ni v meni več tožbe in ne očitkov? Čutiš, da sem uvezla blesk tvoje lepote v gladino svojega srca?

Glej, zato je moja soba polna šmarnic in španskega bezga. Nocoj so vroče vode, šumne in kadeče se drse med polji. Po mojih žilah se toči gosta, oljnata sladkost. Ko zaprem okno, položim cvet na tisto blazino, kjer je včasih počivala tvoja glava. Vsa sem tvojega soka

polna; čašo mojega telesa je z vrhom nalilo vino tvoje ljubezni. V kotu pri svoji postelji sem pripravila snežno gnezdece. Med sveže platno polagam rože in čakam. Vsa sem mirna, a ne mrtva; samo vase poslušam. Ležim in prisluškujem zgibu novega življenja med svojimi belimi boki; kakor njiva sem, ki čuva kal in zbira sile za sad. Če v solncu sedim, se gledam in ljubim, ker to telo ni več moje. Celo, o celo je podobi v en sam psalm ujetih mojih daljnih želj posvečeno.

Pastúškin :

Deva v črnem.

Slučaj naklonjen, kamorkoli grem,
zdaj po okolici in zdaj po mesti
zastрте v črno tvoje mi prelesti
ponuja v pašo radostnim očem.

Iz črne svile belim le dlanem
in licu žametnemu daješ cvesti,
vse drugo do vratu in do zapestij
le kakor zarjo skoz mrakove zrem.

Pogledi tvoji nemo v daljo zroči,
korak umerjen in ponosen tvoj,
nasmešek, ki ti jedva ustne boči,

obraza strogo-zagonetni soj —
vsa taka si, da nama ni pomoči:
še moram se pomeniti s teboj.

KNJIŽEVNOST IN UMETNOST.

P. Stanislav Škrabec: Jezikoslovni spisi. I. zvezek, 2. snopič. Izdala in založila „Leonova družba“. V Ljubljani, 1917. Str. 81 — 240.

Prvi spisi, ki jih je prineslo Škrabčevo „Cvetje“ pred 37 leti, in v njih se že vidijo priznanja poklicanih ljudi, kakor n. pr. Valjavca in Jagića. Poleg jezikoslovcev, ki jim je ta ponatisk v prvi vrsti namenjen, bodo po tem snopiču segli tudi ljudje, ki jim ni ravno za jezikoslovje, ampak jih zanima bolj literatura. Te bode zanimal člančič „o pesmih sv. Frančiška Asiškega“ ali pa razlaga, odkod je naslov „Cvetjiče sv. Frančiška“. Ti „Fioretti“, ki so izšli v popolnem prevodu v „Cvetju“, na noben način ne smejo ostati tam pokopani. Saj so eno najlepših in najznačilnejših del srednjeveške literature, iz katere nimamo skoro nič prevedenega. Spadali bi — ponatisknjeni! — kakor nalašč med publikacije „Leonove družbe“. Tako bi dobili vzorec Škrabčeve *lepe* proze, naša literatura pa delo, ki v drugih modernih literaturah ni ostalo brez vpliva in odseva. Njegova nežna preprostost bi dala utehe in leka marsikateri duši, ki se je v tem strašnem času razbolela.

Prašanjem naše poetike sta posvečena dva teoretična članka: „Nekoliko o hijatu v naši poeziji“ in „Jambi in troheji v naši poeziji“. V prvem članku so podani jezikoslovni temelji za onega, ki bo kedaj raziskoval hijat v naši poeziji; da Škrabec sam s tem člankom ni mislil rešiti tega prašanja, kaže rezervirani „nekoliko“ v njegovem naslovu; s tako „normativno“ metodo se taka prašanja tudi ne da do prav rešiti. Kdor se bo kedaj tega problema lotil, bo moral iti analitično pot in s preiskavo prakse rekonstruirati teorijo, po kateri ravna naša umetna in narodna pesem s hijatom. Direktnih prič pa — kolikor vidim — za ta problem in

njegovo teorijo nimamo drugih ko Debevčev prevod Danteja in pesmi, ki jih je za vzorec priobčil Škrabec v tem snopiču. — Analitično pot je nastopil v članku o jambih in trohejih v naši poeziji; škoda samo, da mu je pri tem služilo gradivo, ki je za take raziskave v resnici neporabno. Dokaz za svojo trditve, ki ga je oprl na naše narodne pesmi, se mu ni posrečil, ker one pesmi, ki jih jemlje za podlago, nimajo prave narodne oblike, ampak so vseskozi šablonsko ritmizirane in „uglajane“. Kar deducira Škrabec iz njih za teorijo naših jambov in trohejev, velja vsled tega — in še to samo z nekimi pridržki — samo za ritmično teorijo ali prakso onih ljudi, ki so te narodne pesmi redigirali. Že vir, iz katerega je zajel te pesmi, je kalen: šolska knjiga, Janežičev „Cvetnik“ (menda 1. izdaja)! Saj je značilno, da se število verzov njegovih redakcij v 3. izdaji, ki jo imam pred seboj, ne strinja več pri vseh, kakor se tudi ne strinja pri vseh, če primerjamo one verzije, ki jih je sprejel Štrekelj v svoje SNP! Iz gradiva, ki so ga poleg prvotnih redaktorjev modelirale še tudi pedagoške roke, pa seveda ni mogoče deducirati kaj zanesljivega o jambih in trohejih v naši narodni pesmi. Teorija prvih redaktorjev teh narodnih pesmi se bo dala mogoče rekonstruirati s pomočjo navodil, ki jih daje Cojz Vodniku v svojih pismih (Vodnikov spomenik, str. 52 i. dr.).

S pravilne analitične poti je krenil Škrabec tudi tedaj, ko je s svojim verzom „Oblak mi krije sonce ljubo žalosten“ hotel demonstrirati vse štiri ritmične sheme (dve jambski in dve trohejski); v ta namen je moral seveda ta verz zviti na štiri različne načine. Mučna procedura za onega, ki je prepričan, da je določeni umetniški vsebini adekvatna samo *ena* umetniška forma. Tako bi en tak verz

za silo že še bil dokaz, toda isti verz na štiri načine upognjen in zvit nima v nobenem slučaju prave dokazilne moči. Neprisiljeni ritmični akcenti bi se dobili samo na ta način, če bi se za vsako shemo poiskali v naši poeziji določeni verzi; takim verzom bi človek tudi laže verjel, da donijo zdaj „resno in veličastno“, zdaj „milo in otožno“. V Škrabčevi shemi „In ljubo sönce krije žalosten oblák“ zahteva moje uho krepak *ritmičen* povdarek že tudi na „ljúbo“. Enako bi se dalo še drugim primerom kaj ugovarjati; vse te moteče težkoče bi bile odpravljene, če bi Škrabec poiskal prave verze, ne da bi se zadovoljil s tako umetno konstruiranimi. Sicer pa je prava škoda, da Škrabec teh raziskav ni nadaljeval in da mu na to polje ni nihče sledil.

Ponatisk je skrben, snažen, in na mnogih mestih opremljen s pisateljevimi opazkami, v katerih upošteva poznejše raziskave. Na nekaj pa moram vendar opozoriti. Vsi dosedanji citati se ozirajo na platnice „Cvetja“ in se bodo morali tako dolgo, dokler ne bodo vsi spisi ponatisnjeni. Za onega, ki bo imel samo ponatisk, pa bo pozneje zelo težko dognati (na podlagi starih citatov!), kje se nahaja kako mesto v ponatisku; pri doslej priobčenih krajših stvareh že še gre, toda pozneje bodo nastale težave. Zato se mora urediti ponatisk na tak način, ki je drugod v takih slučajih navaden. Ni dovolj, da se samo pod naslovom razprave pove, odkod je vzeta, (n. pr. „Cv. II, 8—12“), v tekstu ponatiska mora biti pred besedo, s katero se začne na platnicah kaka stran, močen znak, n. pr. |, ob robu pa mora biti dotična stran označena, n. pr. „II, 10 c“. Šele potem bo ta ponatisk za znanstvenike v resnici lahko poraben. Seveda tudi potem, ko bo končan, ne bo noben razumen knjigoljubeц zavrgel svojega eksemplarja platnic, ki bodo dobile z dovršenim ponatiskom še svojo posebno vrednost.

J. A. Glonar.

Klaić Vjekoslav: *Život i djela Pavla Rittera Vitezovića*. (1652—1713.) U Zagrebu. Izdala Matica Hrvatska. 1914. 294 str.

Učenec in prijatelj Valvazorja, poet, znanstvenik in diplomat, prvi zagrebski tiskar, predhodnik Gaja in Starčevića je dobio v tej knjigi obširen in zanimivo pisan življenjepis. Svoje prve pesmi je pisal v hrvaškem jeziku; zveze s kranjskimi plemiči pa so ga napotile, da je začel pisati latinske verze:

Hactenus Illyrico scribentem, Carnia, versu,
Persuasit latio scribere deinde metro;
Slava sit istius quanquam gens incola
[terrae,

Teutonica et latia scribere voce solet.
Vse svoje življenje se je neumorno trudil na najrazličnejših poljih; pomanjkanje denarnih sredstev in pravega odziva pa je bilo krivo, da ni za svojih dni dosegel pravega priznanja in izdatnejše pomoči. Ves ta njegov napor je Klaić zelo podrobno opisal; prerigorozno hladna objektivnost zgodovinarja pa mu je menda zabranila, da ne govori prav nič o globljih vzrokih teh neuspehov, tako da manjka vsemu delu oni širši okvir, ki bi dajal Ritterjevi osebi in njegovemu delu pravo plastiko in umljivost. Vse, kar beremo o njem, se nam zdi sicer pretresljiva, a neumljiva tragedija. Epilog tej tragediji je napisala opatica zagrebskih klarisinj, grofica Oršičeva 22. februarja 1713 grofu Petru Kegleviću: „Poklakam da je gospon Ritter . . . iz ovoga sveta preminul, kateri kloštru mojemu pravičnoga duga više osem sto rajniški dužen je zaostal, i ovomu kloštru ves svoj imetek zavezal je i obliгуoval: zato da ja s kloštrum mojem kvarna ne budem, polag obligatorije pokojnoga rečenoga Rittera iz hiž njegovih i takaj imetka drugoga, vu hižah budućega, kuliko pravo bude, moram se kontenterati.“ S tem pismom je zaključil Klaić Ritterjev življenjepis in dobio tako efekten stilističen konec; še bolj ko ž njim pa je čitateljevo radovednost bolj podžgal ko utešil z besedami, ki slede temu pismu. V njih pripoveduje, da so se takoj po Ritterjevi smrti raznesle razne legende o njegovem literarnem mučeništvu, da so ljudje postali pozorni nanj in da so z veliko vnemo začeli iskati in zbirati njegove rokopise.

Ritter-Vitezović je, prav kakor naš Valvasor, pozni, zakesneli cvet naše renesance. Oba sta se vzgojila in udejstvovala v duhu, ki ni bil več času primeren: novi čas pa je bil silnejši ko duh njunega dela. V času vedno občutnejšega državnega centralizma ni bilo več mesta za renesančne individualnosti. Ni bilo več mecenov, ki bi takim „svobodnim“ literatom in učenjakom, kakor je bil Ritter, omogočili življenje. Ljudje niso imeli več pravega smisla za Vitezovićeve „poslanice“, ki so v tej dobi samo še formalna reminiscenca renesance; prinesle so mu komaj vsakdanji kruh in še tega ne vedno dovolj. Slaba posmrtna uteha za njihovega pisca je v tem, da lahko s pomočjo teh poslanic — kakor Ciceronovih pisem — natanko doženemo, kje je bil in kaj je delal tega in tega leta ta ali ta dan. Duha novega časa je razumel, ko je začel izdajati knjige v narodnem jeziku, kroniko, koledarje i. t. d. Pri tem pa ga je zelo oviralo pomanjkanje prave tiskarske tradicije, posebno lokalne zagrebške. Nobe-nega dvoma ni, da so tega v precejšnji meri krivi očetje jezuiti. Treba se samo spomniti, kako so nagajali ljubljanskemu škofu Hrenu (Gruden J., Zgod. slov. naroda, str. 860) in kako so ravnali z zagrebško tiskarno, pa se vidi sistem pasivne resistance, s katero so izkušali sebi samim zavarovati monopol književne produkcije in si na ta način olajšati cenzuro. Vse to je bilo krivo, da Vitezović s svojim — včasih res zelo dalekosežnim — delom ni dosegel pravih uspehov in da se je njegovo dolgoletno vbadanje končalo z uboštvom in dolgovi.

Uspehi so se pokazali šele pozneje. S svojimi hrvaškimi publikacijami je pomagal ustvarjati poznejšo enotnost hrvaškega knjižnega jezika, s svojimi znanstvenimi deli pa je polagal temelje oni duševnosti, iz katere je sto let za njim mogočno vzkliko ilirski gibanje. Kot znanstvenik, pred vsem kot zgodovinar svojega naroda, tiči popolnoma v idejah in formulah renesance. „Slovani“ so „slavni“ ljudje; temu svojemu etimološkemu prepričanju daje tudi na zunaj

izraza s tem, da v latinskih verzih ne rabi običajne oblike „slavus“, ampak „slavrus“: „Me *Slavrus* animus visere cogit agros“ (str. 35). Učena tradicija renesance, da so nekdanji Iliri bili Slovani, se nahaja tudi pri njem, toda on gre še za korak dalje. Ker imenujejo nekateri hrvaški pisatelji iz Dalmacije svoj jezik „slovinski“ (= slovenski = slovanski), je po njegovem jasno, da so besede ilirski, slovanski, hrvaški samo trije sinonimi za isto stvar. Tako je iz njegove enačbe „Iliri = Slovani“ v njegovi „Kroniki“ (l. 1696) nastala pozneje (Croatia rediviva, l. 1700) že enačba „Slovani = Hrvati“. Po njegovem obsega Hrvaška vso zemljo, ki so jo Rimljani imenovali Ilirik, razen nekih delov na skrajnem zapadu in vzhodu. V tem ozemlju je poseben del „Croatia alpestris“, sestavljena iz Štajerske, Koroške in Kranjske; tukaj so doma — „planinski Hrvati“. Knjiga, ki je ustvarila to pozneje tako učinkovito politično geslo, je posvečena cesarju Leopoldu I. in njegovemu sinu, takrat že kronanemu kralju Jožefu I. Na dvoru so jo zelo ljubeznivo sprejeli, ker jim je dala v roke dobrodošlo orožje v prepiru z Benečani zaradi Dalmacije. Vitezović je vsled nje postal nekak dvorni historiograf, kar mu pa ni prineslo drugega ko mnogo troškov, dela in skrbi. Šele, ko je pokazal, da bi znal poiskati po Hrvaškem in v Dalmaciji pozabljene fiskalne pravice dvora, se mu je izpolnila želja, ki ga je kot učenjaka morala najbolj obvladovati: odprli so se mu — vsaj za nekaj časa — vsi javni in privatni arhivi. Vendar pa je uspeh ostal samo efemeran in ni znatno zboljšal Vitezoviće-vih življenskih razmer. Umrl je na Dunaju 20. januarja l. 1713.

Knjiga je temeljito in lepo delo, dobrodošla tembolj, ker imamo o naših pisateljih te dobe tako malo zanesljivih podrobnih monografij.

Dr. J. A. Glonar.

Annie Vivanti: Kirke. Roman Marije Tarnovske. Preveli Tonči i Olga Filipić. Zagreb 1918. Izdao nakladni zavod „Jug“. Str. 215.

Iz predgovora posnemam sledeče podatke o zanimivi pisateljici. Rodila se je v Londonu od očeta Italijana in matere Nemke Lindau, sestre znanih slovstvenikov. V krogu emigrantov (Freiligrath) vsrkava darovito dete čar meglovite severne prosvete. V osmem letu ovlada dočista angleški in nemški ter zлага stihe. V devetem letu gre s starši v Italijo, kjer pohaja šolo, z vrlo slabim uspehom iz zemljepisa in zgodovine. Njen oče, vstaš in narodni mučenik, ji vzbujal ljubezen do njene prave domovine. Po materini smrti jo odvede v Švico, bežeč pred smrtno obsodbo, nato v Novi York. Toda v megli ameriškega velemesta sanja deklica vedno o solnčni deželi blestečih umetnin in bajnega cvetja. V dvaindvajsetem letu se vrne v Italijo, hoteč obelodaniti zbirko pesmi „Lirica“. Založnik Treves ji obljubi natisk le s pogojem, da ji Carducci napiše uvod. Skrita v čakalnici njegovega stanovanja čuje strogega mojstra, kako veli slugi: Recite, da me ni doma! Kar stopi drobna, drhteča izza zavese ter mu pomoli rokopis. Vzhičen nad silo izraza in žensko iskrenostjo ji avtor Satanove himne sestavi priporočilo, da na mah osvoji vse laške književnike: uvršča jo poleg Francozinje Desbordes Valmore ter Angležinje Browningove med najboljše sodobne evropske liričarke. To knjigo je počel Vrchlický. Poslej umolkne za dalje. Poročivši se v Londonu s sourednikom „Timesa“, objavlja uspele angleške poeme. Nje ime se zopet raznese, ko daje s svojo sedemletno hčerko, izredno violinistko, koncerte po vsem svetu. Plod

tega potovanja je avtobiografski roman „I divoratori“ (Požiravci): glasbeni poziv odtuji genialnega otroka njegovemu domu. Tu naletimo na pristrčen opis zlate češke prestolnice in starega češkega glasbenika.

Med tem je vstala v vsem evropskem tisku burja ob nečuvni sodni razprave Tarnovske. Čim zadeva nekoliko potihne, nastopi Vivantica z gorenjim delom v nje obrambo. Snov je vzeta deloma iz Tarnovskega dnevnika, deloma iz ustnih podatkov obtoženke. Pretresljivo je očrtan razvoj vzosite mladenke, versko vzgojene v starododni domačiji na širni ruski stepi. Daljna potomka Marije Stjuartove je Tarnovskaja podedovala po prednikih kal hysterije; pri padcu z gugalnice si neobičajna krasotica pretrese možgane; omoži se zelo mlada z ekscentričnim plemičem; živi v okolici samih eksaltirancev; ugrizne jo stekel pes; želeč se iznebiti vsaj za hip stalnih mučnih misli, neznosne nevrose, si vbrizgava kokaina: v takem narkotičnem, mesečnjaškem stanju postaja moderna zločinka, Kirka, ki moške pretvarja v živali, jih zamamlja, da ubijajo tekmece, jih fascinira in ugonablja. Slednjič se zapro za čarobno rušiteljico, spaliteljico, težka vrata beneške temnice. In dočim pevajo jetnice religiozni koral, se vprašuje Vivantica, ne bode-li žena, ki je bila nebo in pekel tolikerim, po trdem trpljenju in ponižanju plakala skesanih solz, ali ne bo tudi njej odpušeno kakor izraelski plesavki... V tem tiči etični smisel razburkanega romana, v človekovem preporodu po mukah in bridkostih.

A. Debeljak.

LISTEK.

Ks. Meška „Njiva“, znana nam iz predlanskih publikacij Leonove družbe, je izšla v ponatisu kot 24. snopič zbirke „Feldbücherei der k. u. k. 10. Armee“ v Beljaku, ki jo izdaja nadporočnik Michelangelo baron Zois. Vsak teden izide en zvezek po 20 vin. Dó Meškove povesti je prinašala knjižnica izključno nemške

stvari, po večini blago srednje vrednosti, resne in zabavne vsebine. Da se je slovenskim vojakom poskrbelo za primerno štivo tudi v materinščini, je gotovo hvale vredno, in pri dobri volji urednikovi ne bo težko najti med našimi pripovedniki še mnogo spisov, ki bi uspešno tekmovali z najboljšimi nemškimi. — h.

Henri Barbusse, rojen 17. maja 1874. v Asnières (Seine). Devetnajstletnik je dobil pri natečaju za poezijo prvo nagrado; 1895. je objavil edino zbirko parnasovskih verzov *Pleureuses*, ki jo je ocenil romanopisec C. Mendès, poznejši Barbussov tast, kot pristrčno in daljno zgodbo ene same sanjarije. 1903. je obelodanil roman *Les Suppliants* (Prosilci), kjer se kaže beda in brezmejnost človeškega srca, dvojno nedoumno brezno. Roman *L'Enfer* (Pekel, 1908) vam pričara tajno usodo, ki vodi naše čine in ki več kot enkrat vzbudi v nas drget neskončnosti. Tam čitamo izbrana, dojemljiva in silno otožna poglavja o privlačnosti obeh spolov, o laži, užitkih, o hlepenju po neznanem, o nepojmljivosti duš, o bojazni pred življenjem. Sotrudnik številnih listov, glavni urednik magazina *Je sais tout* (Mali vseznalec), je ustanovil s F. Greghom še mesečnik *Les Lettres*, glasilo „humanistovske“ šole.

V zreli moški dobi je pograbil vrtinec svetovnega spopada Barbussa kot navadnega vojaka vase. V odseku pri Souchezu je preživel pisatelj-pešec petnajst mesecev vso divjost velikanske borbe; pretrpel nadčloveške napore v zakopih, „grobvih cele armade“; delal pohode, ki razoravajo polje, odirajo noge, goliyo kosti, pod težo bremena, ki raste takorekoč do neba, v nezaslišnem trudu, kateremu ne veš imena, v stopicanju in čakanju, ki te razdrobi, pri tlaki, kakršna presega sile, bedec brez konca, prežeč na neprijatelja, ki ždi povsod v temi; se upiral spancu — ter imel za blazino gnoj in uši, se zakopaval v močvirna tla, posuta z belimi rebri, kakor z razbitimi kletkami, bil izpostavljen ognju strojnic, ki so sekale telesa na dvoje, pod brezmejno točo tulečih, treskajočih granat; videl sanitejce snemati z drevja čreva in ude, stradal, žejal, zmrzoval nepopisno. Dan na dan se je višje dvigal v njem odpor proti blazni moritvi, ter mu jasno vstajal pred očmi tolsti nesmisel vojne. Ko se je osvobodil peklene gehene, je dovršil v grudnu 1915. knjigo *Le Feu* (Ogenj), koje se je razprodalo v pol lefa stotisoč izvodov in ki se prevaja na razne jezike. Odlikuje

se po neobični krepčini ter mogočnosti besedne umetnosti; še bolj pa po globoki resničnosti, nravni resnosti kakor tudi čustveni globini in miselni smelosti.

Po pravici jo šteje češki prevajalec dr. Jelínek v skladu z ostalimi ocenjevalci med največje umetnine sodobnega lep-slovja. Stojimo pred čisto novim pojmovanjem vojne. Ta dnevnik roja, kjer Barbusse riše življenje svojih sedemnajstih bratov v orožju, ta dnevnik, ki je mirna, zato pa tem zgovornejša in vnikljivejša proslava milijonskih prostakov, rešnikov Francije, dnevnik, ki si upa povedati rojakom marsikako trpko resnico, ta trezna slika apokaliptičnih strahot je vzbotohela v težko obtožnico proti ljudskemu klanju: „... ti ljudje, ki jih je trgal trud ko s kleščami, jih bičal dež, jih mlel blisk in tresk cele noči, ti preganjani, ohranjeni pred vulkanom vesoljnega potopa, so spoznavali nejasno, kako vojna, enako ostudna dušno kot telesno, ne samo posiljuje zdravi razum, ponižuje velike misli, veleva vse zločine — ampak spomnili so se tudi, kako je v njih in okoli njih razvila vse hude nagone brez izjeme: zlobo do sadizma, sebičnost do krutosti, potrebo uživanja do blaznosti.“ Obenem izzveni delo v pretresljivem videnju lepše in srečnejše bodočnosti, ko vzklije iz prelite krvi zarja enakosti, ko ne bo trideset milijonov ljudi, pred obličjem neba, delalo groznih reči, katerih nočejo delati. „Ako ta vojna posune napredek človeštva zgolj za en korak, bosta ubijanje in groza malo tehtala“ ... Realistika okolja je zahtevala čisto robatih izrazov, neredko le napikčanih! Semtertja pa so te postave brezimnih junakov sijajne v svoji preproščini: Ko sem bil še človek (= civilist), ali: častniki so nocoj resni in uljudni, gotovo se bliža naskok! Osebno doživetje ovajajo podobne krilatice: Ljudje so stvari, ki nekoliko mislijo, toda poglavitno, pozabljaajo. — Ako bi se ljudje spominjali vsega, bi bila vojna manj neplodna, kakor je. *A. Debeljak.*

Triglav v Ekkehardu. Scheffel nam v Ekkehardu pripoveduje zgodbo iz življenja v desetem stoletju. Na str. 193

pravi o Snewelinu, da je kot samostanski voznik prišel nekoč z vinom na velik sejm v Magdeburg. „Dorthin kamen die Priester der heidnischen Pommern und Wenden, ihren Opferwein zu kaufen, und er machte ein gut Geschäft, da er seine Ladung an den weißbärtigen Oberpriester des dreiköpfigen Gottes Triglaff für den großen Tempel bei Stettin losschlug.“ Pri dobri kapljici švabskega nektara mu je višji duhovnik hvalil lepoto svoje domovine, rekoč, da se pravi svet pričinja šele med Odro in Sprevo, in ga hotel pridobiti za poganske bogove. („Und wollte ihn bekehren zum Dienste Triglaffs, des Dreiköpfigen, und des schwarzweißen Sonnengottes Rade gast und der Radomysl, der Göttin der lieblichen Gedanken.“)

Scheffel je porabil kot vir delo Tomaz Rantzova: „Pommeriana oder Ursprungh, Altheit und Geschicht der Völcker und Lände Pommern, Cassuben, Wenden Stettin, Rhügen (ed. Kosegarten)“, kjer se na str. 107 še o Triglavu nahaja sledeče: „In einer Kirchen war ein Abgott, Triglaff geheiß, und neben dem hingen viel Waffen und Harnisch, so sie im Kriege erworben und dem Abgotte geschenkt hatten, und guldene und silberne Becher, damit sie pflagen zu wicken und daraus zu weissagen und zukünftige Dinck erfahren und daraus die Edelen pflagen zu hohen Festen zu trinken; auch große Ur-ochsenhörner in silber gefaßt und Trommeten zum Kriege, schwerter und dolche und ander köstlich Zeug und Geräte, das hübsch und kunstreich von Arbeit und zu der Götzen geschmuck bescheeret war... Und der Götze Triglaff war von Golde und hatte drei Köpfe, davon er auch so genennet ist worden, den triglafi auf wendisch heißen drei Köpfe, damit sie haben bedeuten wollen, daß er ein Gott were über Himmel, erde und helle. Den nahm Sant Otto mit sich weg, und

schickte ihn dem Papst Honorio zu einem triumphff und zu einer Anzeigung der Pommern Bekehrung.“ *Kocbek.*

Jedan Prešern. Zavod za proučavanje Balkana u Sarajevu ima jedan talijanski rukopis sa naslovom: Riduzione de' Pesi di Francia, Vienna, Venezia e Dalmazia, divisa in quattordici tavole di conversione, con i rapporti delle misure de' Liquid i e Solidi, pubblicata dal Ragionato G. A. Prechern, ex Revisore, de' Conti delle Dogane Imperiali della Dalmazia“.

Iza toga dolazi indeks tabla za pretvaranje, pa „Laibach 1812“.

Čitav rukopis (veličina 30×23 cm) ima 9 listi, a sadržaje table koje pretvaraju mere i utege bečke, venecijanske te naše oke u novi francuski decimalni sistem i obratno, a bio je sigurno priručna knjiga za naše carinare u Napoleonovoj Iliriji. Da li je štampan ne znam, jer još nemamo bibliografije štampanih dela onog ilirskog doba, što bi morali da očekujemo iz Ljubljane, koja je bila državno središte Kraljevine Ilirije. Svakako je interesatno da je obradjen „Kraljski Dalmatin“, službeni list francuske vlade u Dalmaciji, u kojoj se je iza odlaska Francuza zatirao svaki trag na bivšeg gospodara, dok „Télégraphe officiel“, koji je izlazio u Ljubljani još nije doživio suvislu obradu; ni Dr. Fr. Matić ni dr. Prijatelj nisu ga izerpili.

Od dela može književnu istoriju interesirati pisac, koji je možda u rodu sa Francetom Prešernom. Po naslovu izgleda da je bio najpre austrijski (ili francuski?) carinski činovnik u Dalmaciji, a onda da je za francusko doba postao nekim manipulativnim činovnikom (*ragionato* je verovatno ono što je danas u talijanskom činovništvu *ragioniere*), valjda opet kod carine, u Ljubljani, gde je i sastavio delo 1812.

Dr. P. Mitrović (Sarajevo).

KULTURNO-POLITIČNI PREGLED.

Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino. 1. in 2. snopič I. letnika. Urejšajo prof. A. Kaspret, dr. Kidrič, vseuč. prof. dr. R. Nachtigall. 1918. Natisnila Ig. pl. Kleimayr & Fed. Bamberg v Ljubljani.

Prva dva snopiča strogo znanstvenega „Časopisa za slov. j., knjiž. i. zgod.“, ki ga nam je uredništvo s svojim „Vabilom“ naznanilo že lani meseca marca (glej Ljublj. Zvon, l. 1917., stran 217), sta, dasi močno zakasnelo, izšla. Izjava uredništva (str. 111—112) nam pojasnjuje to zakasnitev, obenem tudi dejstvo, da snopiča nista tako raznovrstno bogata, kakor je „Vabilo“ naznanjalo. Vse te ovire so več kakor jasne in tem večje je naše priznanje ob misli, da je v teh težkih časih vendarle bilo mogoče izdati prva snopiča. Ob pozdravu lahko rečemo, da je pričel teči s tem časopisom nov slovenski tok in ako bo dovolj resnih in energičnih delavcev ter podpirateljev dela, kdo ve, ni-li s „Časopisom“ postavljen temeljni kamen bodoči slovenski znanstveni akademiji. Žalibog, da naši ljudje — baš radi pomanjkanja višje inteligence — nimajo mnogo smisla za to, da so že zadovoljni s popularizacijo znanosti, da pa strogo znanost odvrta, da se je boje. Posamezni znanstveniki pa zopet ne morejo storiti vsega, posebno še, ker stopijo istočasno z idejo na dan tudi denarne zapreke. Tako je tudi gori imenovani časopis ustanovila slučajna dobrota. Zdi se mi pa, da bi gotovi denarni zavodi, ki nosijo ime slovenskega kulturnega zavoda, kakor n. pr. Slovenska Matica, bili poklicani — da, to je naravnost njihova dolžnost — kar najizdatneje podpirati krog slovenskih znanstvenikov, ki prične izdajati znanstveno glasilo, čegar predmet je celo slovenski narod sam (prim. k temu še, kar piše Loboda o Slovenski Matici v Ljublj. Zvonu, l. 1918, str. 113 sl.) Potrebo znanstvenega glasila tudi za

neznanstvenike pa je, mislim, dovolj jasno očitel Župančič v pozdravu ob priliki „Vabila“ (gl. Ljublj. Zvon, l. 1917., str. 217.)

Prvo razpravo, govorečo o „važnosti latinskega dela brižinskega kodeksa in njegovih pripiskov za vprašanje o postanku in domovini slovenskih odlomkov“, (str. 1—63) je napisal vseučiliški profesor dr. Rajko Nachtigall in tvori III. poglavje njegovih brižinskih študij (I. in II. poglavje sta izšla v „Časopisu za zgod. in nar. XII. str. 1 sl. oz. 77 sl.). Prof. N. podaja izpčetka mnenja jezikoslovcev in paleografov o postanku, dobi postanka in pisavi (rokah) slovenskih brižinskih spomenikov, pokaže razlike rezultatov in poudari dosedanje enostransko raziskovanje tega predmeta: vsak se je oziral le na slovenske odlomke, ni pa se bavil s celim, 169 listov obsegajočim, latinski pisanim kodeksom kraljevske monakovske knjižnice št. 6426 (fris. 226). Po tem pregledu obravnava prof. N. dosedaj dognane rezultate z novega vidika: ima namreč v mislih ves latinski kodeks. Gotovo je, da bi bili njegovi rezultati prinesli nekaj čisto določnega in neovrgljivega, ako bi mu bilo mogoče imeti v rokah original in razne listine; ker pa se je mogel posluževati le Bernhartovega opisa kodeksa, so seveda rezultati le pogojni ter čakajo končne rešitve po študiju originala. Vendar moremo reči, da je s pričujočo razpravo utrta čisto nova pot do razrešitve vprašanja brižinskih spomenikov in moje lastno mnenje je, da bo študij originala samo še potrdil rezultate, ki nam jih je prof. N. podal.

Prof. N. nam poda najprej Bernhartov opis (str. 13 sl.) in nam pojasni vsebinski značaj kodeksa, ki vsebuje: I. sermones — homiliae — praefationes; II. benedictiones — ordines i. e., torej je I. del nekak Glagolita Clozianus in II. nekak glagolski evhologij. Kodeks je bil pred prenosom v Monakovo v Freisingu, sedežu brižin-

skih škofov in ker ima med sermones tudi govor o Mariji in sv. Korbinijanu (prvi brižinski škof) je jasno, da ni bil semkaj od drugod prinešen, marveč, da je v tej škofiji nastal. Ker pa vsebuje tudi stvari, ki spadajo naravnost v opravilo škofa (n. pr. excommunicationes i. e.), je mogel kodeks uporabljati le škof sam. Torej je kodeks nekak ritual brižinskega škofa (primera z breviarijem in ritualom ozir. pontifikalom je izpeljana na str. 25 sl.). Vsebinski pregled kodeksa pa nam obenem kaže, da so slovenski odlomki v vsebinski zvezi z latinskim tekstom.

Nastane vprašanje, kateri brižinski škof je zasnoval ta rituale v svojo lastno rabo pri svojem delovanju sploh, kakor tudi pri delovanju med Slovenci, ki so pripadali brižinski škofiji? Ker stavijo paleografi postanek kodeksa v dobo IX. — XII. stol. in je v tem času bilo več škofov, nam s tem ni nič pomagano. Tu pa so vodili prof. N. pripiski posestno-zgodovinske vsebine, ki se tičejo vsi brižinske škofije (str. 29 sl.). So to zapiski o posestvu „Gudago“, dalje imena ljudi „qui censum dederunt“, ljudje nekega Liutulfa v dolini Aniže i. dr., vsega šest pripiskov. Pripisek v „Gudago“ ima med drugim besede: „quantum mihi pertinet“. Ta „mihi“ ne more biti najbrž nihče drugi kot oni, ki je zasnoval, uporabljal in bil lastnik kodeksa, torej eden brižinskih škofov. Ohranjena pa je listina iz l. 972., s katero daruje cesar Oton I. brižinskemu škofu Abrahamu (škofoval v letih 957 — 993) posestvo „Gudago“ na Beneškem. Primera listine s pripiskom v kodeksu privede prof. N. do sklepa, da odgovarja „mihi“ pripiska besedam „episcopi Abraham appellati“ v listini. Škof Abraham pa je imenoma nazvan tudi v četrtem pripisku, kjer so navedene priče posestne zamene med njim in Adalperonom in roka tega pripiska je ista kot I. slovenskega odlomka ter pripiska o ljudeh, „qui censum dederunt“, kjer zopet najdemo enaka imena v listini okoli l. 975., s katero zamenja škof Abraham z Ruodharijem neka posestva (važna je posebno dvojica imen Azo-Minigo v istem redu na obeh krajih),

kar zopet kaže, da je pripisek, povzet po listini (kakor zgoraj pri „Gudago“), bil stavljen v dobi Abrahama, ker le on je imel povod za to, iz česar sledi, da je tudi I. slovenski spomenik pripisovati tej dobi. Tudi glede drugih pripiskov pridemo vedno do istega zaključka: kar omenjajo, spada v dobo Abrahamovega škofovstva.

V nadaljnem nam prof. N. predoči stremenje Abrahamovo, razširiti slovensko posest brižinskih škofov na Koroškem, in podkrepi vsak korak z listinami; poudarja še dejstvo, da je Abraham v dobi svojega prognanstva (ca. 974 — 983) živel najbrž na Koroškem, kar kolikortoliko potrjujejo tudi njegove posestne zamene te dobe kakor tudi njegov dar 42 cerkvenih knjig cerkvi na Otoku ob Vrbskem jezeru. Po vsem tem vznikne prof. N. misel, da so jezik, ki ga imamo napisanega v brižinskih spomenikih, govorili Slovenci na cerkvenih brižinskih posestvih v sredini in severno-zahodnem delu Koroške (kar potrjujejo še poleg zgodovine njegova lingvistična izvajanja v II. poglavju), da imamo v njih torej neko sedanji rezijanščini in rožanščini sorodno narečje.

Slednjič razsvetli prof. N. še razmerje med brižinskimi spomeniki in odgovarjajočimi starocerkvenoslovanskimi spovednimi molitvami ozir. homilijo sv. Klementa in starovisokonemško svetoemmeramsko spovedno molitvijo, kažoč na posestne razmere brižinske cerkve do Koceljeve države, kjer je pa imela še več posestev regenburška cerkev, kamor je spadal samostan sv. Emmerama.

Prof. Nachtigall je s pričujočo razpravo postavil vprašanje brižinskih spomenikov v novo, jasnejšo luč in skoro prepričan sem, da bo študij originala (kar je nujna potreba) in tozadevnih listin nam podal nauk, da je mnenje prof. N. pravo, da je pisal (ozir. deloma diktiral) brižinske spomenike škof Abraham okrog l. 975 v narečju središča koroške brižinsko-slovenske povesti.

V drugi razpravi „Prispevki in opombe k zgodovini reformacije na Slovenskem“ (str. 64—78) nam dr. Fr. Kidrič pričena

pojasnjevati vzroke prognanstva Ivana Ungnada. Z njemu lastno vestnostjo nam poda v začetku zamolanost tega vprašanja in zmedenost, ki je doslej vladala v vseh tozadevnih razpravah. Radi teh nesoglasij seže po prvih virih, sodobnih pismih in listinah. V pričetem prvem poglavju nam slika dohodke in stroške Ungnada, ki so ga slednjič dolgovi spravili v mučne razmere, ki so morale izzvati v namestniku Ungnadu opozicijo proti svojemu gospodu, kralju Ferdinandu. Da bo vestno delo pojasnilo to vprašanje in da bodo tudi nadaljne razprave o slovenski reformaciji nam podale marsikaj novega, za to nam jamči že pisateljevo ime.

Razumevanje za toli zagonetno in temno vprašanje socialnega razmerja med starimi Slovenci in Obri, ozir. pozneje Nemci najdemo v razpravi Ljudmila Hauptmanna „Staroslovenska družba in njeni stanovi“ (str. 79—99). Pojasni najprej nasprotje, ki ga nam podajata staroslovenski grob in knjige o Slovencih in na kratko, a temeljito govori o suženjstvu Slovencev pod Obri ter preide nato k prehodu v nemški družabni sestav. Dokaže jasno, da je takozvana „slovenska kmetija“ bila enaka bavarski hlapčevski. Z razpravo so nam pojasnjene razmere v dobi zavojevanja slovenske zemlje: Nемеc je imel Slovence hlapca, sužnja in mu dal isto družabno mesto kot svojim dosedanjim hlapcem — delal je tlako in trpel na hlapčevski kmetiji, ki so jo zvali „slovensko“, ker je ta naziv že vseboval pojem suženjstva. „Mansus sclauonicus“ je torej dokaz za staroslovensko suženjstvo pod nemškim gospodom.

Na str. 100—108 govori dr. Milko Kos o „nameravani ustanovitvi škofije v Gornjem gradu leta 1237“, kjer nam poda par novih točk.

Prof. Kaspret nam poda v „Prispevku k rodovniku Franceta Prešerna“ (str. 109—110) zanimivo novost, da šteje radovljiški urbar iz l. 1579. v vasi Vrba med štirimi kmeti na prvem mestu Boštjana Prešerna — starega pradedu našega prvaka pesnikov.

Ob sklepu lahko rečem, da slovenski svet še ni videl tako bogatega in novih misli polnega časopisa. Dolžnost vsakega višjega slovenskega izobraženca pa bodi, da podpre list ali z naročnino (letnih 8 kron, za dijake in učitelje 6 kron, kar je za sedanje razmere malenkost), ali da pristopi kot deležnik (s 100 kronami, tudi lahko v dvakratnih obrokih); denar sprejema tiskarna Ig. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg v Ljubljani. Časopisu pa želimo najlepšo bodočnost, v svesti si, da bo tvoril središče za proučevanje jezika, književnosti in zgodovine slovenskega naroda.

Dr. Ramovš.

Carniola. Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko. Uredniki: dr. Jos. Gruden, dr. Jos. Mantuani, dr. Gv. Sajovic. Nova vrsta, let. VII. V Lj., 1917. Leks. 8a 272 str.

Nedavno se je naša javnost vnovič spotaknila ob dvojezičnosti „Carniole“. Ta ogorčenost užaljenega rodoljubja najde brezdvomno v našem javnem in zasebnem življenju potrebnejši in hvaležnejši delokrog, kakor je „Carniola“, ki najbrž tudi v bodoče ne bo odklanjala nemško pisanih razprav neslovenskih znanstvenikov, ako nam prinašajo nove luči v razjasnitev naše preteklosti, kakor je n. pr. v zadnjem letniku Luschinov prispevek „Ein Zusammenstoß der Landstände von Krain mit der Orientalischen Kompagnie 1722—1723“. Slovenski znanstveniki pa naj izprašajo svojo vest, ali je umestno, da se v domači reviji iz bogve kakega vzroka poslužujejo tujega jezika ter vtisnejo s tem naši slovenščini pečat nepopravnosti ali vsaj manjše vrednosti pred znanstvenim svetom. — Vsebina osmega letnika je kljub neugodnim razmeram bogata in raznovrstna. Ravnateljstvo idrijskega rudnika je zaključilo svoje obširne nemške prispevke o francoski okupaciji Idrije. Dr. Milko Kos je podal na podlagi urbara iz državnega arhiva na Dunaju podrobno sliko o „Tolminski gastaldiji l. 1377“, ki je tvorila v srednjem veku del cerkvene države oglejskega patrijarha. Temeljita razprava nas seznanja z ozem-

ljem gastaldije, z njeno upravo in gospodarstvom, predvsem z davčinami, in pa s prebivalstvom, ki je bilo po večini kmetiškega stanu in slovenske narodnosti, razen prebivalcev rihtarije Nemški Rut. Med osebnimi imeni najdemo še stara slovenska (Bratigoj, Črnigoj, Držimir, Primota, Stanigoj), največ imen pa je latinskih in romanskih. S to študijo je dobila Rutarjeva „Zgodovina Tolminskega“ dragocena dopolnila. — Ravnatelj dr. Mantuani je oskrbel natančni ponatis škofjeloškega rokopisa o pasijonski procesiji iz l. 1721, pri kateri se je rabilo besedilo, zloženo v slovenskih stihih. Ponatis je opremil z obširnim uvodom in komentarjem. S tem dokumentom je ustregel našim kulturnim in slovstvenim zgodovinarjem; zanimal se bo zanj raziskovalec slovenske metrike, — mogoče zasledi v njem tudi jezikoslovec kako dobrodošlo drobtino. Posebno važnost pripisujem imenoslovno - dijalekološki študiji graškega slavista dr. Nachtigalla: „Doberdò — Doberdob“; ž njo je pokazal, koliko opreznosti, temeljitega lingvističnega zlasti dijalekološkega znanja je treba raziskovalcu krajevnih imen. Potom glasoslovnih pravil izvaja z uprav matematično natančnostjo, da oblika Doberdò ni nikaka spakedranka, ampak prava slovenska dijalektočna oblika, ki pa ni mogla postati iz „Doberdob“, temveč iz prvotnega „Dobridol“ oz. „Doberdol“; le iz te oblike je mogoče priti na neprisiljen način do razlage rabe in pisave „Doberdob“, pri čemer je menda že s samega početka igrala vlogo napačna kombinacija z „dobom“ (hrast), kateri izraz po goriškem Krasu ni več v rabi. Med razpravo je vpletel pisatelj več zanimivih lingvističnih opazk, ki so se mu pri težavni razlagi neprisiljeno nudile, tako n. pr. poskus tolmačenja imena Sdobba (ustje Soče), Opača sela (Opatje selo) i. t. d. V nasprotju z L. Pintarjem, ki je tolmačil ime Celovec iz „stvol“, trdi prof. Nachtigall, da je prvotni koren tega imena „cvil“.

Med manjšimi članki je omeniti dr. Mantuanijevo razpravo o ne-

znanem rimskem napisu, ki so ga našli na teritoriju stare Emone, ob severnem koncu njenega obzidja. P. dr. H. Brenn, ki nam je drugod pojasnil to in ono stran iz Vodnikovega življenja, je objavil iz frančiškanskega provincijalnega arhiva v Ljubljani latinski donesek k zgodovini ljubljanskega semenišča iz l. 1714. in neki odlok ljubljanskega škofa Tomaža Hrena iz l. 1625. — Iv. Vrhovnik je pojasnil na podlagi novega vira iz šentpeterskega arhiva, da so novo šentpetersko cerkev zidali v letih 1730—1733. Fr. Podkrajšek se spominja usode zvonov na ljubljanskem gradu, posebno onih treh v kapeličnem zvoniku. V. Steska je po jezuitski kroniki ljubljanskega samostana nekoliko izpopolnil življenjepis slov. nabožnega pisatelja Jerneja Basarja. Isti pisatelj se spominja umrlega zlatomašnika Henr. Dejaka, velikega ljubitelja slikarstva. Daljši nekrologi so posvečeni prof. R. Perušku, Fr. Gerbiću in dr. Jan. E. Kreku. Ražen tega je prinesla „Carniola“ bibliografski pregled vseh onih spisov iz l. 1916., ki spadajo po svoji vsebini v njen delokrog. Preskromen prostor je tokrat odmerjen domači folklori. Skoro edini prispevek je Mantuanijevo z ilustracijami opremljeno podrobno poročilo o bohinjskih seliščih, ki jih je češki opisal V. Dvorský.

Dr. J. Š.

Prirodoslovje je zastopano v tem letniku v častnem obsegu; zavzema natančno tretji del revije. Ta „tretji del“ je zelo značilen za naše sodobno stališče v vrsti kulturnih narodov: po mnenju, izrečenem na občnem zboru Muzejskega društva l. 1917., je med člani približno tretjina prirodoslovcev. V primeri s stanjem pred obnovitvijo Muzejskega društva je to gotovo razveseljivo dejstvo. Če pa pomislimo, kako globoko je proželo novodobno prirodoslovje nam sosedne velike narode — nekatere kajpada tako, da so iz ekstremnega historizma zagazili v pravtako ekstremno, že samomorno oboževanje tehničnih ved — bi nas morala navdajati tiha skrb za naš napredek. A obenem se spomnimo, da je živela pred nami vrsta generacij, tako

obsedenih od filologije in lokalne historije, da prirodoznanstveniki ni moglo najti med njimi zdravih tal za uspešen razvoj, spomnimo se na bridko zgodbo o dolgotrajnih prizadevanjih za doseg slovenskih znanstvenih zavodov — pa bomo znali prav ceniti ta „tretji del“. Hvaležni moramo biti našim prirodoznanstvenikom, da nam v skrajno neugodnih razmerah podajajo temeljita, zahtevna stroga znanostna odgovarjajoča dela.

Dr. J. Ponebšek je pričel objavljati drugi del obširno zasnovane monografije o naših ujedah. Podal je splošno oznako kraguljev, opisal jastrebe (rjavi, beloglavi, egiptovski jastreb in brkati ser) in navedel skupna svojstva sokolov, njihove podružnice skobcev in plemena lunjev. — Dr. Gv. Sajovic je v razpravi: „Ornitologični zapiski za Kranjsko v letih 1914. do 1916.“ pregledno uredil podatke o bivanju ptic na Kranjskem v prvih treh vojnih letih in nam podal vsestransko zaokroženo uvodno sliko o ptičjem življenju v tem času s posebnim ozirom na odvisnost ptic od podnebnih izprememb. Hvalevredno je, da navaja pri posameznih vrstah tudi hrvaška imena. Razen te razprave je objavil krajši zapisek o rjavem lunju; za naše kraje redka ujeda je bila ustreljena preteklo leto pri Kranju. — Naš priznani botanik Alfonz Paulin nadaljuje kritična razmotrivanja o malo znanih ali novih, na Kranjskem rastočih rastlinskih vrstah. Objavil je prvi del razprave „Iris Cengiali Ambrosi und Centaurea alpigena Paulin, zwei für Krain neue Pflanzen aus den Wocheiner Alpen“. Prva rastlina, vijoličnobarvena perunika, je bila znana doslej iz južne Tirolske, druga je nova vrsta. Obe je našel Paulin na Komarči. Druga Paulinova razprava „Über die in Krain adventiven Euphorbia-Arten der Sektion Anisophyllum“ nam prikazuje razširjenost štirih priseljenih (adventivnih) mlečkov, od katerih imata dva svojo pravo domovino v Ameriki (*E. nutans* Lag. in *E. maculata* L.), eden v Aziji (*E. humifusa* Willd.) in eden v deželah okrog sredozemskega morja (*E. Chamaesyce* L.). Zanimiva je zgodovina njihovega preseljevanja iz botaničnih vrtov, grajskih parkov itd.

v okolico. Posebno hitro se je izvršilo to prodiranje ob železnicah. Tako je prispela prva izmed naštetih vrst v teku 17 let od Ležeč na Krasu do ljubljanskega južnega kolodvora, od tu v dveh letih do doljenškega kolodvora in peto leto potem je rastla že ob novi proggi med Ljubljano in Vižmarji.

F. Seidl poroča obširno o geološki studiji odličnega poznavalca Julskih Alp in našega Krasa Fr. Kossmata, „Die morphologische Entwicklung der Gebirge im Isonzo- und oberen Savegebiet“, A. Seliskar pa o F. Seidlovi poljudnoznanstveni razpravi „Rastlinstvo naših Alp“. Velikemu ljubitelju prirode Henriku Franzlu je posvetil dr. J. Šleibinger kratak nekrolog.

Na zadnjih straneh je objavljen oklic „Strokovnega mesta za varstvo prirodnih spomenikov na Avstrijskem“. Če je pred vojsko bila upravičena krilata beseda voditeljev prirodovarstvenega gibanja, „da je za obstanek prirodnih znamenitosti bilo že poludvanajst“, smemo reči, da je sedaj zlasti za kraje, prizadete po vojski, dvanajsta ura že odbila. Ironija usode hoče, da so pričeli pri nas s sistematičnim obvarovanjem redkih živali, rastlin itd. baš v času, ko trumoma izumira znamenita species homo sapiens... Pa vendar: rešitev teh vprašanj je nujna tudi pri nas. Najbolje bi bilo, da bi za slovenske dežele prevzeli to akcijo Slovenci sami. Katera organizacija se čuti poklicano za to delo?

V tehničnem oziru mi je omeniti hvalevredno novost, da je na ovoj obeh dvojnih snopičev zabeležen datum izdaje. Dobro bi bilo, če bi se ti datumi stavili v „Index“; tako bi se najlažje preprečili morebitni prioritetni prepiri. A. S.

Problemi malega naroda. Spisal Abditus. Slovenska Socijalna Matica. Knjižnica socijalnih in političnih spisov. V Ljubljani 1918. Natisnila Zvezna Tiskarna.

Slovenska socijalistična omladina razvija živahno delavnost. Pričela je med drugim obljubljeno izdajanje socijalnih in političnih spisov s pričujočim prvim zvezkom, za bližnjo bodočnost nam obeta nadaljna aktualna dela.

Abditus pada uvodoma prerez socialne strukture slovenskega naroda; imamo poljedelca, delavca ter meščana. Gospodarsko šibak pa ni le delavec, temveč tudi kmet, ki je po večini maloposestnik, in enako meščan — duševni proletarec. Kot na velik nacionalni nedostatek pokaže na dejstvo, da ves čas doseganje politične zgodovine nismo imeli svojega nacionalnega programa, ki bi izražal našo nacionalno voljo; dobili smo ga šele v najmodernejši dobi s ciljem: narodna avtonomija v jugoslovanski skupnosti. Kot idejne temelje bodočnosti v splošnem navaja demokracijo, vsestransko svobodo na zunaj in na znotraj ter organizacijo naših gmotnih in umstvenih sil. Nato sledi karakteristikata današnjega gospodarskega stanja slovenskega naroda in kot strahotna paralela k temu — tendence svetovnega narodno-gospodarskega razvoja in njegovih gibal. Kolosalni aparat moderne kapitala: delniške družbe, karteli, trusti, banke — ta „nakovala finančnega velekapitala“ gibljejo danes vse gospodarsko življenje narodov ter nas hočejo zasuznjiti gospodarsko in vsled tega tudi politično ter narodno. Zakaj gospodarsko skozinskož šibki, se mu nismo mogli izdatno upirati; vzpričo moderne industrije hira med Slovenci domača obrt, ki je preje pomogla našemu kmetu-maloposestniku, da je mogel ostati aktiven. Vsled tega in vzpričo moderne vsestranske gospodarske konkurence je njegovo gospodarstvo pasivno; zato si mora iskati za primanjkljaj zaslužka na tujem. Podobno se godi obrtniku. Moderni industrijski razvoj, pri katerem so posamezni narodi silno obogateli, je torej pri nas povzročil silno splošno obubožanje; naš človek mora delati bodisi na tujem ali na domači zemlji kapitalistu-tujcu. — „Kulturne, gospodarske in politične tendence, ki vladajo svet, spraviti v sklad z našimi domačimi razmerami in nalogami — to je velika naloga bodočnosti.“ K tej splošni direktivi pa navaja tudi konkretne detajle in sicer kot najvažnejšo zahtevo: teritorijalno-politično samostojnost naroda, pri čemer

zavrača princip personalne narodne avtonomije; nadalje zahtevo po temeljiti občinski reformi — občino je treba teritorijalno razširiti; obsega naj gospodarsko, kulturno enoten teritorij, njen delokrog je treba razširiti in poglobiti — med drugimi seveda tudi z uvedbo splošne in enake volilne pravice. Tretja zahteva: Narod se mora poslužiti svoje prirodne pravice ter si spet vzeti v last zemljo veleposestnikov, podzemske vrednote (rudnike) ter vodne sile, ki naj postanejo kolektivistična last vsega naroda. Na podlagi tega naj se razvija narodno-kolektivistična industrija, ki bo lahko prerediti vse naše ljudstvo, ker bo vzdržala v vsakem oziru gospodarsko tekmo moderne dobe. Med naše bližnje naloge, skrbi spada briga za begunce, za izseljence v Ameriki, zadrugištvo i. dr. K bistvenim izpremembam nove dobe pa mora spadati radikalna reforma ljudske šole in ostalih šol, zlasti pa učiteljsča, ki bi moralo našega učitelja vse drugače usposobiti za naloge, čakajoče nanj na kmetih. — Te naloge bodočnosti, naloge osvoboditve našega rodu, naše zemlje pa čakajo mož, ki so poklicani, da jih izvrše; ti možje pa so naši kulturni delavci — zakaj naša osvoboditev more biti le plod kulturnega dela.

To nekako je v glavnem miselno ogrodje te knjižice problemov našega malega naroda. Pisatelj poudarja ob zaključku, da jih ni obdelal izčrpno, da se jih je komaj dotaknil. Kar se tiče gospodarskega položaja, v katerem se nahaja naš narod, sodim, da je v glavnih potezah podano bistvo. Pač imamo malo knjig, ki bi na tako kratkem prostoru vsebovale toliko tehtnega in toliko aktualnega. Gospodarsko-politični program, ki je tu razvit v glavnih obrisih, — ali ni primeren, da postane idejna last vseh naših političnih strank, bistven del našega narodnega programa? Mislim tu pred vsem zahtevo po razlastitvi veleposestev, rudnikov in vodnih sil, pa tudi ono glede reforme občine, šolstva itd. Saj so to zahteve, ki morajo zlasti pri Slovencih (in enako pri Hrvatih ter Srbih) postati del ideolo-

logije ne le pristaša ali voditelja socijalistične politične skupine, temveč tudi ostalih obstojajočih strank. In sodim, da lahko s popolno sigurnostjo trdim, da se bo to v resnici zgodilo, ker so se iste ali vsaj sorodne misli pojavile že sporadično v naši javnosti, pri posameznikih ter v časopisju. Kakor je z majniško deklaracijo nakrat dobilo izraza tisto stremljenje po državni samostojnosti, s katerim je bilo naše narodno ozračje v polpretekli dobi dobesedno prenasičeno, podobno, se mi zdi, se bo zgodilo s pričujočim gospodarsko oziroma socialno-političnim programom, kateremu je dal Abditus kot prvi med nami precizno formo. Kolikor bolj spontano, odkritosrčno in konkretno bodo reagirale nanj naše politične stranke, toliko večjo eksistenčno upravičenost bodo pokazale.

V ostalem pa sili vsak odstavek knjižice mislečega človeka k nadaljnemu razmišljanju oziroma k dopolnjevanju avtorjevih razglabljanj. Dasiravno na pr. vidim, kako tehtno veljavo prisodi avtor kulturnemu delavcu, vendar se mi zdi, da zaslužijo problemi našega kulturnega življenja v okviru knjignega naslova nekoliko obširnejšo obdelavo. Le mimogrede podčrta Abditus, da se tudi kulturno življenje pri nas ni moglo razviti radi materialnih težav, vsled česar tudi kulturni delavec ni mogel priti do primerne prve besede v javnosti. Problem kulturnega razvoja malega naroda je pri nas pokazal strahoten učinek ravno v tem, da smo se morali dolge dobe boriti ter da se še borimo za to, da si sploh ustvarimo predpogoje za sebe vredno kulturno življenje. Dočim so drugi narodi v okviru popolno danih predpogojev razvijali svoje kulturne potenciale, skrbeli le za vsebino kulturnega življenja, smo mi skoro vso energijo potratili v trud, da si zgradimo to zunanjo osnovo kulturnega udeleževanja. Le premislimo naš boj za uničenje, za ljudske in vse druge šole, za gledališča in za najrazličnejše druge kulturne institucije. Tudi na te probleme je treba dati odgovora. — Razmerja Slovencev do Srbov in Hrvatov tudi ne

obsvetli avtor natančneje v tej knjigi. Res je sicer, da za razrešenje problemov slovenskega naroda, politično, gospodarsko ter socialno demokratizacijo zadostuje narodno-politični cilj: narodna avtonomija v jugoslovanski skupnosti, zdi se mi pa, da jugoslovanstvo poleg ustvaritve predpogoja politične svobode v znatni meri tudi sicer pomaga rešiti problem našega malega naroda. Pravilno pravi avtor (na str. 28.) da moramo sami iz sebe rešiti svoj „problem malega naroda“, ali zraven pa bomo gotovo porabili vsako možnost, da ustvarimo s Srbi in Hrvati tudi druge skupnosti, ki nas bodo medsebojno izpopolnjevale v kulturnem, zlasti tudi v gospodarskem oziru. Če bomo videli, da bi nam marsikak pridelek preskrbel rodovitni Banat ali hrastovih šum bogata Slavonija ceneje kakor naš domači trud, se mi zdi, da bomo to dejstvo hočešnečeš upoštevali v svojem narodnem gospodarstvu ter zato slednje primerno preuredili. Sodim torej, da se bo jugoslovanska skupnost v marsičem globlje soudeleževala v našem bodočem narodnem življenju ter da bo torej z večjim vplivom soudeležena tudi pri razreševanju našega narodnega problema.

Pričujoča knjiga si bo našla pot do vseh mislečih ljudi pri nas in bo vsakogar zdramila, da bo razmišljal o bogato v njej nanizanih nazorih in razpravljanjih; tako bo brezdvomno nemalo pripomogla k višjemu in samostojnejšemu razvitku naših umstvenih sil in samostojnega presojanja našega gospodarskega ter socialno-političnega dejanja in nehanja. In kakor posameznikom, tako naj bo pobuda političnim strankam, da vzamejo detajlno v pretres probleme našega notranjega narodnega življenja, da ne bodo stale nepripravljene, kadar nam prej ali slej lastna jugoslovanska država izroči v roke upravo ter vso usodo samega sebe.

Anton Loboda.

Naše narodno gospodarstvo. (Misli k Abditusovi knjižici: Problemi malega naroda.)

Skoraj o vsakem poglavju te knjižice bi se dalo obširno govoriti. Toliko inici-

jative in globokih misli je v njej. Zlasti o njenih narodnogospodarskih esejih se da to reči.

Ako ta izvajanja resumiramo, imamo pred seboj že vso sliko našega gospodarskega položaja. V načelnem oziru se tej sliki ne da veliko pridodati.

Naš narod se more s svojimi sosedi, ki so ob enem njegovi narodni nasprotniki, ekonomično vedno manj meriti. Ti rastejo, on pa propada. To se dogaja zato, ker se ne okorišča s faktorji, ki pri njegovih sosedih gospodarsko blagostanje skokoma dvigajo. Kot take faktorje navaja pisatelj pred vsem nove tehnične iznajdbe in tovarniški način produkcije. Radi popolnosti bi se smelo omeniti v tej zvezi morda tudi po modernih prometnih sredstvih razširjene trgovske konjunktore, ki vstvarjajo, enako kot tehnična produkcija, s svojimi kombinacijami nove vrednote in ogromna bogastva. Mi se z vsem tem ne okoriščamo, zato ostajamo tam, kjer smo bili, med tem ko sosedje skokoma napredujejo. Še več. Naše nazadovanje ni samo relativno, ampak tudi absolutno. Dober del našega naroda je živel in živi od obrti in trgovine. Ta obrt in ta trgovina v svoji zaostalosti po večini ni zmožna konkurence. Zato ne ostajamo niti tam, kjer smo bili, temveč tudi absolutno nazadujemo, ker izgublamo svoja stara eksistenčna sredstva.

Ako hočemo preboleti to krizo, moramo vstvariti narodno industrijo in — to je pisatelj le mimogrede povdaril — poglobiti in razširiti narodno trgovino.

Kako vstvariti potrebne predpogoje zato?

Za industrijo je treba premoga, rudnin, vodnih sil in lesa.

„Tudi naša zemlja ima te zaklade v sebi in na sebi. Treba je samo, da postanejo naša narodna last, da razlastimo tiste, ki so nas razlastili“. S tem upa vstvariti pisatej temeljni predpogoj za našo industrijo. Dati mu moramo prav. A kakor bomo pozneje videli, samo s tem pridržkom, da ima industrija poleg naravnega bogastva še drugih predpogojev, za koje moramo tudi skrbeti. Saj ni res,

da bi bilo dosedaj prav vse naravno bogastvo, ki ga tukaj našteva, v tujih rokah. Praktično za našo industrijo tako važen predpogoj, kakor so vodne sile, je po večini še v naših rokah. A kaj nam koristi njegova posest? To je dokaz, da na eni strani s samo razlastitvijo še ni vse doseženo, in na drugi, da se naše stremljenje ne more samo na to koncentrirati.

Na primeru, ki sem se ga dotaknil, bom lahko pokazal, da ima industrija poleg naravnih sil še druge predpogoje, med kojimi prihajata zlasti dva posebno v poštev.

Zakaj naš kmet in naš mali obrtnik ne vesta nič, kaj bi začela s svojimi vodnimi silami?

Pred očmi mi je značilen primer iz naše domače občine. Tam smo imeli ob stalni vodni moči dobro idočo žago, ki bi se lahko razvila v večje podjetje. A njen lastnik na to niti mislil ni. Razvoj iz naših majhnih razmer v moderno velepodjetje je nekaj za mentaliteto našega človeka tako nečuvnega, nekaj, kar je tako brez precedenčnih slučajev, da ne spada v vrsto njegovih konkretnih načrtov. In ni čuda. On je videl še zelo malo tovarn, ki bi se razvile organsko z majhnih začetkov. V njegovi predstavi živi tovarna le kot velepodjetje, ki ga je v stanu pozidati in voditi le tujec, Nemeč ali Žid. V našem slučaju je bil posestnik one žage srečen, da je mogel dati svojega edinega sina šolati. „In če postane tudi samo učitelj, samo, da se mu ne bo treba tako ubijati, kot meni“. Sin je postal v resnici učitelj, žago pa je kupil tuj podjetnik, ki jo je povečal in napravil na njej elektrarno. Istodobno smo imeli pri nas duhovništvo in učiteljstvo, kojega vpliv in agilnost osvetljuje morda najbolj dejstvo, da je bilo v naši majhni kmečki občini pred vojsko povprečno nad deset visokošolcev. Da so se pri tem mogle dogajati stvari, kot sem jo opisal, nam priča, da tudi ta inteligenca ni mislila na industrijaliziranje naših krajev.

Vzemimo za paralelo drug primer:

Iz majhne vasice na Češkem mi je znan kmečki magnat in gostilničar, ki je

imel edino hčerko, kojoj je hotel kolikor mogoče dobro preskrbeti. In njegov sklep je bil: Drugemu hčerke ne dam, kakor kakemu dobremu tovarniškemu uradniku! Končno je dobil res zeta, ki je bil mož inicijative in strokovnega znanja. Danes se dviga na tem mestu majhna, a dobro idoča tovarna. Tast in zet sta študirala za njo z vso vestnostjo leta predpogoje, po lastnih idejah izboljševala stroje in ustvarila tako, kar sta drzno zamislila.

Predpogoj za industrijalni razvoj je, kakor sem hotel pokazati na teh dveh primerih, med drugim tudi v tem, da naravnano mišljenje našega ljudstva v to smer. To je za začetek zelo težka naloga. Ko bi imeli narodnogospodarski svet, ki bi se bavil samo s tem, da bi od občine do občine preštudiral pogoje za industrije, v kojih misli pisatelj naše knjižice, da bi se lahko na naših tleh razvile, bi bilo to po mojih mislih za razvoj naše industrije velikega pomena. Od tu bi lahko izšlo nešteto konkretnih impulzov, od kojih je eden več vreden, kot cela knjiga abstraktnega razmišljanja. Iz tega centra bi se dalo vstvariti milje, iz kojega more vzrasti strokovna izobrazba in ž njo industrija, v kolikor ta razvoj ni odvisen od drugih pogojev.

Tretji predpogoj za razvoj industrije je mobilni kapital.

Tega bo po vojski huje manjkalo, kot kdaj poprej. Treba bo delati z izposojenim denarjem.

Problem zase je, kako najti na svetovnem trgu kredita in denarne podpore. O tem se konkretno še ne da reči nič gotovega. To je poglavje, ki je s politično konstelacijo v najožji zvezi in en važen vzrok, zakaj se je razvijala doslej pri naših narodnih nasprotnikih industrija lažje kot pri nas. Politična sila države, ki je koncentrirala ogromen mobilni kapital, je posojala ta kapital njim in ne nam. V bodoče mora mobilno bogastvo opljati tudi naša tla.

Če pride k temu še razlastitev, o koji piše pisatelj, se bomo svojemu velikemu cilju približali.

Ta razlastitev je danes že napol izvedena in ni več nedosegljiv cilj. Rudnike je na primer država že razlastila. Od tod je do tega, da preidejo v našo narodno last, samo še eden, dasiravno težak korak. Ta korak se imenuje politična avtonomija, raztezajoča se tudi na gospodarstvo.

H koncu še eno pripombo. Gotovo se da na ta način našo industrijo znatno dvigniti. A še bolj kot za njo so dani pri nas pogoji za trgovino, za kojoj je lega naše zemlje ugodnejša od one naših neposrednih sosedov. Ko bi postale naše dežele sedež široko razpletelih trgovskih organizacij, ki bi posredovale izmenjavo blaga med daljnimi deželami, bi bil dan tudi en pogoj za naš gospodarski procvit.

S tega vidika bi tudi naših kolonistov, o kojih govori pisatelj na strani 37., ne bilo šteti nujno med izgube. Za trgovino je kolonist vedno nujen predpogoj.

Tudi za ta razvoj pa je treba konkretne inicijative. Tu mislim zopet na narodnogospodarski svet.

Bilo bi sicer delo politične oblasti, da ekonomsko vodi. Ako bi bila ta politična oblast tesneje spojena z narodom, kojega vlada, bi se to tudi v resnici godilo. A naš političen uradnik in naše ljudstvo si stojita v mišljenju in čustvovanju kot tujca nasproti. Naš političen uradnik vlada in ne vodi; vsaj povprečno je tako.

Zato moramo v razmerah, kakor so, računati le na samopomoč. Res da se pravi to obenem iti s skromnimi silami na veliko delo.

A če te sile že kje zastavljamo, mislim, da je prav, da jih zastavljamo tako, da lečimo ž njimi bolezen samo in ne njenih simptomov.

Peter Jug.

Tovarna kemičnih izdelkov
GOLOB & K^o

postreza svoje odjemalce še vedno, v kolikor zamore
dobiti še potrebnih surovin.

Kislo vodo
in vino

razpošilja **A. OSET**, p. Guštanj,
Koroško.

Lepa bogata zaloga

po primernih cenah za vsako darilo, kakor za **birmance,**
neveste, krste, godove itd. velika izbira.

Naznanja slav. občinstvu, da se cenikov letos ne
razpošilja, ker ni blaga po vzorcih.

Vljudno vabi in se priporoča

Tvrdba F. CUDEN,

Prešernova ulica št. 1 v Ljubljani.

Narodna knjigarna

in trgovina s papirjem

v Ljubljani, Prešernova ulica št. 7.

sprejema naročila na vse — tu in inozemske časopise —
revije ter vse knjige.

Leskovic & Meden

Ljubljana.

Trgovina s specerijskim blagom na
drobno in debelo

Jurčičev trg št. 1.

M. ROSNER & Comp.

lastnik

VIKTOR MEDEN

veležganjarna v Ljubljani.

Prodaja fino pristno blago lastnega izdelka:

slivovico — sadjevec — brinovec —
konjak — vino vermouth, po ugodnih cenah.

Kupuje: brinje, tropine, droži in druge surovine.